

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dilek GÜMÜŞ

DİJİTAL EKONOMİNİN KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELE AÇISINDAN ETKİNLİĞİ

Maliye Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Dilek GÜMÜŞ

DİJİTAL EKONOMİNİN KAYIT DIŞI EKONOMİ İLE MÜCADELE AÇISINDAN
ETKİNLİĞİ

Danışman

Prof. Dr. Mustafa YILDIRAN

Maliye Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2019

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Dilek Gümüş'ün bu çalışması, jürimiz tarafından Maliye Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hale BALSEVEN (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Mustafa YILDIRAN (İmza)

Üye : Doç. Dr. Güneş YILMAZ (İmza)

Tez Başlığı: Dijital Ekonominin Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Etkinliği

Onay :Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 19/09/2019

Mezuniyet Tarihi : 31/10/2019

(İmza)
Prof. Dr. İhsan BULUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Dijital Ekonominin Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Etkinliği” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

İmza

Dilek GÜMÜŞ

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU
BEYAN BELGESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Dilek GÜMÜŞ
Öğrenci Numarası	20165234015
Enstitü Ana Bilim Dalı	Maliye
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanının Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Mustafa YILDIRAN
Tez Başlığı	Dijital Ekonominin Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Etkinliği
Turnitin Ödev Numarası	1184495191

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 145 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 02 /10/2019 tarihinde tarafımdan Turnitinadlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin/dönem projesinin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 12

alıntılar dahil % 13 'dir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

09/10 /2019

Prof. Dr. Mustafa YILDIRAN

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	v
TABLOLAR LİSTESİ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL EKONOMİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1.1 Dijital Ekonomi Kavramı, Özellikleri ve Kapsamı.....	5
1.1.1 Dijital Ekonominin Temel Özellikleri	7
1.2 Dijital Ekonomi Unsurları	9
1.2.1 Kişisel Bilgisayar Araçları	9
1.2.2 Bulut Tabanlı İşlemler:	9
1.2.3 Veri Kullanımı ve İçerik	10
1.2.4 Katılımcı Ağ Platformları:	11
1.3 Dijital Ekonomi Kapsamında Gerçekleştirilen Faaliyetler:	11
1.3.1 Dijital Alışverişler için Yapılan Ödemeler	11
1.3.1.1 Elektronik (Sanal) Cüzdanlar	13
1.3.1.2 Akıllı Kartlar.....	13
1.3.1.3 Kripto Paralar	14
1.3.1.3.1 Bitcoin	15
1.3.1.3.2 Veri Madenciliği.....	16
1.3.1.3.3 Blockchain	17
1.3.2 Uygulama Programları Satışı.....	17
1.3.3 Çevrimiçi Reklam Hizmetleri	17

1.3.3 Dijital Oyunlar ve Yazılımlar	19
1.3.4 Elektronik Ticaret	19
1.3.4.1 E-Ticaretin Kapsamı	22
1.3.4.2 Dünya Ülkelerinde Dijital Ekonominin Durumu ve E-ticaret.....	23
1.3.4.3 Ülkemizde Dijital Ekonominin Durumu ve E-ticaret	28
1.3.4.4 Elektronik Ticaretin Avantajları veDezavantajları	31
1.4 Dijital Ekonomide Veri Güvenliği.....	33
1.4.1 Veri Güvenliğinin Üç Boyutu.....	33
1.4.2 Dijital Ekonomide Güvenlik Amaçlı Kullanılan Şifreleme Yöntemleri.....	35
1.5 Dijital Ekonomi Vergileme İlkeleri ve Politikaları.....	36
1.5.1 Dijital Ekonomi Vergileme İlkeleri.....	36
1.5.2 Dijital Ekonomide Vergileme Sorunları	37
1.5.2.1 Sabit Bir İşyerinin Bulunmaması Sorunu	40
1.5.2.2 Mükellefiyetin Belirlenmesine Yönelik Sorunlar	41
1.5.2.3 Vergi Matrahının Belirlenmesine Yönelik Sorunlar	42
1.6 Dijital Ekonomi ve Kamu Maliyesi İlişkisi.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

KAYIT DIŞI EKONOMİ

2.1 Kayıt dışı Ekonomi Kavramı.....	46
2.1.1 Yasal Olan Kayıt Dışı Ekonomi	48
2.1.2 Yasal Olmayan Kayıt Dışı Ekonomi	49
2.1.2.1 Konusu Suç Teşkil Eden Faaliyetler	49
2.1.2.1.1 Kara Para.....	49
2.1.2.1.2 Yolsuzluk, Korsanlık ve Tefecilik.....	50
2.2 Kayıt dışı Ekonominin Temel Özellikleri	51
2.3 Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkış Nedenleri	51
2.3.1 Ekonomik ve Mali Nedenler.....	53

2.3.1.1	Vergisel Nedenler	53
2.3.1.2	Enflasyon.....	54
2.3.1.3	Ekonomik İstikrarsızlıklar, Krizler ve İşsizlik.....	55
2.3.1.4	Nakit Ekonomisi ve Elektronik Ticaret	56
2.3.2	İdari ve Hukuki Nedenler.....	57
2.3.3	Sosyal ve Psikolojik Nedenler	57
2.3.4	Siyasal Nedenler	58
2.4	Kayıt dışı Ekonominin Olumlu ve Olumsuz Etkileri	58
2.5	Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesi	59
2.5.1	Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmenin Önemi.....	59
2.5.2	Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Yöntemler	60
2.5.2.1	Dolaylı Ölçme Yöntemleri	60
2.5.2.1.1	GSMH Yaklaşımı	61
2.5.2.1.2	Vergi İncelemeleri Yaklaşımı	61
2.5.2.1.3	Parasalıcı Yaklaşım	63
2.5.2.1.4	İstihdam Yaklaşımı	64
2.5.2.1.5	Diğer Yaklaşımlar	64
2.5.2.1.5.1	Elektrik Tüketimi Yaklaşımı	64
2.5.2.1.5.2	MIMIC Modelleme Yaklaşımı	64
2.5.2.2	Doğrudan Ölçme Yöntemleri.....	65
2.6	Kayıt Dışı Ekonominin Sınırları	66
2.6.1	Vergiden Kaçınma.....	66
2.6.2	Vergi Kaçırma	67
2.7	Dijital Ekonomi ile Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi.....	67
2.7.1	BEPS Eylem Planı	68
2.7.2	BEPS (Matrah Aşınmaları ve Kar Aktarımlarına)’e Neden Olan Faktörler.....	71
2.7.2.1	Vergi Cennetleri	72
2.7.2.2	Transfer Fiyatlandırması	73

2.7.2.3 Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazançları	76
2.7.2.4 Çifte Vergileme	77
2.7.2.5 Vergi Rekabeti.....	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DİJİTAL EKONOMİNİN KAYIT DIŞILIĞI ÖNLEMEDE ETKİNLİK ANALİZİ

3.1 Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelenin Önemi	80
3.2 Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi.....	81
3.3 Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi.....	84
3.4 Kayıt Dışılık ile Mücadele Adına Yapılan Çalışmalar	88
3.4.1 Hindistan Örneği.....	89
3.4.2 Kenya Örneği.....	90
3.4.3 Türkiye	90
3.5 Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Bankacılık Sektörünün Rolü	93
3.6 Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçakçılığı ile Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	95
3.7 Vergi Cennetleri ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	97
3.8 Uluslararası Transfer Fiyatlaması ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	97
3.9 Kripto Paralar ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	98
3.10 Küresel Sermaye Hareketleri ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi	99
3.11 1990-2023 Dönemi Kalkınma Planları Üzerine Bir Değerlendirme	100
3.12 Türkiye’de Dijital Ekonominin Kayıt Dışılığı Önleme Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme	108
SONUÇ	113
KAYNAKÇA.....	116
Ö Z G E Ç M İ Ş.....	128

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Dijital Ödeme Sistemleri.....	12
Şekil 2.1 Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yarayan Yöntemler	60

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Geleneksel Ekonomi ve Dijital Ekonominin Temel Konuları	8
Tablo 1.2 E-Ticaret Açısından Kronolojik Olaylar	20
Tablo 1.3 Bazı Ülkelerin 2018 yılında GSMH e B2C E-ticaret Büyüklükleri (Milyar USD) .	24
Tablo 1.4 Dijital Ticaretin Toplam Ticaret İçindeki Payı	25
Tablo 1.5 Dünya E-Ticaret Hacmi Değişimi.....	26
Tablo 1.6 Bazı Bölgelerde Gerçekleşen Sınır Ötesi E-ticaret Verileri ve Gelişme Tahminleri (Milyar USD).....	27
Tablo 1.7 Bazı Bölgelerde Gerçekleşen Çevrimiçi ve Sınır Ötesi İşlemlerin Dağılımı	27
Tablo 1.8 İnternet Erişim Oranları	29
Tablo 1.9 Türkiye’de E-Ticaret Pazar Büyüklüğü	30
Tablo 1.10 2018 Yılı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki E-Ticaret Payları.....	30
Tablo 1.11 2014-2018 Dönemi Toplam Perakende İçindeki Online Perakende Payı	31
Tablo 2.1 Kayıt dışı Ekonomideki Faaliyet Sınıflaması	47
Tablo 2.2 Kayıt dışı Ekonominin Vergi Oranlarına ve Regülasyonlara Duyarlılığı	53
Tablo 2.3 Ülkemizde Beyan Dışı Kalan Matrahın Potansiyel Matraha Oranı	55
Tablo2. 4 Yıllar İtibariyle Vergi Denetimleri Sonuçları ve Oranları.....	62
Tablo 2.5 Yıllar itibariyle Vergi İncelemeleri, Bulunan Matrah Farkları ve Vergi Gelirleri ..	62
Tablo 2.6 BEPS 15 Maddelik Eylem Planı	70
Tablo 3.1 Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri	82
Tablo 3.2 OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi	81
Tablo 3.3 2005-2015 Yılları Arasında Seçilmiş 5 Büyük Ülkenin Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklükleri	84
Tablo 3.4 28 AB Ülkesinde ve Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi Boyutları (2005-2015 GSYH %)	83
Tablo 3.5 Ülkemizde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Yapılmış Çalışmalar	85
Tablo 3.6 Türkiye’de Farklı Yaklaşımlara Göre Kayıt Dışı Ekonomi Oransal Büyüklükleri (1989-2009).....	86
Tablo 3.7 Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Kronolojik Olaylar	91
Tablo 3.8 2012-2018 Yılları Arası Pos, Kredi Kartı ve Banka Kartı Kullanım Sayıları.....	94
Tablo 3.9 Hedeflenen ve Gerçekleşen Bütçe Vergi Gelirleri (1998-2018) (TL)	96
Tablo 3.10 1996-2021 Dönemleri Kalkınma Planları.....	101
Tablo 3.11 2018 Gerçekleşen ve 2023 Hedeflenen E-ticaret Rakamları.....	102

Tablo 3.12 Ülkemizde Yıllar İtibariyle Tarım Dışı Sektörlerdeki Kayıt Dışı İstihdam Oranları	102
Tablo 3.13 Yıllar itibariyle Vergi İncelemeleri, Bulunan Matrah Farkları	103
Tablo 3.14 Genel Olarak Kamu Hizmetleri Memnuiyet Anketi	104
Tablo 3.15 2018-2015 Dönemi Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Faaliyetler	106
Tablo 3.16 2014-2011 Dönemi Hedeflenen ve Gerçekleştirilen Faaliyetler	107

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
B2B	İşletmeden İşletmeye Ticaret
B2C	İşletmeden Tüketicie Ticaret
B2G	İşletmeden Devlete Ticaret
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BEPS	Matrah Aşındırması ve Kar Kaydırması
BM	Birleşmiş Milletler
C2C	Tüketiciden Tüketicie Ticaret
C2G	Tüketiciden Devlete Ticaret
ECOM	Japonya Elektronik Ticareti Geliştirme Merkezi
e-defter	Elektronik Defter
e-fatura	Elektronik Fatura
e-mail	Elektronik Mail
e-posta	Elektronik Posta
e-ticaret	Elektronik Ticaret
GIB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GVK	Gelir Vergisi Kanunu
KADİM	Kayıt Dışı İstihdam İle Mücadele Projesi
KDV	Katma Değer Vergisi
MASAK	Mali Suçlar Araştırma Kurulu
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
USD	Amerikan Doları
UN-CEFAACT	Ticaret ve Ulaşım Yöntemlerini Kolaylaştırma Merkezi
VUK	Vergi Usul Kanunu
WTO	Dünya Ticaret Örgütü
yy.	Yüzyıl

ÖZET

Yaşanan teknolojik değişimlerle birlikte ortaya çıkan yeni dijital ekonominin temel unsuru dijital platformlarda internet, ağ bağlantıları, bilgisayarlar ve birçok elektronik araç ile yapılan faaliyetler olmuştur. Dijital faaliyetlerin yaygınlaşması ile coğrafi sınırların ortadan kalkması, ekonominin küreselleşmesi ve geleneksel ticaretin temel unsurlarında meydana gelen değişimlere karşılık, ülkelerin vergi mevzuatlarında yer alan yasal düzenlemeler yetersiz kalmaktadır.

Kayıt dışı ekonomi, ülkelerin ekonomik yapılarına bağlı olarak çeşitli faaliyetlerle ortaya çıkabilmektedir. Kayıt dışı faaliyetlerin çeşitli olması nedeniyle, ortaya çıkan sonuçlar da çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ülkemiz ve diğer ülkelerin temel amaçlarından birisi haline gelmiştir. Dijital platformlar aracılığıyla ticaret yapılabilir hale gelmiş olması, ülkelerin mevzuatlarındaki eksik ve yetersiz düzenlemeler nedeniyle milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen ekonomik bir alan meydana getirmektedir.

Tezimizde, literatür taraması yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen veriler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Dijital ekonominin tanımı, kapsamı, unsurları, dijital ekonomi ve e-ticaretin dünya ülkelerindeki mevcut durumu ve mevcut ekonomi içindeki payı ele alınmıştır. Kayıt dışı ekonomi tanımı, ölçüm yöntemleri, kayıt dışı ekonomiye sebep olan faktörler ve OECD'nin bu kapsamda yürütmüş olduğu BEPS Eylem Planı anlatılmıştır. Ülkemizde 1996-2021 döneminde hazırlanan kalkınma planları ve GİB faaliyet raporları incelenerek dijitalleşme açısından kayıt dışılığı önleme adına yapılan çalışmaların etkinlik tespiti yapılmaya çalışılmıştır. Son olarak, dijital ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı ekonomi ile mücadelede, dijitalleşme alanında öncü olan ülkelere örnekler verilerek sunulan öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılması durumunda etkin olabileceği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Ekonomi, E-Ticaret, Kayıt Dışı Ekonomi

SUMMARY

THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL ECONOMY IN TERMS OF FIGHTING WITH SHADOW ECONOMY

The fundamental element of the new digital economy, which emerged with technological changes, is the activities carried out on digital platforms with the internet, network connections, computer and many electronic devices. In spite of the spread of digital activities and the disappearance of geographical boundaries, the globalization of the economy and the changes in the basic elements of traditional trade, legal regulations in the tax legislation of the countries remain inadequate.

The informal economy can arise through various activities depending on the economic structures of the countries. Because of the variety of informal activities, there is also a variety. Therefore, the registration of the informal economy has become one of the main objectives of our country and other countries. The fact that trade has become possible through digital platform creates an economic area that is not included in national income accounts due to incomplete and inadequate regulations in the legislation of the countries.

In our thesis, literature search method was used. The data obtained were analyzed comparatively. The definition, scope, elements of digital economy, the current situation of digital economy and e-commerce in the world countries and their share in the current economy are discussed. The definition of informal economy, measurement methods, factors causing informal economy and BEPS Action Plan carried out by OECD in this context are explained. In our country, the development plans and IOP activity reports prepared in the period of 1996-2021 were examined and the effectiveness of the studies carried out on behalf of informality prevention in terms of digitalization was tried to be determined. Finally, it has been concluded that digital economic activities can be effective in the fight against the informal economy if necessary arrangements are made in line with the suggestion presented by giving examples from the leading countries in the field of digitalization.

Keywords: Digital Economy, E-Commerce, Informal Economy

ÖNSÖZ

Günümüzdeki teknolojik gelişmelerin hızına bağlı olarak geleneksel ticaret yöntemleri, yerini dijital platformlar üzerinden yapılan ticaret yöntemlerine bırakmaktadır. Ekonomik faaliyetlerin çok boyutlu bir özellik taşıması ve buna bağlı olarak pratikte birçok sorunla karşılaşılması sonucunda ekonomi, kayıtlı altında olan ekonomi ve kayıt altına alınamayan ekonomi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kayıt dışı ekonominin varlığı konusundan hareketle ulusal ve uluslararası boyutta ülkelerin ekonomik karar alıcılarının büyük ve önemli görevleri bulunmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutunun artmasına sebep olan etkenlerden birisi de dijital ekonomik faaliyetlerdir. Dijital platformlardan yapılan ticari mahiyetteki alışverişler vergilendirilebilir nitelikte olmasına rağmen kanuni dayanağı bulunmadığı için ülkeler vergilendirme yetkilerini kullanamamaktadır. Bu durum kayıt dışı ekonomi boyutunu her geçen gün artırmaktadır.

Hiç kuşkusuz ki, öğrendiğimiz her şey geleceğimize bir yatırımdır. Dijital ekonomik faaliyetler ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele konularında bana çalışma imkanı sunan ve bu konuda bilgisini benimle paylaşmaktan hiç çekinmeyip, desteğini bir an olsun esirgemeyen danışmanım ve değerli hocam Sayın Prof. Dr. Mustafa YILDIRAN'a teşekkürlerimi arz ediyorum.

Dilek GÜMÜŞ
Antalya, 2019

GİRİŞ

Değişim toplumlar için kaçınılmaz bir olgudur. İlkel toplum düzenine bakıldığında tarım toplumu ön plandayken günümüzde bilgi teknolojilerinin etkisiyle dijitalleşmiş bir toplum görmekteyiz. Ülkelerin ekonomileri içerisinde dijital ekonominin payının günden güne artmasına paralel olarak ülkelerin sosyal ve ekonomik yapıları da etkilenmektedir. Değişen bu yeni ekonomi toplumsal değişimin yansıması olarak görülmektedir. Bilgi toplumunun oluşmasında etkili olan en önemli faktör, bilginin çok hızlı bir şekilde toplumun en üst kesiminden, en alt kesimine kadar ulaşmasıdır. Bilginin bu ölçüde hızlı yayılması, sosyal hayatı olumlu bir şekilde etkilemektedir. Eskiden ülkelerin gelişmişlik seviyeleri üretilen demir, çelik ve enerji miktarı ile ölçülürken, bilgi ekonomisinin hızla gelişmesiyle birlikte, ülkelerin gelişmişliği enformasyon teknolojisi, bilgisayar teknolojisi olanaklarından faydalanma gücüyle ölçülmeye başlanmıştır.

Geçmişte sanayi çağından bilgi çağına bir geçiş yaşanmıştır. Günümüzde ise bilgi çağından biyolojik çağa doğru bir geçiş yaşanmaktadır. Bilgi ekonomisinin ilk aşaması olarak, bilgisayarların ortaya çıkışı esas alınmaktadır. Bilgi ekonomisinin oluşmasına kullanılan veri işleme, kelime işlemcisi, tablolama, grafik programları katkı sağlamış ve 1980'li yılların başında ticari bilgisayarlar piyasaya sunulmaya başlamıştır. İşleri merkezileştiren büyük boyutlu ve pahalı bilgisayarların yerini, öncelikle seçkin mühendisler ve teknik adamların kullanmaya başladığı küçük boyutlu bilgisayarlar almaya başlamıştır. 1990'lı yılların başında bilgi ekonomisinin ikinci aşaması, ağ tabanlı gelişmelerin önem kazanmasıyla birlikte başlamıştır. Bilgisayarların önce yerel ağlarla birbirine bağlanmasıyla başlayan ağ ekonomisi daha da genişlemiş ve günümüzde yaygın bir kullanım alanı olan internet ve internet aracılığıyla gelişen dijital ekonomi ortaya çıkmıştır. Yaklaşık 30 yıl önce, elektronik hesap makineleri, tüm dünyaya yayılmaya başlamıştı. Günümüzde ise insanlar büyük boyutlardaki bilgileri işleme kapasitesi oldukça gelişmiş ve birçok kitap, müzik ve videoları depolayabilecek nitelikte makineler kullanmaktadırlar. Daha önceleri posta aracılığıyla ya da kısıtlı imkânlar dâhilinde telefon ile sağlanan iletişim, yaşadığımız dönemde birçok işlemi anında değiş tokuş yapmamıza imkân veren karmaşık ve gelişmiş ağ yapısı sistemine sahip olan internet ile gerçekleştirilmektedir.

Bilgi ve iletişim teknolojisi alanındaki hızlı gelişmeler, pazar alanlarını, ekonomik ilişkilerin doğasını ve dolayısıyla ekonomiye yönelik yasal düzenlemelerin mantığını da değişime zorlamaktadır. Yeni ekonomi ağ sistemleri aracılığıyla coğrafi sınırları

önemsizleştirmekte ve küresel boyutlara ulaştırmakta, ürünleri ve hizmetleri dijitalleştirerek yeni dağıtım kanalları açmaktadır.

Günümüzde internet; sağlık, eğitim alanında kullanılması, finansal iş ve işlemlerin yapılması, tarımsal ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde son derece yaygın hale gelmiştir. Bununla birlikte geleneksel ticaretin yöntem ve araçlarının kullanım sahası genişlemiştir. Geleneksel ticaret internetle iç içe geçmiş, artık işlemler sürekli olarak internet üzerinden yapılmaya başlanmış olup; internet günlük hayatın yaygın ve temel yapı taşı haline gelmiştir. Teknoloji, yeni ekonomilerin itici güçlerinden birisi haline gelmiştir. Geleneksel ticaret yöntemlerinin hızlı bir şekilde teknolojik hale gelmesiyle birlikte, ortaya çıkışı çok eski zamanlara dayanmayan ve günümüzde yaygın kullanılmaya başlanan dijital ekonomi kavramı ortaya çıkmıştır.

Dijital ekonomi sahip olduğu dinamiklerle fiyat mekanizmasının daha sağlıklı işlemesini, piyasanın daha verimli olmasını sağlarken, piyasa giriş engellerini kısmen ortadan kaldırmakta, maliyetleri düşürmekte, rekabet artmakta, fiyatları şeffaflaştırarak alıcı ve satıcı arasındaki bilgi akışını sağlamaktadır. Piyasaların daha verimli işlemesine olanak sağlayarak kaynak kullanımını ve gelir dağılımını daha adaletli hale getirmektedir

Gelişmiş ülke, gelişmekte olan ülke ve gelişmemiş ülke ölçütleri dikkate alındığında bile her ülkenin iktisadi ve mali sisteminde muhakkak kayıp ve kaçaklar mevcuttur. Hiçbir vergi sistemi kusursuz ve tam anlamıyla işler durumda değildir. Günümüzde artık geleneksel ticaretin de dijital platformlar aracılığıyla yapılıyor olması ve küreselleşmeyle birlikte tam ve kusursuz bir işleyişe sahip olmayan mevcut vergi sistemlerinin işlerliğini iyice kaybetmesine neden olmaktadır.

Dünya devletleri yaşanan hızlı ve dinamik teknolojik gelişmeler nezdinde dijital ekonominin vergi potansiyelini dikkate almışlar ve dijital ekonomik unsurları kontrol altında tutmaya ve ortaya çıkan sorunlara çözüm aramaya yönelik çalışmalara başlamışlardır. Dünya ülkeleri arasında bulunan temel sorunlardan birisi de, kayıt dışı ekonominin boyutlarının her geçen gün genişlemesi ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele adına kurulmuş bir sistemin olmamasıdır. Dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin her geçen gün sınırlarını aşarak büyümeye devam etmesi ve tam olarak çözüme kavuşturulmuş bir mücadele yönteminin henüz var olmaması ülkemiz ve diğer dünya ülkeleri açısından önem arz etmektedir.

Küreselleşmenin de etkisiyle Dünya tek bir piyasa haline dönüşmektedir. Küreselleşme buna bağlı olarak beraberinde ekonomik, sosyal, siyasal ve finansal etkileri getirmektedir. Küreselleşmeyle birlikte karşılaşılan en büyük sorunların başında, teknolojik

yenilik ve düzenlemelerle beraber bilginin ve sermayenin mobilitesinin hızla artış göstermesi gelmektedir. Sermayenin mobilitesinin artması ve sermaye hareketleri vergilendirmeye bağlı olarak artış ve azalış gösterebildiği söz konusu durumlarda uluslararası vergilendirme sorunları ortaya çıkmaktadır. Bir diğer sorun ise vergi rekabetidir. Vergi cennetlerinin, çevre ülkelerin vergi sistemlerindeki katılıklar ve vergi oranlarının yüksek olmasını fırsat bilerek, daha düşük vergi oranlarıyla ve hatta hiç vergi almamak suretiyle sermayeyi kendi ülkelerine çekme girişimleri önemli derecedeki uluslararası vergilendirme sorunlarından biridir. Vergi rekabeti sorunu kendisine sermayeyi çekebilen ülke açısından lehe olan bir durum iken sermayeyi kaybeden ülkenin vergilendirme sırasında vergi matrahının aşınmasına sebep olmaktadır.

Dijital platformlar üzerinden yapılan faaliyetlerin takibi oldukça güçtür. Söz konusu malları/hizmetleri, fiziksel mal/hizmetler ve dijital mal/hizmetler şeklinde sınıflayabiliriz. Fiziksel mal ve hizmetlerin süreçlerinin takibi geleneksel ticaretteki gibi elden teslim yoluyla gerçekleştirildiği için takibi ve vergilendirilmesinde çok büyük sorunlar yaşanmamaktadır. Fakat dijital mal ve hizmetler için aynı şeyleri söylemek pek mümkün olmamaktadır. Dijital mal ve hizmetler çevrimiçi veya çevrim dışı yollarla sipariş verilmekte ve teslimatı da elektronik ortamda gerçekleşmektedir. Böylece bu ürünler vergileme alanı dışında kalmakta ve kayıt dışı ekonominin boyutlarının artmasına neden olmaktadır. Bu durumda her geçen gün daha büyük hacimlere ulaşan dijital mal ve hizmet sektörünün vergi dışı kalması, devletleri büyük oranlarda vergi geliri kaybına uğratmaktadır. Bu durum ülkelerin kayıt dışılık boyutlarını arttırmaktadır.

Ülkemizde son yıllarda kayıt dışı ekonomiyi azaltma yönünde çalışmalar yapılmaktadır. Buna örnek olarak Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan 2019-2021 döneminde “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı” adı altında hazırlanmış bir program mevcuttur. Yapılan ve yapılacak olan bu çalışmalar, kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin etkin olması, devletlerin gelir artışlarına, gelir dağılımının adaletli olmasına, orta ve uzun vadede ekonomik istikrarın sağlanmasına, istihdam gibi unsurların iyileşmesine ve ayrıca ekonomide verimlilik gücünün yükselmesine katkıda bulunacaktır.

Tezin araştırma sürecinde öncelikle, dijital ekonomi ve kayıt dışı ekonomiye yönelik konferanslar, çalışmalar ve düzenlemeler, mevcut durumda karşılaşılan sorunlar, bu sorunlara yönelik getirilen çözüm önerileri incelenmiş olup mevcut durum analizi yapılmıştır. Araştırma kapsamında birincil ve ikincil veri kaynakları kullanılarak veri toplanmış olup geniş bir literatür taraması ve yorumlamalar yapılmıştır. Bu kapsamda dijital ekonomi ve kayıt dışı ekonomi hakkında hazırlanmış olan gerek ulusal gerekse de uluslararası kitaplar, makaleler,

yüksek lisans ve doktora tezleri, internet kaynakları, kanunlar, kanun gerekçeleri, OECD raporları, kalkınma planları, eylem planları ile düzenlenen maliye sempozyumları ve muhasebe kongrelerinden yararlanılmıştır.

Birinci bölümde, dijital ekonomi kavramından, dijital ekonominin temel özelliklerinden, dijital ekonomi unsurlarından bahsedilmiş olup, dünyada ve ülkemizdeki mevcut dijital ekonomik durumdan bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, kayıt dışı ekonomi kavramı ele alınmış olup, kayıtlı olmayan ekonomiye ait özellikler, neden olan faktörler, kayıt dışı ölçüm yöntemleri anlatılmıştır. Ayrıca dijital ekonomi ve kayıt dışı ekonomi ilişkisi ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin öneminden bahsedildikten sonra Dünya’da ve ülkemizde kayıt dışı ekonominin mevcut durumu ele alınmış olup, kayıt dışı ekonominin dijital ekonomik faaliyetlerle olan ilişkileri incelenmiştir. Ayrıca Türkiye özelinde Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yayınlanmış olan 1996-2023 dönemini kapsayan 7. Kalkınma Planı, 8. Kalkınma Planı, 9. Kalkınma Planı, 10. Kalkınma Planı ve 11. Kalkınma Planı incelenmiştir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler kapsamında yer alan dijital ekonomik faaliyetlerin kayıtlı ekonomiye geçirilmesi sürecinin, faaliyet raporlarında yer alan ekonomik performans göstergeleri ile hedeflenen ve gerçekleşen faaliyetlerin etkinlik analizi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde ise araştırma kapsamında araştırmacı tarafından yapılan literatür taraması ve kalkınma planları ile dijital ekonomik faaliyetlerin kayıtlı ekonomi içerisine alınması sürecinin analizinden yola çıkılarak kayıt dışı ekonomi ile mücadele de dijital platformlar üzerinden yapılan işlemlerin dijital izler sayesinde kayıtlı ekonomiye geçirilebileceği sonucuna varılabilir. Ayrıca bu tez çalışmasında dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler konusunda, dijital platformlar kullanılarak bu ekonomik faaliyetlerin kayıt dışı ekonomi kapsamından kayıtlı ekonomi kapsamına alınması için yapılabilecek önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİJİTAL EKONOMİ KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1.1 Dijital Ekonomi Kavramı, Özellikleri ve Kapsamı

Türk Dil Kurumu, “dijital” kavramını “verilerin bir ekran üzerinde elektronik olarak gösterilmesi” olarak tanımlamaktadır. Günümüzde dijital faaliyetler, elektronik ortamda bir bilgisayar aracılığıyla yapılmaktadır (İpek ve Gerçek, 2018: 12). Dijital teknolojiler günümüzde dijital ekonomi dinamiklerini belirlemekte ve bu gidişata göre gelecek ekonomilerinin tamamen dijitalleşme üzerinden yürütüleceği tahmin edilmektedir; aynı zamanda bu süreçte oluşan kültürler de dijital küresel kültür niteliğindedir (Erkayhan, 2015: 416). Oluşan yeni ekonomik düzen ar-ge çalışmaları, sürekli gelişen teknoloji, artan bilgi ve bilişim yoğun faaliyetleri, ekonominin küreselleşmesi gibi yenilikleri getirmiştir. Birçok zengin ülkedeki kurumsal ve sosyal çerçeve, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yenilik ve uyum süreçlerini teşvik etmek amacıyla yeniden biçimlendirilmektedir (Baştan, 2004: 36). Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirilen ürün ve hizmet üretimi ile dağıtımının çeşitli sektörler üzerinde oynadığı önemli rol “dijital ekonomi” kavramının doğmasına sebep olmuştur.

Tarihsel süreç ve ortaya çıkış yeri açısından dijital ekonomi kavramını, Aslan (2015: 10), Antonio Argandona’dan alıntılararak ilk olarak Business Week dergisinin 1994 yılındaki sayısında geçtiğini aktarmaktadır. Dijital ekonomi kavramı 1990’lı yılların ikinci yarısında ABD’de görülen verimlilik artışına bağlı olarak sağlanan uzun soluklu büyüme periyodunun temsil edildiği ekonomik anlayıştır. Aynı zamanda dijital ekonomi kavramı Don Tapscott (erişim tarihi: 15.12.2018) tarafından 1995’te yazılan “The Digital Economy: Promise and Peril in The Age of Networked Intelligence” adlı kitapta yer almıştır (Ber, 2018).

Dijital ekonominin başlangıcı 1970’lere kadar uzanmaktadır. Bu süreçten sonra yaşanan ekonomik kriz, 1980’lerde mevcut politikaların değiştirilmesi zorunlu kılmıştır. 1980’lerde yeni bir iletişim döneminin başlamasıyla beraber bilgi ürününün dağıtılmasında gerekli olan süreçlerin kısalması, geleneksel ticaret yöntemlerinin yerini daha az maliyetli teknolojik yöntemlere bırakması, bilgiye dayalı ürün ve hizmetlerin geniş alanlara yayılması ile birlikte dünya çapında pazarlar oluşturması, yaşanan teknolojik gelişmelerin bir ürünüdür (Yirmibeşçik, 2005: 8).

Dijitalleşme, yeni ekonomide var olan tüm işlem ve faaliyetlerin bilgisayarlar aracılığıyla bilgisayar ağları üzerinden gerçekleştirilmesi olarak tanımlanabilir. Yapılan tüm işlemler, bilgisayar dili kullanılarak ve verilerin işlenmesi yoluyla kaydedilmektedir.

Neredeyse bütün alım satım faaliyetlerinin bilgisayarlar aracılığıyla ve ağ sistemleri ile yapıldığı ve dijital yollardan gerçekleşen faaliyetlerin oluşturduğu ekonomiye “dijital ekonomi” adı verilmektedir (Aslan, 2015: 12). OECD ise dijital ticareti “dijital veya fiziksel olarak teslim edilebilen; tüketicileri, firmaları ve hükümetleri kapsayan mal ve hizmet ticaretinde dijital olarak etkinleştirilmiş işlemler bütünü” (OECD, 2017) şeklinde tanımlamaktadır. Aynı zamanda bu tanım Ticaret Bakanlığımız tarafından kullanılmaktadır.

Günlük kullanımda dijital ekonomi kavramı, İnternet Çağı, Yeni Ekonomi, Bilgi Teknolojisi Devrimi olarak anılmaktadır. Dünya ülkelerinde ise ağırlıksız ekonomi, enformasyon ekonomisi, ağ ekonomisi, bilgi ekonomisi, yeni ekonomi, ve dijital ekonomi terimleri birbirlerinin yerine sıklıkla kullanılmaktadır (Yirmibeşçik, 2005: 5). Dünya ekonomisinde yaşanan mali gelişmeler ve hızlı bir şekilde ilerlemeye devam eden teknolojik gelişmeler, işletmeleri sürekli yenilik yapmaya ve gelişen teknolojiye ayak uydurmaya zorlamış, özellikle de son on yıl içinde iş dünyasını yakından ilgilendiren oldukça büyük çaplı dönüşümler yaşanmıştır. Özellikle bu dönemde büyük firmaların ve kuruluşların bu büyük değişime kayıtsız kalarak zamanında tepki verememesinden dolayı daha esnek yapılar oluşturulmaya çalışılmıştır (Mantar, 2004: 5). Çünkü dijital ekonomi sürekli değişim ve yenilik gerektirmektedir.

Dijital ekonomi kavramını incelediğimizde, bilgi ve iletişim teknolojileri ile ilgili olarak yaşanan köklü değişimleri (fiziki mal ve hizmetlerin dijital platformlara aktarılması gibi) ifade ettiğini görmekteyiz. Bu değişimler ile bilgi iletişim endüstrisinde sunulan hizmetler ve üretilen mallar ilk olarak etkilenmiş olup sonrasında bu mal ve hizmetleri sermaye olarak kullanan sektörler etkilenmiştir. Son olarak ise bütün ekonomik yapıyı etkileyecek şekilde diğer tüm sektörlerde de etkiler görülmüştür.

OECD tarafından yapılan tanımda ise dijital ekonomi, teknolojiyi daha güçlü, daha ucuz ve yaygın hale getiren, iş süreçlerinin gelişmesini sağlayan ve ekonominin bütün sektörlerinde yeniliği destekleyen bilgi ve iletişim teknolojisinin getirdiği dönüşüm süreci olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2015).

Kısacası dijital ekonomi başta internet olmak üzere, telefon, faks, elektronik ödeme, elektronik veri değişimi transfer sistemi aracılığıyla gerçekleştirilen her türlü yurtiçi ve yurtdışı iktisadi ve ticari faaliyetlerin bütünü olarak adlandırılabilir. Dijital ekonomi ile elektronik ticaret birbirine karıştırılmaması gereken kavramlardır. E-ticaret yalnızca ticari kazanç kapsamında yer alan faaliyetleri kapsarken, dijital platformlardan sunulan hizmetler; yazılım geliştirme, grafik tasarımı gibi sermayeden ziyade şahsi uzmanlık gerektiren faaliyetler olduğu için serbest meslek kapsamında değerlendirilebilmektedir. Bu nedenle

internet üzerinden gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler yalnızca ticari kazanç veya serbest meslek kazançlarından oluşmadığı için, dijital platformlar üzerinden gerçekleşen bu faaliyetleri dijital ekonomi olarak adlandırmak daha doğru bir ifade olacaktır (Yüce ve Akbulut, 2018: 112). Dolayısıyla dijital ekonomi, ticari kazanç olarak nitelendirilen ve ticari kazanç dışında nitelendirilen tüm faaliyetleri de kapsayan, e-ticaretten çok daha geniş bir alanı ifade eder.

1.1.1 Dijital Ekonominin Temel Özellikleri

Dijital ekonomi, bilginin serbestçe erişilebilir olmasına izin vermek ve farklı insanlara bir ülke sınırlarını aşan bilgiye ulaşma imkânı yaratmak için gereklidir. Bilgisayar ağları sayesinde, kullanıcılar arasında farklı alan ve coğrafyalarda olsalar dahi ortak hareket ve düşünce yapısı sağlanması mümkün olacaktır. Dijital ekonomi iletişim ve bilgi teknolojisinde yaşanan dönüşümlerin bir sonucu ortaya çıkmış olup, teknolojileri daha uygun fiyatlı, daha güçlü, firma süreçlerinin büyümesine yardımcı olan, değişime ve yeniliğe oldukça açık, anlık ve daimi gelişmelere hemen uyum sağlayabilen bir ekonomidir. Geleneksel ekonomiyle karşılaştırıldığında dijital ekonominin sayısız kolaylıkları bulunmakta ve istenildiği zaman istenilen ürünlere ve oldukça büyük piyasalara anında ulaşılmakta, ürün çeşitliliği oldukça fazla olmaktadır. Ülkeler değişen ve genişleyen iletişim ağları sayesinde ortak bir zeminde buluşarak, ortak etkileşimlerde bulunacaklardır. Bu önemli gelişmeler, ortak etkileşimlerin hazırlık maliyetlerini düşürmektedir (Budak, 2018: 4; Mantar, 2004: 27).

Dijital ekonomi sahip olduğu dinamiklerle fiyat mekanizmasının daha sağlıklı işlemesini, piyasanın daha verimli olmasını sağlarken, piyasa giriş engellerini kısmen ortadan kaldırmakta, maliyetleri düşürmekte, rekabet artmakta, fiyatları şeffaflaştırarak alıcı ve satıcı arasındaki bilgi akışını sağlamaktadır (Yirmibeşçik, 2005: 25). Dijital ekonomiye ulaşım olanakları olmayan kesimler açısından bahsi geçen olumlu etkiler olmayacak ve gelir dağılımı olumsuz etkilenebilecektir.

Dijital ekonomiyi incelediğimizde temelinde bazı özelliklerinin olduğu görülmektedir. Farklı iş kollarında farklı özellikler bulunsada dijital ekonomiye özgü birtakım genel özellikler bulunmaktadır (Budak, 2018: 13). Bu özellikler:

- ❖ Geniş çaptaki bölgesel ve küresel pazarlara açık olması ve pazara giriş engellerinin ortadan kalkması ile birlikte rekabetin artması,
- ❖ Ticareti yapan taraflar arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilebilmesi,
- ❖ Potansiyel hedef kitlesi ve ulaşılacak kişi sayısı belirsizdir (en üst sınırı dünyadaki toplam insan sayısıdır),

- ❖ Zaman açısından sıkıntı yaşayan tüketiciler için herhangi bir günün herhangi bir saatinde alışveriş yapılmasına olanak sağlamakta,
- ❖ Hedef kitlelere ulaşmak oldukça kolay olmaktadır (Altun, 2016: 9).
- ❖ Maddi olmayan ürünlerin geliştirilmesine olanak sağlamakta,
- ❖ Firmalar toplamış oldukları verilerle en ileri analitik düzeyde analiz edebilme imkânı bulmaktadırlar. Bu durum firma maliyetlerini önemli ölçüde azaltmaktadır (Budak, 2018: 14-17).

Eski ekonomi ulusal, bürokratik, kitlesel üretim anlayışına sahip, sermaye ve işgücüne bağlı olarak büyüyen, teknolojinin gelişmesi makineleşmeye bağlı olan, ar-ge ye oldukça az önem verilen, firmaların piyasada tek başına hareket ettikleri, tam istihdam seviyesinde seyreden, üretim odaklı, işgücünün kalifiye olmadığı sadece belli bir alanda uzmanlaştığı bir yapıdır. Yeni ekonomi ise küresel, ağ örgüsü şeklinde, esnek üretim anlayışına sahip, yenilikler ve icatların büyümeyi tetiklediği bir yapıdır. Araştırma ve geliştirme çalışmalarına yüksek derecede önem verilen, firmaların piyasada iş birliği ve ortaklık şeklinde hareket ettikleri, teknolojiyi belirleyen unsurun dijitalleşme olduğu, yüksek reel ücret seviyesinde, müşteri odaklı ve işgücünün daha az önemli olduğu bir ekonomidir (Aktan, erişim tarihi: 29.11.2018).

Tablo 1.1 Geleneksel Ekonomi ve Dijital Ekonominin Temel Konuları

KONULAR	GELENEKSEL EKONOMİ	DİJİTAL EKONOMİ
Hükümet ve Endüstri Genelinde		
İş Dünyası ile Hükümet İlişkileri	Baskı Gerektiren İlişkiler	Fırsatların Artması İçin Cesaret Veren
Hükümet Düzenlemeleri	Kumanda ve Kontrol	Piyasa Araçları ve Esneklik
Üretimde Organizasyon	Kitle Üretimi	Esnek Üretim
Büyümeyi Etkileyen Temel Unsurlar	Sermaye ya da Emek	Yenilikler/Bilgi
Teknolojiyi Etkileyen Temel Unsurlar	Makineleşme	Dijitalleşme
Rekabet Avantajının Kaynağı	Ölçek Ekonomileri İle Düşen Maliyetler	Yenilikler, Kalite, Piyasanın Önceliği, Maliyet
Araştırma ve Yenilikler	Az-Orta	Yüksek
İşgücü ile Ekonomi Genelinde		
Politik Hedefler	Tam İstihdam	Yüksek Ücretler ve Gelir
Uzmanlıklar	Bazı İşlerde Uzmanlık	Farklı Alanlarda Geniş Çapta Uzmanlıklar
Gerekli Eğitimler	Bir Uzmanlık Alanı/Derece	Yaşam Boyu Öğrenme
Çalışan Yönetim İlişkileri	Muhalif	İşbirlikçi
İstihdamın Doğası	Durağan	Risk ve Fırsatlar Piyasası
Piyasa	Durağan	Dinamik
Rekabet Alanı	Ulusal	Global
Organizasyon Şekli	Hiyerarşik-Bürokratik	Ağ Temelli

Kaynak: Yirmibeşçik, 2005: 24.

Dijitalleşmeyle birlikte çok sayıda, nitelikli işler üretmek ve çalışılan işteki beceriye sahip olmanın yanı sıra, tek bir konuda uzmanlık yeterli olmamaktadır. Daha geniş ve farklı alanlarda uzmanlıklara sahip olmayı gerektirmektedir. Günümüzde standart işgücünün önemi git gide azalmakta bilgi temelli, nitelikli işgücünün önemi giderek artmaktadır (Yirmibeşçik, 2005: 26). Tablo1.1 de görüldüğü gibi geleneksel ekonomiden dijital ekonomiye geçişle ekonomik ilkeler, üretim, organizasyon, yönetim anlayışı, kuramlar ve yöntemler yeniden düzenlenmiştir Dijital ekonominin altyapısının fiziki malların yanı sıra bilgi temellimal veya hizmetlerden oluşmaktadır. Bu durumun sonucu ise, bilginin uygulama alanının farklılaşması ve bilgi temelli teknolojilerin gelişmesidir. Böylece sanayi malları görece değer kaybına uğramaktadır (Bayraç, 2003: 53). Ayrıca, dijital ekonomi ile birlikte, gayri maddi mülkiyet biçimi önemli bir değer aracı konumuna gelmiş, oluşan ve oluşmaya devam eden kapsamlı bilgi alt yapısı kamu ve piyasa faaliyetlerini ekonomik değere dönüştürebilmektedir (Gülhan ve Turunç, 2015: 167).

1.2 Dijital Ekonomi Unsurları

Dijital ekonomide meydana gelen hızlı gelişmeler incelendiğinde kişisel bilgisayar araçları, iletişim ve ağ teknolojisindeki gelişmeler, yazılım ve içerik tasarımında meydana gelen değişimler, verilerin kullanılması ve bulut tabanlı süreçler dijital ekonomiyi oluşturmaktadır.

1.2.1 Kişisel Bilgisayar Araçları

Kişisel bilgisayar üreticileri piyasada tutunabilmek için maliyetlerini minimum seviyeye çekme çabaları sonucunda fiyatlarda düşüş yaşanmıştır. İzleyen dönemlerdeki en başarılı üreticiler, ya ürünleri piyasada en iyi şekilde bütünleştiği için ya da en güçlü pazarlama stratejilerini kullandıkları için başarıyı yakalamışlardır. Bu döngü dijital ekonomide önemli değişikliklerin meydana gelmesine neden olmuştur (Budak, 2018: 7). Böylece, dijital ekonomide gerçekleştirilen faaliyetler sonucu, ticaretin farklı yönlerinden birisi olan elektronik ticaret ortaya çıkmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2019).

1.2.2 Bulut Tabanlı İşlemler

Ortak fiziki kaynaklarla ağ sistemleri, sunucu ve uygulamalar da dahil olmak üzere dijital kaynakların kullanılması yoluyla bilgi işlem ve depolama, yazılımlar, ve veri yönetimini içeren sistemlerden oluşmaktadır. Uluslararası Standartlar ve Teknoloji Enstitüsüne göre bulut bilişim; “yaygın, kullanışlı, istenildiği zaman bir havuzda toplanabilen ve bilgi işleme kaynaklarına erişimi sağlayabilecek; hızla tanımlanabilecek ve en az yönetim

gayreti ve hizmet tedarikçi ilişkisi içerecek” nitelikte bir modeldir. Bulut bilişim bulut alt yapısı ve yazılım uygulamaları olmak üzere iki bileşenden meydana gelmektedir. İlki, sağlanan bulut hizmetlerini desteklemek için gerekli olan, genel olarak sunucu, depolama ve ağ bileşenleri gibi donanım kaynaklarından oluşmaktadır. İkincisi ise internet üzerinden üçüncü şahısların sağladığı gibi, iş uygulamalarını yürüten yazılım uygulamaları ve bilgi işlem gücünden oluşmaktadır (Budak, 2018: 12).

İnternet erişimi ve tüketicilerin internet üzerinden yapılan iş ve işlemlere duydukları güven arttıkça, dijital ekonomi için potansiyel de artmaktadır. Meksika’da yapılan toplam hizmet ithalatının %2’si dijital platformlardan yapılan hizmet ithalatını oluşturmaktadır. Örneğin sigorta yapılması, finansal servisler ve mühendislik hizmetleri tedarikçilerin ve müşterileri aynı yerde bulunmasının güç olmasından dolayı bu tür hizmetler dijital ortamda gerçekleştirilebilir (Nicholson, erişim tarihi: 20.03.2019). Amerika’nın 2016 yılında en büyük ticaret ortağı İngiltere iken ikinci büyük ticaret ortağı Meksika’dır. Bulut hizmetler, birçok dijital ticari faaliyetlerin temelidir. ABD 2016 yılında bulut hizmetlerinden 50,8 milyar dolar gelir elde etmiştir. Elektronik ticaret, uluslararası ticaret hizmetlerinin ve firmaların çalışma şekillerini değiştirmektedir. ABD’de işlem gören bütün hizmetlerin yaklaşık yarısı dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

İşletmelerin bulut hizmetlerini kullanmalarındaki temel amaçları; e-posta sistemlerini veya veri tabanlarını barındırmak, dosyaları depolamak, yazılım uygulamalarını kullanmaktır (Eurostat, erişim tarihi: 06.08.2019)

1.2.3 Veri Kullanımı ve İçerik

İçerik üretimi ve tüketimi endekslemenin dijital ekonomide yaygın hale gelmesi ile 1990’lı yılların sonunda ilgi görmeye başlamıştır. Telif haklarıyla korunan içerikleri işletmeler üretirken, telif hakkına sahip olmayan çevrimiçi forumlardaki tüketicilerin yapmış oldukları incelemeler ve yorumlar gibi içerikler ise tüketicileri tarafından üretildiği için içerik kavramının tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Dijital uygulamalar ile kullanıcılar ve işletmeler önemli oranlarda veriye ulaşma imkânına sahip olabilmektedirler. Toplanan veriler tüketicilerin zevk ve tercih yönelimlerine dair ipuçları verse de bu veriler işletmeler tarafından da çeşitli analiz metotları, veri üretimini arttırmak, ürün çeşitliliğini ve kalitesini daha yüksek seviyelere taşıyabilmek için kullanılmaktadır. Bilginin sayısallaştırılarak veri haline getirilmesi, aynı zamanda maliyetleri düşürürken üretkenliği de arttırmaktadır (Budak, 2018: 10-11). Dijital ekonomide verilerin elde edilmesi aynı zamanda kayıtlı ekonomiye geçişi

sağlamaktadır. Satıcılar ve tüketicilere ilişkin verilerin elde edilmesi kolaylaştıkça vergi idarelerinin denetim işlevi daha rahat ve etkin bir şekilde işleyebilmektedir.

1.2.4 Katılımcı Ağ Platformları

Kullanıcılar tarafından üretilen içeriğin, aynı şekilde kullanıcılar tarafından geliştirilmesi, genişletilmesi, yorumlanması, puan verilmesi ve dağıtımı için imkan sağlayan (twitter, facebook, instagram vb.) platformlardır (Gülhan ve Turunç, 2015: 167).

Sosyal medyada harcanan zaman ve etkileşim faaliyetlerindeki artışlar, kullanıcıların e-ticaret platformları ile olan etkileşimlerinde direkt etkiye sahiptir. Markalar bu nedenle sosyal medyayı; marka tanınırlıklarının artırılması ve sahip oldukları ürünlerin ön plana çıkarılması için kullanmaktadır. Böylece firmalar, günlük hayatımızda kullanılan sosyal medya etkileyicileri üzerinden de reklam çalışmalarına odaklanmaktadır.

1.3 Dijital Ekonomi Kapsamında Gerçekleştirilen Faaliyetler

Tapscott'a göre kullanıcılar, iletişim teknolojileri sayesinde üretilen birçok ürünün içine yerleştirilmiş olan cihazlar ve internet bağlantılarıyla, bilgi tabanlı işlev görmektedirler. Böylece üretimde farklılaştırma bilgi-iletişim teknolojilerinin kullanılması suretiyle sağlanmaktadır. Örneğin, içinde yaşadığımız evler, kullandığımız akıllı telefonlar, seyahat ettiğimiz araçlar, günlük giydiğimiz kıyafetler dâhil olmak üzere hayatın her alanında ve anında bizimle birlikte bulunan bilgi-iletişim teknolojilerinin oluşturduğu ürün grubu sağladığı bilgiler sayesinde her şeyin akıllı olmasına yol açmaktadır (Aslan, 2015: 13). Bütün bunlar yeni ekonominin dijital bir ekonomi ve bilgi ekonomisi olduğunun tüketim alanındaki en iyi örnekleridir.

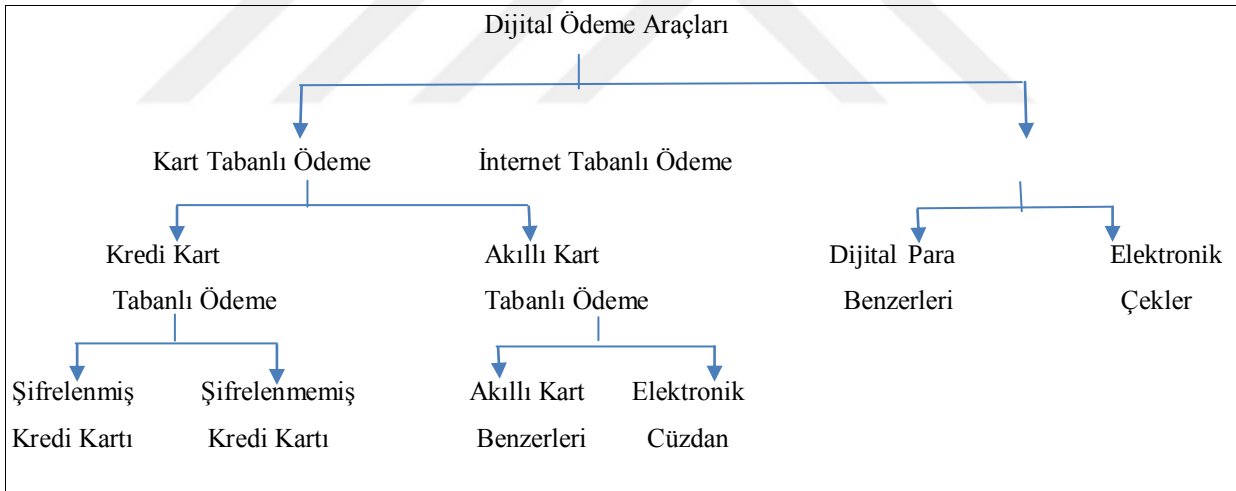
1.3.1 Dijital Alışverişler için Yapılan Ödemeler

Ödeme sistemleriyle ilgili temel ilkeler ve kurallar uluslararası kuruluşların ödeme mutabakatları ile ilgilenen üst kuruluş ve tüm merkez bankalarından üst seviyede kabul edilen Uluslararası Mutabakat Bankası'nın Ödeme ve Mutabakat Sistemleri Komitesi (CPSS) tarafından ödeme sistemleri alanındaki gelişmelerin izlenmesi çalışmaları sonucunda geliştirilmiştir. Esas amaç ise iyi bir ödeme sisteminin içereceği işlevsellikleri belirleyerek, ödeme sistemi kurmak için izlenecek olan süreçlerin tüm adımlarını belirlemek, iyi bir ödeme sisteminin işleyişi için evrensel ilkeleri ortaya koymaktır. Bir ülkedeki mali sistemin sorunsuz bir şekilde ve etkin işleyebilmesi için ödeme sistemleri için belirlenen temel ilkelere uyulması zorunludur. Temel ilkeleri, sistem işleyişini ön planda tutan sağlam bir hukuki alt yapının olması, sisteme ilişkin risklerin açık bir şekilde kurallar yardımıyla tanımlanması, sistemdeki

kredibilite vb. risklerin etkin bir şekilde yönetilmesi, mutabakatların ödeme gününde kesinleşmesi, mutabakat parasının güvencede tutulması, ileri düzeyde güvenlik ve işlemler açısından güvenilirliğin sağlanması, sistemin pratik ve verimli olması, adil kullanım hakkı sağlanması, sistem yönetiminin etkin ve şeffaf olmasıdır (Mantar, 2004: 43-44). Bir ülkede birden çok ödeme sistemi bulunabilmektedir. Fakat ödeme sistemlerinin çalışmaması durumunda ülkenin mali sisteminde ani çöküşler ve krizler meydana getirebilmektedir. Bu nedenle kurulan sistemin alt yapısı, sistemin işleyişiyle ilgilenecek olan personel potansiyeli, bu personellerin gerekli eğitimleri tam olmalı ve ortaya çıkabilecek herhangi olağanüstü bir durum karşısında alınacak önlemler önceden tespit edilmelidir.

Dijital ekonomide hizmet ve mal alışverişi sırasında tüm işlemler internet vasıtasıyla yapıldığı gibi ödemeler de ağ tabanlı kurulmuş ödeme sistemleriyle yapılmaktadır. Dijital ödeme sistemleri ile yapılan ödemeler yalnızca vergi maliyetlerini düşürmekle kalmayıp, aynı zamanda vergi tabanını genişletme potansiyeli de bulunmaktadır (Gupta, vd., 2017: 13).

Dijital ödeme sistemleri kart tabanlı ve internet tabanlı olmak üzere 2 grupta ele alınmaktadır.

Şekil 1.1 Dijital Ödeme Sistemleri

Kaynak: Mantar, 2004: 55.

Kart tabanlı elektronik paralar, müşterinin kendine ait bir elektronik aygıt üzerine yüklenen, müşteri için hazır bir fon veya değer olarak tanımlanabilmektedir. Kart tabanlı elektronik paralara işletmelerin personelleri için vermiş oldukları yemek kartları örnek olarak verilebilir. Dijital para da denilen internet tabanlı ürünler ise online platformlardan yapılan ödemeler için geliştirilmişlerdir (Mantar, 2004: 55). Ödeme yapmak için kullanıldığında ödeme yapan kişinin hesabından diğer kişinin hesabına para aktarılmaktadır. Ülkemizde dijital platformlarda yapılan işlemler sanal pos, 3D Güvenli Ödeme, Paypal, PayU, Mobil

Ödeme sistemleri, telefon operatörü ile ödeme gibi yöntemler kullanılırken, en sık kullanılan yöntemler ise Havale/EFT ve kapıda ödeme yöntemidir (Aslan, 2015: 62).

1.3.1.1 Elektronik (Sanal) Cüzdanlar

İnternet aracılığıyla yapılan alışverişlerde kullanılmak için geliştirilen bir çeşit yazılımdır. Sanal cüzdanlar, kullanıcıların bilgisayarlarına yüklendikten sonra gerekli bilgiler yazılıma bir defa girilir ve o bilgiler bir kere tanımlanır. Böylece daha sonra yapılacak işlemler için tekrar tekrar bilgi girilmesine gerek kalmamaktadır. Kullanıcılar sanal cüzdanları kendi bilgisayarlarından kullanabildikleri gibi, üretici firmanın web sitesinden de gerçekleştirebilmektedirler. Sanal cüzdan yazılımlarını üreten ve kullanan bankalar, finansal işlemlerin doğruluğunu teyit etmek için banka kart bilgileri ile uyumlu olması hususu göz önüne alınarak işlemler gerçekleştirilmektedir (Gökgül, 2014: 58). Kullanıcılar sanal cüzdanlarını kullanarak dijital platformlar aracılığıyla yapmış oldukları alışverişlerinde ödemelerini gerçekleştirebilmektedirler.

1.3.1.2 Akıllı Kartlar

Akıllı kartlar, bireylerin her bir sebeple taşıdığı ayrı ayrı kartların tek bir kartta birleştirilmesi durumudur (Aslan, 2015: 15). Akıllı kartlar genel olarak kapalı sistemlerde belli satın almalar için kullanılmaktadır (Gökgül, 2014: 61). Kişisel bilgileri ve elektronik parayı çip sayesinde içinde depolayan ve bunun için manyetik bant teknolojisini kullanan akıllı kartlar, iktisadi hayatta kredi kartları yerine kullanılmaya başlamıştır. 1970 yılında Kunikuta Arimura tarafından ortaya atılan akıllı kart fikri, 1990'lı yıllardan itibaren hayatımızda daha çok yer bulmuş ve dijital para uygulamalarıyla birlikte artış göstermiştir (Mantar, 2004: 59).

Ülkemizde akıllı kartların en yaygın kullanım şekli toplu taşımacılıkta kullanılan biniş kartlarıdır. Bu kartlara ilgili her biniş için gerekli bilgiler yüklenmekte, kullanıcı her araca bindiğinde ilgili makineye bu kartlar temassız bir şekilde okutulmakta ve akıllı kart bakiyesinden ücret düşülmektedir. Gerektiğinde online uygulamalardan veya yetki verilmiş bayi veya terminallerden dolum işlemleri yaptırılmaktadır. Örnek verecek olursak, Antalya'da Antalya Kart, İstanbul'da Akbil, İzmir'de ise Kentkart'tır. Bir diğer yaygın kullanımı ise firmalar tarafından çalışanlarına yemek bedeli olarak verilen yemek çeki niteliğindeki kartlardır. İlgili kart sahibi çalışanlar, yemek kartının ait olduğu sistemin sözleşmesinin bulunduğu herhangi bir şube veya işletme de nakit para yerine geçen bu kartları ile rahatlıkla ödeme yapabilmektedirler. Örnek olarak, Multinet, Sodexo, Ticket gibi yemek çekleri gösterilebilir.

Akıllı kartların sunduğu birçok avantaj bulunmaktadır. Kredi kartları, banka kartları ya da paraları fiziki olarak taşımak yerine akıllı kartlara para yükleyebilme amacıyla kullanılmaları, kartların ve terminallerin denetlenebilmesi, imza yerine şifreleme yöntemiyle yapılması, işlemleri daha güvenilir hale getirmektedir (Mantar, 2004: 42).

1.3.1.3 Kripto Paralar

Makroekonominin inceleme alanında olan para, insanlık tarihinde ateşin ve yazının bulunması kadar büyük bir öneme sahiptir. Paranın gelişim evrelerine bakıldığında, sürekli olarak teknolojiden etkilenmesi ve buna bağlı değişimler gözlenmektedir. İlk zamanlarda kültürel ve coğrafi etkilere bağlı olarak; deri parçalarından deniz kabuklarına vb. birçok farklı maddeden paralar yapılmış ve kullanılmıştır. İlerleyen dönemlerde altın ve gümüş madenleri de para olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise her ülkenin kendi merkez bankalarının basmış olduğu madeni ve banknot paralar kullanılmaktadır (Mantar, 2004: 49).

Crypto ve currency kelimelerinin birleşmesiyle oluşan “cryptocurrency” kelimesi kripto(şifreli para) anlamını taşımaktadır(Eğilmez, erişim tarihi: 23.03.2019). Kripto paraların en ayırt edici özelliği, şifreleme yöntemiyle oluşturulup, eşler arası karşılıklı doğrulamayı gerektirmesidir. Bir başka deyişle kripto paralar şifreli para birimleridir (Budak, 2018: 25). Bu paralar bir devlet tarafından piyasaya sunulabildiği gibi anonim şekilde de piyasaya sunulabilmektedir.

Kripto para birimi olarak ilk kez, Satoshi Nakamoto adını veren kişi eşliğindeki bir grup insan tarafından geliştirilmiştir. Bitcoin, 2008 yılı Kasım ayında gündeme gelmiştir. Fakat tam anlamıyla fonksiyonelliğe kavuşması Ocak 2009 yılında olmuştur (Güzeloğlu ve Kurban, erişim tarihi: 27.12.2018). Geleneksel para ve bankacılık sistemi, bir alternatif niteliğinde olan dijital paralardan oluşmaktadır. Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olan kripto paralar, herhangi bir merkezi otoriteye bağlı olmaksızın, bireyler arasında kolayca yapılabilen para transferlerine imkan vermektedir. (Yılmaz ve Koç, 2019: 23).

6493 Sayılı Kanun (2013) elektronik parayı, ihraç edilen kuruluş tarafından kabul edilmiş olan fon karşılığında ihraç edilen, elektronik ortamda saklanabilme özelliğine sahip olan para olarak ifade etmektedir. Elektronik para, hesaba para yatırılması ve çekilmesi, para havalesi işlemlerini, ödeme araçlarının ihraç veya kabullerini gerçekleştirmek için kullanılmaktadır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kripto para ile ilgili ülkemizde yaşanan belirsizliği açığa kavuşturmuştur. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun

yayınlanmış olduğu bildiri ile bitcoin ve buna benzer kripto paraların 6493 Sayılı Kanun kapsamında değerlendirilemeyeceğini açıklamıştır (BDDK, erişim tarihi 04.04.2019). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun bu açıklamayı yapma sebebi kripto paraların herhangi bir merkezden piyasaya sürülmemesi ve takibinin şeffaflıkla yapılamıyor olmasıdır. Ayrıca kripto paraların herhangi bir fiziksel karşılığının bulunmaması bir diğer sebep olarak gösterilmektedir (Güzeloğlu ve Kurban, erişim tarihi: 27.12.2018).

Dünya ülkeleri genel olarak kripto paraları yasal bir ödeme aracı olarak kabul etmezlerken, kripto paralarla yapılan tüm işlemleri de yasa dışı işlem olarak görmemektedirler. Kripto para birimlerini kullanan kişiler ya da firmalar tarafından, denetleyici ve gözetleyici kurumların kontrol alanları dışında kalan büyük miktartlı ödemelerin yapılması hızlı ve kontrolsüz yapılan dolaşımları beraberinde getirmektedir. Dijital para sistemi, bir merkezin veya herhangi bir ülkenin bir hukuk sistemine ve hukuksal düzenlemelerine tabi değildir. Bu özellik kripto paraları anonim niteliğe büründürmektedir. Ayrıca her kripto paranın uluslararası nitelikte bir para birimi karşılığı bulunmaktadır. Günümüzde piyasada kullanılan binden fazla kripto çeşidi bulunmaktadır. Bu paraların bazıları, Bitcoin, Dash, Ethereum, Ribble, Litecoin, Nem.(Eğilmez, erişim tarihi: 23.03.2019). Örneğin, bir ethereum 138,16 USD, bir litecoin 61,19 USD (Tüm Kripto Paralar, 23.03.2019)'dir.

Satın alma gücünü ifade etmekte olan bu paralar ekonomik yapı içerisinde sadece fiziki olarak yer almamaktadır. Bu para aynı zaman da dijital alışverişlerde kullanılmaktadır. Dijital ekonomi faaliyetleri ve e-ticaret yapılırken ödemelerde dijital platformlar aracılığıyla yapılmaktadır. Dijital paranın ekonomik hayatta kullanılmaya başlanmasıyla birlikte yeni bir harcama uygulaması oluşmakta ve buna bağlı olarak vergilendirme uygulamalarının da yenilenmesi gerekmektedir.

1.3.1.3.1 Bitcoin

İlk ortaya çıkan kripto paradır. Bitcoin 21.000.000 adet sınırlı stokla üretilmiş olup, 2017 yılı sonu itibariyle 16.676.850 adet bitcoin piyasaya sürülmüştür. Geri kalan bitcoinlerin piyasaya girmesi için veri madenciliği yoluyla 16 haneden oluşan şifreleri çözmek gerekmektedir. Bu şifreleri çözmek zannedildiği kadar kolay olmamakta, profesyonel bilgi ve teknik donanım gerektirmektedir. Şifreyi çözmeyi başaran kullanıcı 12,5 adet Bitcoin kazanmaktadır (Eğilmez, erişim tarihi: 23.03.2019).

Bitcoinin kullanımı oldukça kolaydır. Herhangi bir cüzdan programını yükledikten sonra, Bitcoin alıp satmaya veya transfer etmeye başlanabilmektedir. Bitcoin istendiği zaman

TL, USD, Euro veya uluslararası diğer paralar ile takas edilebilir ve kişiler Bitcoin ağını kullanarak birbirlerine Bitcoin transferinde bulunabilirler. Bitcoin sisteminde havale/EFT masraf ücretleri ve kesintileri, ödeme gecikmeleri, sorunlu banka transferleri, kredi kartı masrafları, hesap işletim ücretleri gibi giderler söz konusu değildir. Herhangi bir kişi 7/24 ücretsiz bir şekilde başka birine internet tabanlı ağları kullanarak Bitcoin gönderebilir (Kaya, 2018: 4). Bitcoinin doğmadaki esas sebep araçlara komisyon, masraf vb. ödemeden ve sifıra yakın maliyetle para transferlerini gerçekleştirebilmektir. Artık bu kripto paralar birçok satıcı, üretici ve tüketiciler ve hatta devletler tarafından genellikle yatırım aracı olarak görülürken, alışveriş aracı olarak da kullanılmaktadır (Budak, 2018: 26). Geleneksel bankacılık işlemlerinin gecikmeli sürelerle yapılırken dijital para sistemleri ile yüksek hacimli ve hızlı işlemlerin yapılması mümkün hale gelmiştir (Kaya, 2018: 12).

Özet olarak kripto paralara yöneltilen önemli eleştirilerden bir tanesi değerlerindeki ani ve aşırı dalgalanmaların yaşanmasıdır. Bitcoin 2008 yılında ilk üretildiğinde değeri 0,1 USD iken (Budak, 2018: 26), 2019 yılı itibariyle 4.005,4 USD (m.tr.investing.com, 23.03.2019) seviyesine yükselmiştir. Bitcoinin değerindeki aşırı artışın bir balon şeklinde olduğu söylenmektedir. Mevcut dalgalanmaların bir diğer sebebi de devletlerin kripto paralar karşısında güvence vermemeleridir. Kripto para sistemleri, kara para aklama, terör örgütlerine finansman kaynağı sağlama, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı yapma gibi kanun dışı işlemlerde kullanılması kayıt dışı faaliyetlerin artmasına neden olmaktadır. Bir diğer eleştiri ise ülkelerin herhangi bir yasal düzenlemelerinin ve vergilendirme mevzuatının bulunmamasıdır (Kaya, 2018: 13).

1.3.1.3.2 Veri Madenciliği

Veri madenciliğinin amacı geleceğe yönelik tahminler yürüterek bilgiyi gelecekteki müşteri ilişkilerini yönlendirmek amacıyla kullanabilmektir (Özmen, 2003: 178). Günümüzde işletmelerin sahip oldukları farklı alanlardaki veriler, çok büyük ölçekteki verilerin bünyesinde çok değerli veriler bulunduran bir madene benzetilebilir. Bu kadar büyük boyutlardaki verilerin analizi, analiz sonuçları ile bilgi elde edilmesi ve elde edilen bilgilerin yorumlanması işlevi insani becerileri ve basit kullanımlı veri analiz tekniklerinin yapamayacağı nitelikte olmaktadır. Son dönemlerde dijital ekonomideki büyümelere bakıldığında elde edilen veriler, çok büyük boyutlu veriler haline gelmiştir. Fakat bu veriler üzerinde analiz yapan ve yorumlayan kişi sayılarında paralel bir artış gözlenmemiştir. Verilerle kısa zamanda anlamlı bilgiler elde edilemeyip, analiz ve yorumlanmasının gecikmesi, yapılan çalışmaları veri madenciliğine zorlamıştır (Savaş vd., 2012: 2).

1.3.1.3.3 Blockchain

Şifrelenmiş işlemlerin takibinde kullanılan bir veri tabanı blockchain olarak adlandırılmaktadır. Her bilgi için bloklar şeklinde, gelişmiş şifreleme yöntemleri kullanılarak bir idari otoriteye bağlı olmaksızın işlem yapma imkanı sunmaktadır. Bu sistem 25-30 yıl önce geliştirilen bir sistemdir (Kaya, 2018:2). Bu sistemde gerçekleştirilen faaliyetler birden fazla yerde kayıt altına alınmaktadır. Zincire eklenen blokların kapladığı alan 100 GB blok sayısıdır. İsteyen kullanıcılar, bu ağa bağlanarak bu verileri bilgisayara indirebilir ve inceleyebilir (Kaya, 2018: 2). Bunun sebebi kayıtların güvenilirliğini sağlamaktır. Bilgilerin kayıtları, şifreleme yöntemiyle bir önceki kayıt ile bir sonraki kayıt ilişkili şifrelenilerek tutulmaktadır (Eğilmez, erişim tarihi: 23.03.2019). Blockchain ağ sistemi sadece kripto paraların güvenliğinin sağlanması amacıyla değil, aynı zamanda yüksek güvenlik gerektiren bankacılık gibi alanlarda da kullanılmaktadır.

1.3.2 Uygulama Programları Satışı

Akıllı telefonlarda ve tabletlerde kullanılmak üzere, satıcı veya diğer uygulama geliştiriciler tarafından geliştirilmiş olan uygulama programlarıdır (Gülhan ve Turunç, 2015: 167). Dünya genelinde mobil uygulama satın alma işlemleri toplam e-ticaretin yaklaşık %40'ını oluşturmaktadır. Akıllı telefon ve tablet bilgisayar kullanımlarının artması mobil uygulamaların da çeşitliliğini de arttırmaktadır (Çelik, 2017: 340).

1.3.3 Çevrimiçi Reklam Hizmetleri

Hayatımızın her alanında yer alan dijital dönüşüm, nihai tüketicilerin alışkanlıklarını, beklentilerini ve deneyimlerini şekillendirmeye başlamıştır. Bu durumda, çevrimiçi reklamcılık, dijital iletişim yöntem ve stratejileri dikkate alındığında pazarlama çalışmalarının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. 1980'lerden bu yana, ilk kez kişisel bilgisayarların kullanılmaya başlanması, domain sistemlerinin kurulması, halka açık internet ağlarının açılması büyük katkı sağlarken, 1990'lı yıllarda web tarayıcılarının ortaya çıkması ile çevrimiçi reklamcılık gelişmeye başlamıştır (Cömert ve Yükselen, 2017: 52).

Çevrimiçi reklamcılık sektöründe pek çok internet reklamcılığı yayıncısı, müşterilerin reklamlara gösterdiği tepkileri izlemek, markaların müşteriler üzerindeki etkilerini takip etmek ve mevcut potansiyel müşteriler için daha ilgi çekici yöntemler geliştirmek, bunların analizini yapmak çevrimiçi reklamcılıkta daha hızlı ve etkin olmaktadır (Budak, 2018: 38). Çevrimiçi reklam sektörü "ölçümlenebilen" tek reklam alanıdır. Çevrimiçi reklamlar, yatırılan paraların nereye gittiğini marka yöneticilerine rahatça sunabilen, reklamların sunuş sürecine anında müdahale edebilen, kişilerin bireysel tercihlerini veri olarak toplayabilen reklam

uygulamalarıdır. Diğer alanlardan daha ucuz, hızlı, nitelikli olan çevrimiçi reklamcılıkta kullanıcıların istekleri doğrultusunda geri dönüş sağlanabilmektedir (Özen ve Sarı, 2008: 16).

Sosyal medya kapsamındaki internet sitelerine gösterilen ilgi, günden güne dolaylı bir şekilde reklam uygulamaları geleneksel ortamlardan yeni dijital ortamlara kaymaktadır. Yeni nesil uygulamalar ise küçük veya büyük ölçekli işletmeler fark etmeksizin kullanılmaktadır. Çevrimiçi reklamcılık sektöründe en çok kullanılan reklam yöntemi olarak ilk sırada banner reklamlar yer alırken, ikinci sırada sponsorluk için yapılan reklamlar yer almaktadır. İşletmeler, karlarını ve reklamlarının daha çok etkin olması için, gelişmiş dijital teknolojileri kapsayan yenilikçi reklam uygulamaları geliştirmektedir. İşletmeler internet üzerinden pazarlama kampanyalarını yürütmekte ve kampanyaların doğru kitlelere ulaşması için hedefli reklam yöntemlerini kullanarak yeni teknikler geliştirmektedirler. Çevrimiçi reklamcılık aracılığıyla, tüketici davranışlarını hedef alınması, kullanıcıların çerezler olarak kaydedilmiş olan tarama faaliyetlerinden elde edilen veriler elde etmesini sağlamaktadır (Budak, 2018: 38-39).

Online platformlardaki bu popülerliğin farkında olan girişimci gruplar çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır. Bu yöntemler (Özen ve Sarı, 2008: 18):

Banner Borsası (Banner Exchange) Yöntemi: Herhangi bir banner borsası sitesinden alınmış olan kodun web sitesine koyulmasıyla birlikte diğer sitelerin reklamları web sayfanızda gözükecektir. Aynı şekilde diğer sitelerde de sizin reklamlarınız gözükmektedir. Visa ve Mastercard'ın online satış sitelerinde yer alan reklamları örnek verilebilir.

Tıklama Başına Ödeme Yöntemi: Her bir tıklama başına maliyet olarak açıklanabilmektedir. Belli bir ziyaretçi kapasitesine ulaşan web site kullanıcıları bu işten para kazanmanın yollarını aramaktadır. Bu nedenle geliştirilen tıklama başına ödeme yöntemi ile web sitesinde verilen reklamı tıklaması sonucu belli miktarlarda komisyon kazanılmaktadır.

Alışveriş Siteleri ile Yapılan Üyelik Yöntemi: Web sitesine reklam vermek isteyen sitelerin ürünleri koyulmaktadır. Bu bağlantılardan herhangi birisine ziyaretçiler tıklayarak bu ürünü satın aldığı zaman bu satıştan komisyon kazanılmaktadır. Hepsiburada.com, gittigidiyor.com alışveriş siteleri ile yapılan üyelik yöntemine örnek verilebilir.

Kiralık Reklam Alanları Yöntemi: Bu reklamlara örnek olarak Marqui firmasının popüler blog sitelerinde reklamlarını gösterilmesine istinaden belli tutarlarda ödeme yapmayı vaat etmesi verilebilir. Bu yöntemde genellikle ziyaretçi sayıları ve potansiyel kullanıcı çevresi oldukça geniş olan siteler tercih edilmektedir.

Google Adsense Yöntemi: Google'nin kendi arama sayfalarında gösterilen reklamların daha fazla yayılmasını sağlamak amacıyla geliştirmiş olduğu bir servis sağlama yöntemidir.

Web sitesi hazırlayanlar kazanç elde etme amacı birinci planda olmaksızın, hazırlamış oldukları sitelerin ziyaretçi sayısının artmasının veya bir kullanıcının/ziyaretçinin sayfada kalma süresinin artmasına paralel olarak sitesinden faydalanmak ve bu sayede kazanç elde etmek isteyeceklerdir (Özen ve Sarı, 2008: 18).

1.3.3 Dijital Oyunlar ve Yazılımlar

Online oyunlar, oyuncuların veya kullanıcıların ağ tabanlı ara yüz aracılığıyla etkileşim sağlayabildikleri elektronik oyunlardır. Dijital oyunlar çevrimiçi veya çevrimdışı, tekli veya çoklu, yapay zekaya karşı ya da oyuncuların birbirlerine karşı olmak üzere birçok farklı şekillerde oynanabilmektedir.

Dijital oyun sektörü, yazılım, donanım, çevrimiçi platform sağlayanlar, oyun geliştirenler ve interaktif medya araçları gibi büyük bir ekosistem içerisinde değerlendirilmesi gereken yaratıcı bir endüstri koludur. Dijital oyunların küresel niteliğinin artmasına karşın gerekli olan belirli ülkelerin dillerine çevrilmesi, seslendirme ya da o ülkenin kültürel kodlarına uygun bir şekilde pazarlama stratejileri belirleme gerekliliği doğmuştur. Geliştirilen bu dijital oyunların piyasaya sürülme şekli, pazarlama stratejileri ve oyunların doğru zamanlarda ve doğru kanallar aracılığıyla piyasaya sunulması gibi birçok aşamayı içinde barındıran bu süreç oyunlardan elde edilecek olan gelirin büyüklüğünü ve karlılık oranının artışı sağlayacaktır (Ankara Kalkınma Ajansı, 2016).

Bilişim sektörünün gelişmesiyle birlikte pek çok yazılım şirketi yurtiçi ve yurtdışına oyun, kültürel ve bilimsel alanlarda üretilen ve özel bilgi, beceri gerektiren yazılım ve uygulamaları pazarlamaktadırlar. Bu hizmetler genel olarak yurtdışı serverler aracılığıyla sunulmaktadır. Kullanıcılar ise ödemelerini genellikle dijital ödeme sistemleri ile yapmaktadır (Çakmakçı, erişim tarihi: 03.04.2019). İnternet altyapısındaki ve internet bağlantı hızındaki teknolojik gelişmelere bağlı olarak, dijital oyunların sanal mağazalar üzerinden satışı oldukça yeni gelişmelerden biridir. (Ankara Kalkınma Ajansı:19).

1.3.4 Elektronik Ticaret

İnternetin günlük yaşantımıza girmesiyle birlikte, kullanıcı sayısı hızlı bir şekilde artmaya devam etmiştir. Bu durum öncelikle girişimcileri etkilemiş olup, girişimciler geleneksel yollarla yaptıkları ticareti ağ sistemleri ve interneti kullanarak alıcı ve satıcılarla doğrudan buluşmaya başlamışlardır. Bu durum her iki taraf açısından da bakıldığında hem parasal maliyetleri düşürmekte, hem de zaman tasarrufu açısından oldukça avantajlı olmaktadır.

E-ticaretin tarihi 1990'lı yıllara kadar gitmektedir. Çok eski tarihlere dayanan alışveriş kavramı, bilgisayar, internet ve modemin kullanımıyla gerçekleşmesi e-ticaretin gelişiminin ilk adımıdır. 1980'lerden bu yana internet tabanlı teknolojilerin kullanılmasının yanı sıra geleneksel ticaretin internet ağları üzerinden yapılmaya başlanması 1997 yılına denk gelmektedir.

Tablo 1.2 E-Ticaret Açısından Kronolojik Olaylar

1979	Michael Aldrich ilk online alışveriş sistemini ortaya koymuştur.
1990	İlk Web tarayıcısı (Tim Berners Lee tarafından) geliştirildi.
1991	İnternet ticari kullanıma açılmıştır ve böylece e-ticaret mümkün hale gelmiştir.
1993	Türkiye resmi olarak internetle tanıştı.
1994	İnternet dünya genelinde popüler olmaya başlamıştır
	İlk e- ticareti İnternet üzerinden pizza satışı gerçekleştiren Pizza Hut şirketi yapmıştır.
	Bankalar çevrimiçi hizmet vermeye başlamışlardır.
	Çevrimiçi dergi abonelikleri sunulmaya başlanmıştır.
1995	Amazon.com (kurucusu JeffBezos) ve eBay kurulan ilk e-ticaret siteleridir.
1997	Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu tarafından düzenlenen toplantı ile e-ticarete merhaba denilmiştir.
1998	Ülkemizde kurulan ilk e ticaret sitesi gittigidiyor.com'dur.
2000	Dot-com (İnternet Şirketi) balonu
2001	Başbakanlık Koordinasyonu'nda geniş katılımlı bir toplantı sonrasında E-Türkiye çalışmalarına başlandı.
2014	Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir.
2015	OECD BEPS Nihai Raporu'nu yayınlamıştır.

Kaynak: Literatür taraması ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1.2'ye bakıldığında, 1994 yılında toplumlar arasında internet popüler olmasına rağmen online kullanıcıların güveninin kazanılması biraz vakit almıştır. 1995 yılında ilk e-ticaret sitesinin kurulmasıyla birlikte bu piyasadaki alıcı ve satıcı kitlesi her geçen gün büyümeye devam etmiştir ve günümüzde de halen devam etmektedir. İnternet şirketleri için dot-com¹ balonunun patlamasıyla birlikte büyük bir kriz yaşanmış olup piyasada yer alan küçük şirketlerin neredeyse tamamı yok olmuştur. Büyük internet şirketleri ise derin darbeler almışlardır.

Birçok araştırmacı ve uzmanın ortak görüşü, internetin gelişmesinde ticaretin internet üzerinden yapılmaya başlanması ile birlikte en büyük pay e-ticaretin olmuştur. Bu nedenle internet ve dijital ekonominin birbirlerinden etkilenerек gelişim içinde oldukları söylenebilir (Altun, 2016: 4). Bilgi elde etme maliyetlerini düşürerek daha fazla bilgiyi şeffaf hale getiren

¹1997'den 2001'e kadar olan dönemde, internet kullanımı ve adaptasyonunda aşırı bir büyüme dönemi olan tarihi bir ekonomik balon ve aşırı spekülasyon dönemi.

dijital araçlar ve teknolojilerle birlikte pek çok yeni işlemler yapılmaya başlanmış ve yeni işlem alanları doğmuştur (Budak, 2018: 5). E-ticaretin yapılabilmesi için en önemli unsur internettir. İnternet teknolojisinin gelişmesiyle birlikte e-ticaret oldukça büyük rağbet görmüş ve dünyanın çehresini değiştirmiştir. Dünyanın diğer ucundaki küçük esnafın, ulusal piyasada işlem yapan firmanın ticaret yapma alanı kısıtlıyken ve uluslararası piyasalara açılma gücü yokken internet ve dijital teknolojiler sayesinde ticaret alanları, dijital araçların aktif kullanımıyla elektronik ticarete (e-ticaret) dönüşmüş oldu.

Küreselleşme sürecinin etkisiyle birlikte uluslararası ticarete teknolojik bilgi iletişiminin gelişmesiyle ülkeler arası sınırlar ortadan kalkmış durumdadır. Çeşitli uluslararası örgütler, kurum ve kuruluşlar tarafından yapılmış birçok e-ticaret tanımı bulunmaktadır. Bu tanımlara bir kısmına göz atacak olursak;

Dünya Ticaret Örgütü (WTO) elektronik ticareti, “mal ve hizmetlerin; üretim, reklam, satış ve dağıtımlarının telekomünikasyon ağları” (Karadağ, 2006: 33) olarak ifade etmektedir.

OECD 'nın tanımı, "sayısallaştırılmış yazılı metin, ses ve görüntünün işlenmesi ve iletilmesine dayanan, kişileri ve kurumları ilgilendiren internet üzerinden yapılan tüm ticari işlemlerdir" (Ene, 2002: 2) şeklindedir.

Amerika Birleşik Devletleri Hazine Bakanlığı e-ticaret tanımını, “ürün ve hizmetlerin iki veya daha çok taraf arasında değişimini öngören işlemleri elektronik araç ve yöntemler vasıtasıyla gerçekleştirme yeteneği” (Altun, 2016: 6) şeklinde yapmıştır.

Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde bulunan UN-CEFAACT ise; “elektronik yoldan yönetim ve tüketim etkinliklerinin yürütülmesinde kullanılan tüm iş bilgilerinin; üretici, tüketici, kamu ve özel kuruluşlar ile diğer organizasyonlar arasında elektronik araçlarla yapılması” (Otuzoğlu, 2017: 3) olarak tanımlamıştır.

Avrupa Birliği elektronik ticareti, ”mal ve hizmetlerin internet üzerinden satılması” olarak tanımlamaktadır (T.C. Ticaret Bakanlığı, erişim tarihi:29.07.2019).

Uluslararası kurum ve kuruluşların yapmış oldukları tanımları incelediğimizde; e-ticaret taraflar arasında elektronik araçlar vasıtasıyla internet veri tabanları kullanılarak mal, ürün ve hizmet değişiminin sağlandığı ticaret sistemi olarak adlandırılmaktadır. Türk Vergi Mevzuatımızda yer alan 6543 Sayılı Kanun'da ise e-ticaret, "fiziki olarak karşı karşıya gelmeksizin, elektronik ortamda gerçekleştirilen çevrim içi iktisadi ve ticari her türlü faaliyeti ifade eder" (Resmi Gazete, 6543 sayılı kanun madde 2/a) şeklinde tanımlamıştır.

E-ticaret için yapılan tanımlara bakıldığında, mal ve hizmetlerin internet veya elektronik, dijital araçlar ve yöntemler aracılığıyla alımı ve satımı yapılması unsurlarının

ortak olduğunu söyleyebiliriz. Yani özetle, e ticaret, dijital platformlar aracılığıyla mal ve hizmet alımı ve satımı işlemlerini ifade etmektedir.

1.3.4.1 E-Ticaretin Kapsamı

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte günümüzde e-ticaretin kapsamı tam olarak belirlenememiştir. E-ticareti temsil eden ana unsur internet ve internet veri tabanları üzerinden yapılıyor olması iken diğer televizyon, faks ve telefon gibi elektronik araçlarla yapılan faaliyetlerin e-ticaret kapsamına alınıp alınmayacağı konusu hala tartışılmaktadır (Altun, 2016: 8).

Genel olarak e-ticaret kapsam bakımından, açık ve kapalı internet ağları üzerinden yapılan menkul ve gayrimenkul ticareti, danışmanlık hizmetleri, ekonomi, hukuk, eğitim ve sağlık hizmetleri ticareti, sayısal biçime çevrilmiş ses, video, yazılı metinlerin işlenmesi ve çeşitli araçlar vasıtasıyla iletilmesini içermektedir. Bunların yanı sıra; üretim hizmetleri, doğrudan pazarlama, sipariş takibi, sevkiyat izleme, reklam ve tanıtım hizmetleri, sözleşme kurulması, banka işlemleri, elektronik fon transferi ve hisse işlemleri gibi işlemler e-ticaret kapsamına girmektedir (Korkmaz, 2002: 52). Bu kapsamdaki faaliyetler ilerleyen yıllarda teknolojik ilerlemeye bağlı olarak değişiklikler gösterebilir.

E-ticaret alt yapısını kullanarak alıcı ve satıcı yüz yüze gelmeden, satıcı piyasa araştırmasını, piyasa fiyat planlamasını, ürünün reklam ve pazarlamasını yaparken alıcı da kendisi için en uygun ürünü veya hizmeti tespit etmektedir. Alıcı kendisi için uygun bulduğu ürünü elektronik ortamda satıcının önceden belirlemiş olduğu fiyat ve koşullar doğrultusunda sipariş vermekte ve satıcı da kurulan sözleşmeye göre işlemlerine başlamaktadır. E-ticaret sürecinde düzenlenen sözleşme gereğince lojistik işlemleri yapılmakta, ödemeler ise elektronik ödeme araçları ile yapılmaktadır. Faturalama işlemi de aynı şekilde dijital ortamda yapıldıktan sonra elektronik olarak alıcıya gönderilmektedir. Geleneksel ticarete söz konusu olduğu gibi elektronik ticarete de taraflar arasında gerçekleşen işlemler neticesinde kamu kurum ve kuruluşları da e-ticaret faaliyetleriyle ilgili olarak ortaya çıkan vergisel yasal ve yükümlülükler nedeniyle bu sürece dâhil olmaktadır.

E-ticaret işlemleri taraflar arasındaki yönüne göre değişiklik göstermektedir. Bu değişiklik beş farklı kategoride karşımıza çıkmaktadır (Akçi ve Annaç Göv, 2015: 416 ve T.C. Ticaret Bakanlığı, erişim tarihi:29.07.2019):

İşletmeden İşletmeye (B2B): Ürünlere veya hizmete ilişkin tüm faaliyetlerin işletmeler arasında internet ortamı üzerinden gerçekleştirilmesi faaliyetini ifade etmektedir.

İşletmeden Tüketiciciye (B2C): En cazip e-ticaret yöntemlerinden biridir. B2C ticareti, elektronik sigortacılık (e-sigorta), bankacılık işlemleri, elektronik ödemeler ve ücretli televizyon kanalları gibi faaliyetler kapsamındadır.

Tüketiciden Tüketiciciye (C2C): Yeni veya ikinci el ürünlerin tüketiciler arasında internet aracılığıyla alınıp satılması sonucunda bu ticaret türü ortaya çıkmıştır. Günümüzde de sık sık tercih edilen bir uygulamadır (Altun, 2016: 23-24).

Tüketiciden Devlete (C2G): Devlet ile tüketici arasındaki ortak konu vergilendirmedir (Altınışik, 2003: 32). Bu uygulama günümüzde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. Nüfus cüzdanı, pasaport başvurularının internetten alınması, üniversite okul tercihlerinin internet üzerinden yapılması, elektronik vergi dairesi uygulaması ile tüketicilerin vergi dairelerine gitmeden ve zaman kaybına uğramadan birçok vergi, harç ödemelerini internet üzerinden gerçekleştirmesi bu uygulamaya örnek olarak verilebilir. Devletin e- devlet uygulaması da bu yönde atılmış önemli adımlardan biridir.

İşletmeden Devlete (B2G): İşletmeler ile kamu kuruluşları arasındaki ticari işlemleri kapsayan bu uygulamada kamu ihalelerinin internette yayınlanması ve işletmelerin elektronik ortamdan tekliflerini iletmeleri buna örnek verilebilir (Ene, 2002: 11).

E-ticaret, oluşum bakımından ürünlerin niteliğine göre doğrudan e-ticaret ve dolaylı e-ticaret olarak 2' ye ayrılabilir.

❖ Doğrudan e-ticaret, yazılım programları, müzikler, bilgisayar oyunları, film vb. herhangi bir somut varlığı bulunmayan ürünlerin e-ticaretinin yapılmasını ifade etmektedir. Doğrudan e-ticarete ise teslimat neredeyse anında gerçekleşmekte ve gayri maddi ürün ulusal sınır engellerine takılmadan sanal olarak dolaşıma girmektedir (Altun, 2016: 6 ve Yaltı, 2003: 10).

❖ Dolaylı e-ticaret, interneti sadece bir sipariş sahası olarak değerlendirmektedir. Ürünlerin teslimi gelenekseller biçimlerle yapılır ve sınır ötesi işlemler söz konusu olduğunda ulusal güvenlik kontrolleri devam etmektedir. Bu yöntemde siparişin internet veri tabanı üzerinden alınması suretiyle ürünlerin posta, kargo vb. geleneksel dağıtım kanalları aracılığıyla ürünlerin somut olarak ulaştırılmasını ifade etmektedir (Yaltı, 2003: 10).

1.3.4.2 Dünya Ülkelerinde Dijital Ekonominin Durumu ve E-ticaret

Dinamik ve sürekli olarak büyüyen yapısıyla küresel pazarlar, bilgisayar ve internet kullanımının artmasıyla birlikte dijital platformları kullanan kişilerin sayısının artmakta ve bu firmalar küreselleşen pazarda yer alan paylarını arttırmayı hedeflemektedirler. İnternetin ulaştığı bütün ülkelerdeki bireyler ve firmalar hem müşteri hem de satıcı konumunda

olmaktadırlar. Böylece ticari iş ve işlemler geleneksel ortamdan uzaklaşarak dijital ortamlara aktarılmaktadır (Yumuşak, erişim tarihi: 15.04.2019).

ABD'nin Elektronik Ticaret Çalışma Grubu ilk olarak 1995 yılı aralık ayında toplandığı zaman, internet kullanan kişi sayısı 10 milyon civarındaydı. İnternet üzerinden ticaret yeni yeni yapılmaya başlanmıştı ve dijital ticaretin potansiyeli henüz anlaşılamamıştı. Temmuz 1997'de, ABD yönetimi küresel ekonomik hayatta yer alan Elektronik Ticaretin Çerçevesi çalışmasını yayınlamışlardır. Bu iki yıllık süreçte internet kullanıcı sayısı 50 milyon kişiye ulaşmıştır (Clinton ve Gore, 2000: 43). ABD, dijital ekonomi kapsamında yapılan faaliyetler konusunda en etkin en kapsamlı çalışmalar yürüten ülke konumundadır. En çok bilgisayar sayısı, kullanılan internet oranı ve yüksek seviyedeki internet bağlantısı bu ülkededir. ABD'de özel sektör, "Elektronik Mesaj Birliği", "Elektronik Ticaret Komitesi" ve "İşletme Entegrasyonu Network" kuruluşları oluşturulmuştur (Canpolat, 2001: 32).

Japonya'da sistematik yeni ekonomik düzen çalışmalarına 1996 yılında Japonya Elektronik Ticareti Geliştirme Merkezi (ECOM)'ni oluşturmakla başlamıştır. Japonya Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı bu çalışmalara büyük kaynaklar aktararak 1995-1999 yılları arasında 45 farklı proje için yaklaşık 3 Milyar Yen harcamıştır (Canpolat, 2001: 34). ECOM uluslararası ölçekteki e-ticaret işlemlerinde öncelikli olarak ele alması gereken konuları şu şekilde tespit etmiştir:

- ❖ Mal satış ve dağıtım hizmetleri
- ❖ Fikri mülkiyet hakları
- ❖ Vergilendirme (yerleşim yeri veya kaynak yeri tanımının netliğe kavuşturulması)
- ❖ İşletmenin yönetimi (sanal işletme, iş etiği, elektronik doküman vb.)

Japonya'da yapılan çalışmalar uzun vadeli yatırımlar şeklinde olmakta ve geliştirilmeye çalışılan yöntem, politikaların tümü ilerleyen zamanlarda fiziki para kullanılmasının yanı sıra tamamıyla dijital paraya geçilmesine yöneliktir.

Tablo1.3 Bazı Ülkelerin 2018 yılında GSMH'ya Oran Olarak B2C E-ticaret Büyüklükleri

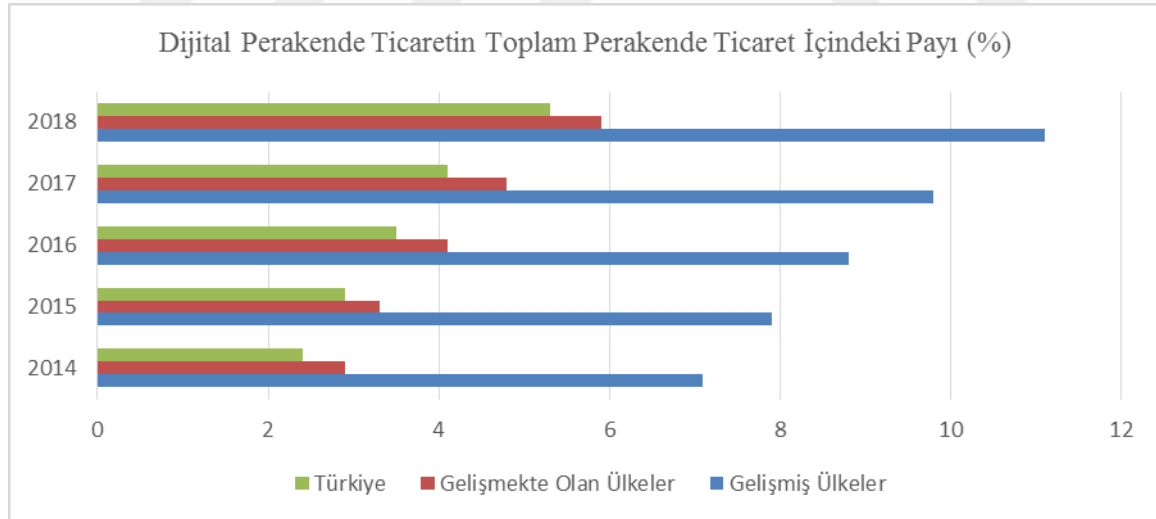
Ülkeler	Çin	ABD	Birleşik Krallık	Japonya	Almanya	Türkiye
GSMH(Milyar USD)	13.410	20.490	2.830	4.970	4.000	766
B2C E-Ticaret Pazar Büyüklüğü	634	504	123	103	70	6,1
B2C E-Ticaret Pazar Büyüklüğü/GSMH	% 5	% 2	% 4	% 2	% 2	% 07

Kaynak: TUSİAD, erişim tarihi: 01.05.2019 verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Küresel e-ticaret pazarına etki eden faktörler incelendiğinde; makroekonomi, demografi, bilişim ve iletişim altyapısı, sosyal medya ve lojistik altyapısı ile ilgili faktörler en sık karşılaşılan faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Tablo 1.3'e göre 2018 yılında 13.41 trilyon dolarlık GSMH'ya sahip olan Çin, 634 milyar dolarlık B2B e-ticaret pazar büyüklüğüne ulaşmıştır. 2018 yılında Türkiye'nin GSMH tutarı 0,766 trilyon dolar olup B2B e-ticaret pazar büyüklüğü ise 6,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (TUSİAD, erişim tarihi: 01.05.2019).

Tablo 1.4'e göre, küresel pazarda toplam perakende sektörünün 2015 yılında %5,6 artışla 22 trilyon USD'yi geçtiği, e-ticaret sektörünün büyüklüğü ise yaklaşık %25'lik artışla 1,67 trilyon USD'ye ulaştığı tahmin edilmektedir. Böylece e-ticaretin toplam perakende ticaret içindeki payı %7,4 düzeyine yükselmiştir. Son yıllarda hızla büyüyen e-ticaret sektörünün halen yüksek hızda bir büyüme potansiyeli bulunmaktadır. E-ticaret sektörü küresel ölçekte 2019'a kadar yıllık ortalama %21 civarında büyüyeceği ve toplam perakende pazarı içindeki payının %12,8'e yükseleceği öngörülmektedir (Öztürk, 2016:4). Günümüzde e- ticaretin dünya ticareti içindeki payı %12'dir. Henüz tüm dünya ticaretinin tamamı üzerinde etkili olması söz konusu olmamaktadır (Eğilmez, erişim tarihi: 14.08.2019).

Tablo 1.4 Dijital Ticaretin Toplam Ticaret İçindeki Payı

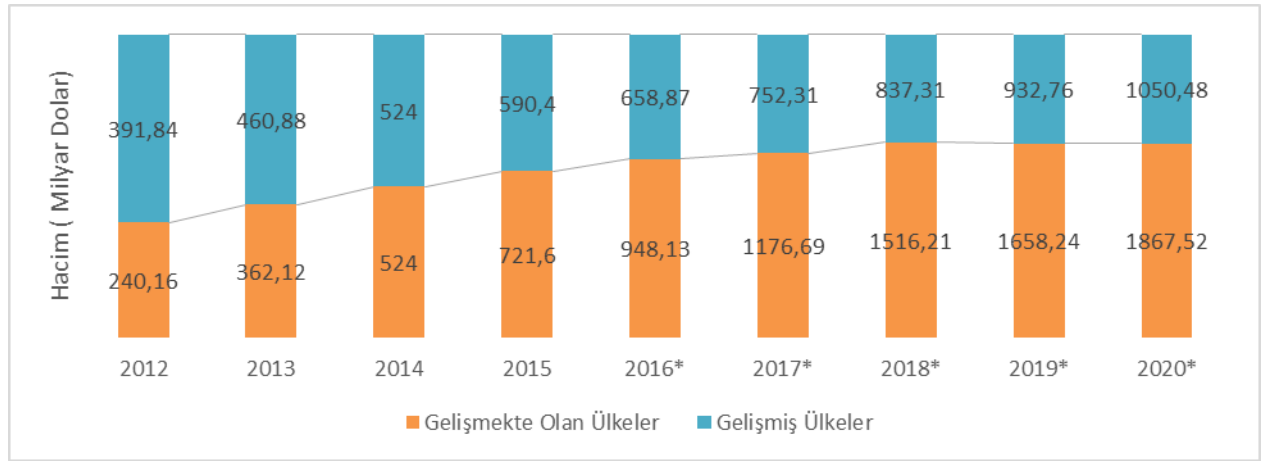

Kaynak: TUBİSAD ve Deloitte, erişim tarihi: 01.05.2019.

Dünya perakende ticaretinin 2016 yılında 1,6 milyar USD işlem hacmine ulaştığı ve büyüme hızının önümüzdeki yıllarda da artacağı tahmin edilmektedir. Tüketicilerin değişen ve gelişen teknolojilerle birlikte zevk ve tercihlerinde de değişimler gözlenmektedir. E-ticaretin en temel özelliklerinden olan işlem hızlılığı, zaman tasarrufu ve işlem kolaylığı sayesinde tüketicilerin alışveriş yaparken de tercihleri bu yönde olmaktadır.

Dünya e-ticaret hacminin yıllar itibariyle değişimine bakıldığında, 2012 yılından 2016 yılına gelindiğinde dünya e-ticaret hacminin iki buçuk kat arttığı görülmekte ve 2016 yılından 2020 yılına kadar olan süreçte ise tahmini 1.8 kat artacağı öne sürülmektedir. Gelişmiş ülkeler, 2012 yılında toplam ticaret hacminin %62 'sini oluştururken, günümüzde e-ticaretin %60 'ndan fazlasını geliştirmekte olan ülkeler oluşturmakta ve Tablo 1.5'ye bakıldığında trendin bu yönde devam edeceği söylenebilir.

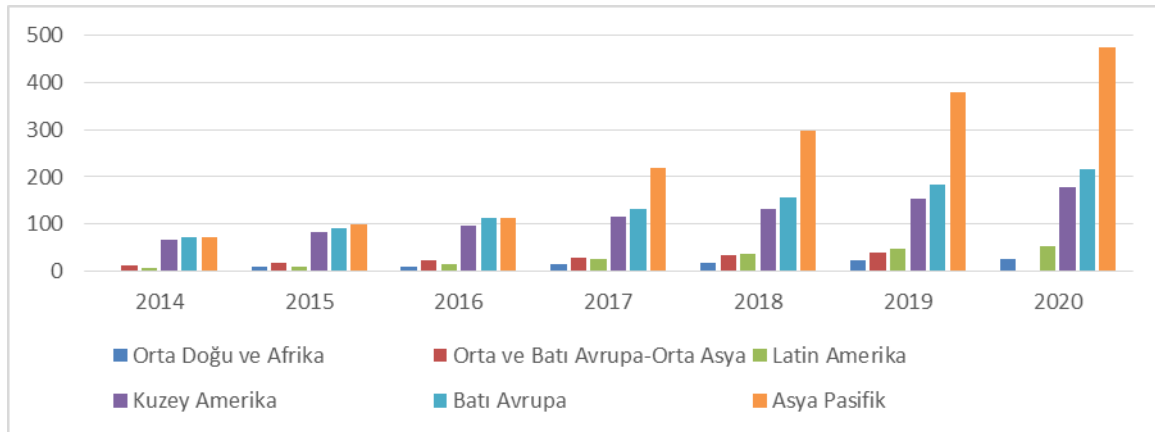
Tablo1.5 Dünya E-Ticaret Hacmi Değişimi

Kaynak: TUSİAD, erişim tarihi: 20.08.2019.

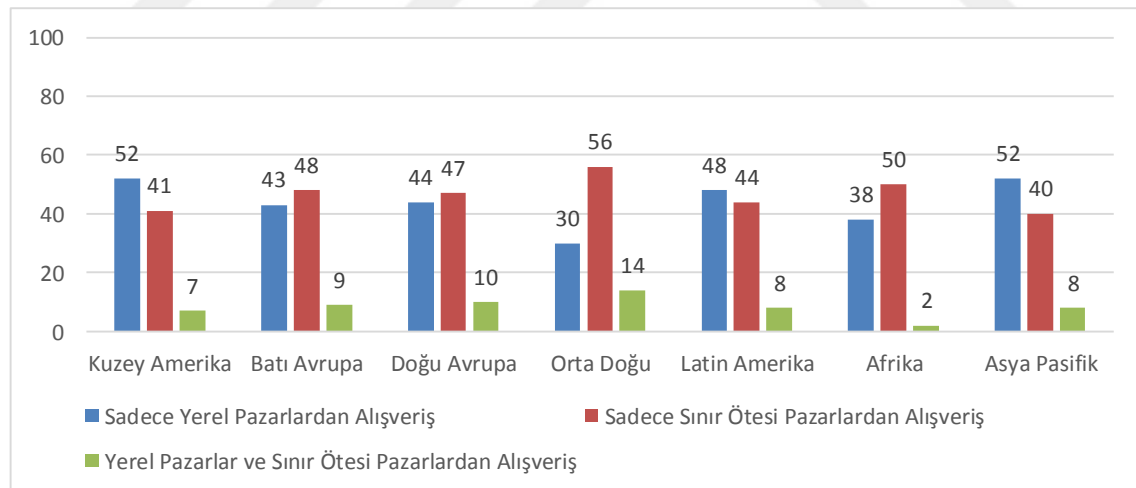
Son yıllarda dünya ticaretindeki trendlerin etkisiyle şirketler ürünlerini yurtdışı pazarlara online kanallar aracılığıyla ulaştırmaya başlamıştır. Bu durum, satıcılar için yurt içi pazarlarda var olmanın ötesinde bir avantaj sağlarken tüketicilere de daha geniş ürün ağına veya aynı ya da benzer nitelikli ürünlerde daha uygun fiyatlarla alma imkanı sağlamaktadır. E- ticaret platformlarının gelişimi, internet ve mobil birleşme artışı, ödeme yöntemleri ve lojistik yeteneklerinde ilerleme kaydedilmesi, bilinçli tüketicilerin sayısındaki artış gibi faktörler ile dünyada sınır ötesi e-ticaret büyümektedir (TUSİAD, erişim tarihi: 20.08.2019).

Alibaba tarafından yapılan araştırmaya göre sınır ötesi e-ticaret pazarı 2018 yılında küresel boyutta yaklaşık 677 milyar USD değerinde hacme ulaşmış olup pazardaki yıllık büyüme %27,3 ile 2020 yılında 994 milyar USD 'ye yakın bir değere ulaşması tahmin edilmektedir. 2018 yılında pazarın yaklaşık %44'ünü Asya Pasifik Bölgesi, %28'ini Amerika ve yine %23'ünü Batı Avrupa oluşturmaktadır. 2020 yılında ise Asya-Pasifik bölgesinin payının artarak %48'e ulaşmasının yanında Amerika'nın %23 ve Batı Avrupa'nın da %22'lik paya sahip olacağı tahmin edilmektedir.

Tablo 1.6 Bazı Bölgelerde Gerçekleşen Sınır Ötesi E-ticaret Verileri ve Gelişme Tahminleri (Milyar USD)

Kaynak: TUSİAD (erişim tarihi: 20.08.2019).

31 farklı ülkeden 18 yaş ve üzeri 34 bin civarındaki tüketiciler ile yapılan Paypal 2018 Sınır Ötesi Tüketici Araştırma raporundaki verilere bakıldığında; bölgelerin sadece yerel pazarlarında alışveriş yapanlar, sadece sınır ötesi pazarlardan alışveriş yapanlar ve hem yerel pazarlardan hem de sınır ötesi pazarlardan alışveriş yapan tüketici oranları belirlenmiştir.

Tablo 1.7 Bazı Bölgelerde Gerçekleşen Çevrimiçi ve Sınır Ötesi İşlemlerin Dağılımı

Kaynak: Paypal Cross Border Consumer Research, 2018: 7.

Tablo 1.7 verilerine bakıldığında, sadece sınır ötesi pazarlardan alışveriş yapan tüketicilerin en fazla olduğu bölge Orta Doğu'dur. Bu sıralamayı Afrika ve Batı Avrupa takip etmektedir. Sınır ötesi alışverişler yapan tüketici oranlarının Orta Doğu'da en yüksek olması, bölgede yeterli miktarda ve uygun fiyat seçeneğiyle ürünlere ulaşamıyor olması temel sebep olarak gösterilebilmektedir. Asya Pasifik ve Kuzey Amerika'ya bakıldığında ise iki bölgede

de %52 oranında sadece yerel pazarlardan alışveriş yapmayı tercih eden tüketici kitlesi bulunmaktadır.

Dijital ekonominin büyüme oranlarını, yapılan ar-ge harcamaları ve dijital ekonominin büyümesine katkıda bulunacak olan patent faaliyetlerinin sayısının artması belirleyecektir (TUBİSAD, erişim tarihi: 01.05.2019).

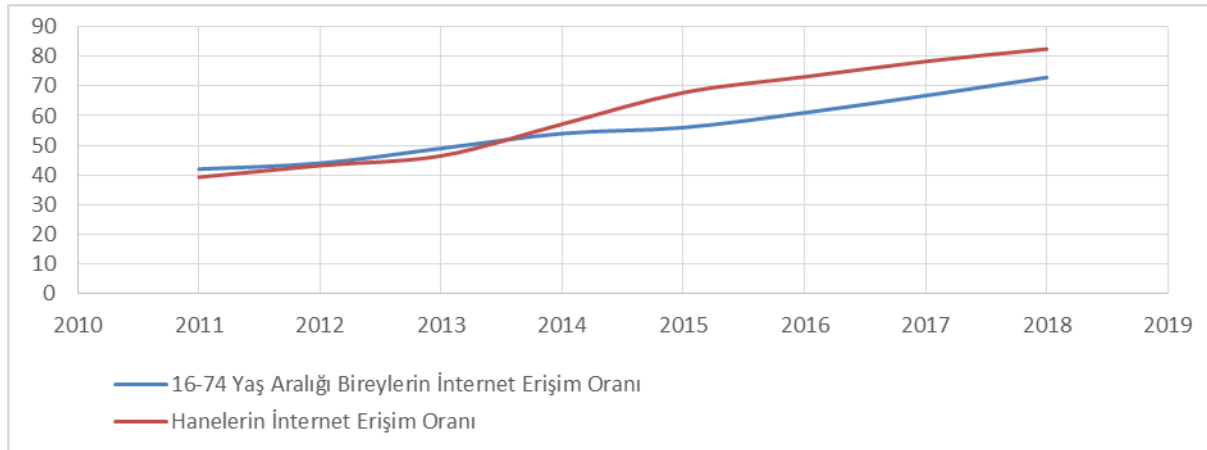
E-ticaret, küresel olarak her ne kadar büyüme gösterse de 2018 yılında meydana gelen bazı olaylar e-ticaretin mevcut potansiyelini gerçekleştirememesine sebep olmuştur. Uluslararası ticari faaliyetlerdeki yavaşlama, özellikle ABD ve Çin arasında süre gelen küresel boyuttaki ticaret gerilimleri ve Almanya, İtalya gibi bazı Avrupa ülkelerindeki ekonomik büyümenin yavaşlaması, Dünya Bankasının, ileri dönemlerdeki büyüme beklentilerini düşürmesine sebep olmuştur (TUBİSAD, 2019).

1.3.4.3 Ülkemizde Dijital Ekonominin Durumu ve E-ticaret

E-ticaret çok yeni olmamakla beraber son yıllarda kaydettiği büyük aşamalarla birlikte 21. yy ekonomisine damgasını vuran temel etken olarak anılmaya başlamıştır. Dijital teknolojilerde yaşanan birçok değişimle birlikte, küresel boyutta birçok ülke de olduğu gibi Türkiye’de de yeni fırsatlar ve riskler doğmuştur. Yaşanan bu hızlı gelişmelere ayak uydurabilen ülkelerin ekonomileri hızla büyürken, gelişmelere ayak uyduramamış olan ülkelerin gelişme seviyeleri alt sıralara düşmektedir (TUBİSAD, erişim tarihi: 01.05.2019).

2015 yılında ülkemizde ilk kez yürürlüğe konulan Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ile sektörlerin bazı ihtiyaçlarına cevap bulunmuştur. Fakat bu kanun her sektör düzeyi için yeterli ve geniş kapsamlı olmamıştır. Sektörler bazında uygulanmaya çalışılan düzenlemeler çoğu zaman uyumsuzluklara ve karışıklıklara neden olabilmektedir. Uyuşmazlık ve karışıklıkları önleyebilmek için 2016 yılında TOBB bünyesinde kurulmuş olan E-ticaret Sektör Meclisi heyetinde (TUSİAD, erişim tarihi: 20.08.2019) yer alan idari yapı tarafları ile sektör temsilcileri arasında öncelikle fikir alışverişinde bulunmuştur. E-ticaret sektörü genişledikçe ve olgunlaştıkça Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun’da gerekli görülen düzeltmeler ve düzenlemeler yapılması gerekmektedir.

Türkiye’deki internet kullanan kişiler Avrupa’dakiler ile karşılaştırıldığında ülkemizdeki kullanıcılar oldukça aktif ve genç yaşadıkları. TÜİK anketine göre ülkemizdeki kullanıcıların geneli genç yaşta ve interneti aktif kullanmalarına rağmen, internette alışveriş yapmama sebepleri müşterilerin ihtiyaçlarının olmaması, mağazaya giderek alışveriş yapmak istemeleri, güvenlik ve gizlilik endişelerinin olması, hizmet kalitesinin düşük olması gibi sorunlarıdır (Gökgül, 2014: 91-93).

Tablo 1.8 İnternet Erişim Oranları

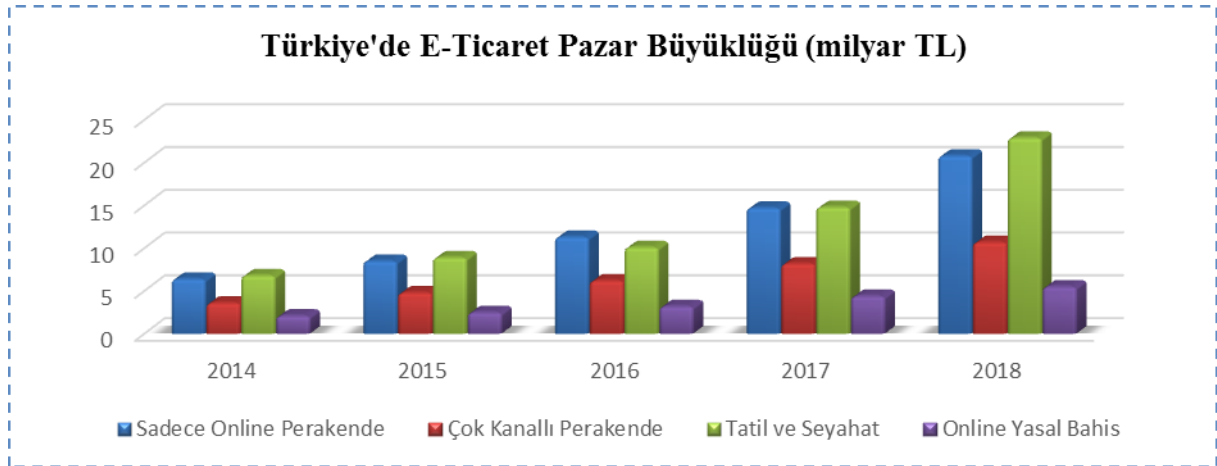
Kaynak: TÜİK; KPMG, (erişim tarihi: 05.04.2019); Güler, 2017.

Tablo 1.8'e göre, 2017 yılında internet erişimine sahip firmaların oranı %95,9 iken 2018 yılında küçük bir gerilemeyle %95,3 olmuştur. Ev interneti kullanarak erişim sağlayan kullanıcıların sayısı 2017 yılında %80,7 gerçekleşirken bu oran, 2018 yılında %83,8'e yükselmiştir.

E-ticaret sadece çevrimiçi yapılabildiği gibi çok kanallı yollarla² da yapılabilmektedir. Ülkemizde sadece çevrimiçi e-ticaret yapan pazaryeri kategorisinde; gittigidiyor.com, n11.com, sahibinden.com, tatil ve seyahat kategorisinde; tatilsepeti.com, tatilbudur.com, neredekal.com, özel alışveriş kategorisinde; Morhipo, Trendyol siteleri, online yasal bahis kategorisinde; Bilyoner, Nesine, Misli gibi siteler, çok kategorili olarak; Hepsiburada ve Webdenal siteleri örnek verilebilmektedir. Çok kanallı yollarla e-ticaret yapan elektronik kategorisinde; Media Markt, Teknosa, Vatan, giyim ve ayakkabı kategorisinde; Flo, Koton, De Facto, LcWaikiki, Penti, eğlence ve kültür kategorisinde; Biletix, D&R, Toyzz Shop, ev ve dekorasyon kategorisinde; İkea, Doğtaş, Koçtaş, Tepe şirketleri örnek verilebilmektedir (TUBİSAD ve Deloitte, erişim tarihi:01.05.2019).

2014 yılından 2018 yılına kadar e-ticaret hasılatı sürekli artan bir seyir izlemektedir. 2017 yılı sektör büyüklüğü 42,2 milyar TL iken 2018 yılının sektör büyüklüğü 59,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2014-2018 yılları arasında ortalama yıllık büyüme %33 civarındadır. Bu yıllar arasında ortalama yıllık büyüme sadece online perakende sektöründe %34, çok kanallı perakende sektöründe %31, tatil ve seyahat sektöründe %36, online yasal bahis sektöründe %28 oranında gerçekleşmiştir (Tablo 1.9).

²Fiziki işyerine sahip olup geleneksel ticaret yapan ve aynı zamanda çevrimiçi olarak satış hizmeti sunan işletmeler.

Tablo 1.9 Türkiye’de E-Ticaret Pazar Büyüklüğü

Kaynak: TUBİSAD ve Deloitte (erişim tarihi:01.05.2019) verileri dikkate alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

2018 yılında artan yabancı turist sayısı ile birlikte havayolu ve konaklama sektöründeki işletmelerin çevrimiçi işlem hacimleri pozitif yönde etkilenmiştir. Artan yabancı turist sayısına ek olarak kur değerinin yükselmesi de tatil ve seyahat kategorisindeki işlem hacimlerinin hızla artmasına sebep olmuştur.

Tablo 1.10 2018 Yılı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki E-Ticaret Payları

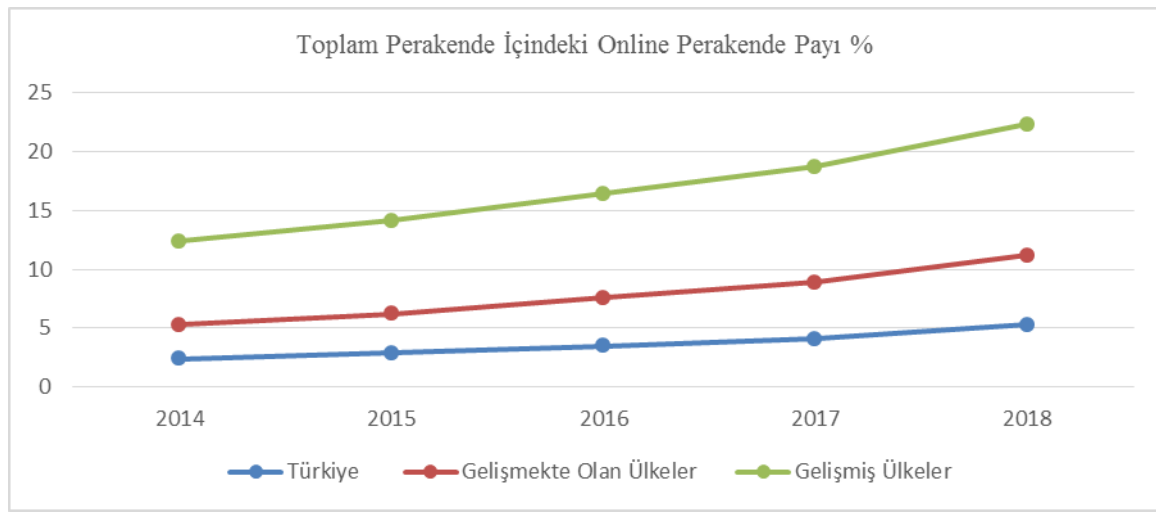
	Ülkeler	Çevrim içi Perakende/ Toplam Perakende	Çevrim içi Alışveriş Yapanlar (%)	Mobil Alışveriş Yapanlar (%)	Nüfus (Milyon)
Gelişmiş Ülkeler	İngiltere	17	81	45	66,4
	ABD	13,7	77	44	328,1
	Almanya	11,0	81	29	82,7
	Fransa	8,8	71	26	65,0
	Japonya	8,6	68	34	126,4
	İspanya	4,6	72	40	46,2
Gelişmekte Olan Ülkeler	Çin	23,7	82	74	1.396,9
	Polonya	6,7	76	36	37,9
	Hindistan	5,2	74	60	1.334,2
	Brezilya	7,2	68	45	209,2
	Rusya	5,0	58	32	143,9
	Türkiye 2017	4,1	43	30	80,8
	Türkiye 2018	5,3	67	50	82,0

Kaynak: TUBİSAD ve Deloitte (erişim tarihi:01.05.2019).

Genç ve harcama eğilimli nüfusun artış göstermesi, e-ticaret sektörüne yönelik yapılan yatırımlar ve büyüyen perakende pazarı yurt içinde e-ticaret sektörünün gelişimini destekleyen temel etkenlerdir. E-ticaret pazarına giriş çıkışlarının artmasının yanı sıra yapılan alışveriş tutarları da artış göstermektedir (Öztürk, 2016: 4).

Tablo 1.11'e bakıldığında, Gelişmiş ülkelerin toplam perakende içindeki online perakende payının ortalaması %11,1 iken, gelişmekte olan ülkelere %5,9 civarındadır. Türkiye, 2017 yılında %4,1 ve 2018 yılında %5,3 pay ile bu ortalamaların altında kalmaktadır.

Tablo 1.11 2014-2018 Dönemi Toplam Perakende İçindeki Online Perakende Payı

Kaynak: TUBİSAD ve Deloitte (erişim tarihi:01.05.2019).

Türkiye’de dijital ekonominin toplam ekonomi içindeki payının büyümesi için sektörler ve idari yapı arasındaki etkileşim sağlanmalıdır. Sektörü destekleyen gruplar arasında ortak politikalar oluşturulmalıdır. Sektörler arası koordinasyonu oluşturmak adına, 2016 yılında TOBB bünyesinde bir heyetle E-ticaret Sektör Meclisi kurulmuştur. İdari yapı bünyesinde, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı bünyesinde Perakende ve E-ticaret Daire Başkanlığı çalışmalarına devam etmektedir (TUSİAD, erişim tarihi: 20.08.2019). Buna rağmen yeterli koordinasyon henüz sağlanamamıştır. E-ticaretin payının günden güne artması, mevcut vergisel boşluklardan kaynaklı vergisel boyuttaki kayıt dışılığı da arttırmaktadır.

1.3.4.4 Elektronik Ticaretin Avantajları ve Dezavantajları

Dijital ekonomi oldukça geniş ve kapsamlı bir kavram olduğu için sınırları belirlenmemektedir. Dijital ekonomide yaşanan bu hızlı ve çarpıcı değişim ve gelişmelerle birlikte internetin yaygın bir şekilde hayatımızda kullanılması ekonomiyi farklı bir rekabete

sürüklemiştir. Ekonomik ve ticari işlem ve faaliyetlerin dijital platformlar üzerinden gerçekleştiriliyor olması firmaların pazarlama ve satın alma birimlerinin vazgeçilmez bir ögesi haline gelmiştir. Günümüzde gelirlerinin tamamını dijital ekonomideki faaliyetlerinden elde eden firmalar da bulunmaktadır. Mal ve hizmetlerin üretilmesi, sipariş işlemleri, tanıtımlarının yapılması, sözleşmelerin düzenlenmesi, ödemelerin gerçekleştirilmesi işlemleri gibi birçok faaliyet dijital ortamda gerçekleştirilebilmektedir. Tüketiciler ve satıcılar herhangi bir aracılık faaliyetine başvurmadan doğrudan karşı karşıya gelebilmektedirler (Kara ve Öz, 2016: 31). E-ticaretin geleneksel ticaret ile karşılaştırıldığında birtakım avantajları bulunmaktadır (Aslan, 2015: 68):

- ❖ Üretici, tüketici, alıcı, satıcı ve banka arasındaki işlemler için anlık olarak iletişim kurabilmek mümkündür. Böylece ticaret için gerekli işlemler hiç zaman kaybetmeden hallolmaktadır.
- ❖ İşlemlerin elektronik ortamda gerçekleştirilmesinden dolayı görsel ve işitsel materyaller internet üzerinden paylaşılmaktadır. Böylece hem zaman tasarrufu sağlanmakta hem de kırtasiyecilik azalmaktadır.
- ❖ Küresel ve ulusal çapta satıcılar, alıcılar, müşteriler kolay ve maliyetsiz bir şekilde bağlantı kurabilmektedirler.
- ❖ Satıcılar için arz-talep dengeleri ve stok hareketleri takibi daha rahat bir şekilde yapılabilmektedir.
- ❖ Müşteriye zaman kısıtı vermeden istediği saatte dijital platformlar aracılığıyla işlemlerini yapma imkânı sağlamaktadır.
- ❖ Maliyet düşürücü etkisinden dolayı dijital ekonomi platformlardan ürün ve hizmet sunan firma ve ülkeler müşterileri bu platformlara çekebilmek için teşvik uygulamalarına gitmektedirler.

E-ticaretin geleneksel ticaret ile karşılaştırıldığında birtakım dezavantajları bulunmaktadır:

- ❖ Maliyetlerin azalmasıyla birlikte gizli işsizlik nedeniyle personel sayısında küçülmeye gidilmesi işsizlik sorununa neden olmaktadır.
- ❖ En büyük problemlerden birisi de dijital ekonomi aracılığıyla yapılan alışverişlerin ilgili taraf ülkeler açısından vergi kaybına sebep olmasıdır (Aslan, 2015: 69).
- ❖ Dijital ekonomi altyapısı itibariyle de yeni oluşturulan bir ekonomi olması nedeniyle daha önce hiç tecrübesi olmayan alıcı, satıcı, tedarikçi ve müşterileri ödeme sistemlerinin kullanılması konusunda tedirginliğe düşürmektedir. (Kredi kartı bilgileri, kişisel bilgilerin başkalarının eline geçmesi vb.)

- ❖ Telif haklarının korunmasına yönelik güçlü bir sistemin olmamasından dolayı korsan yayıncılık hızla yayılmakta ve bunun önlenmesinin oldukça zor olmasıdır (Aslan, 2015: 68).

Dünyada son 10 yıl boyunca 10 kattan daha da fazla büyüyen e-ticaret, tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını, zevk ve tercihlerini, özellikle perakendeci işletmelerin iş modellerini yeniden şekillendirmiştir ve şekillendirmeye devam etmektedir. Hızla büyümeye devam eden e-ticaretin, hem ekonomik hem de toplumsal anlamda ürünlerin uluslararası tanıtımının daha kolay, hızlı ve düşük maliyetle yapılmasını, sağlarken şirketlerin ihracat yapabilme potansiyellerini arttırması, girdi maliyetlerini düşürmesi, ekonomik kayıt dışılığı azaltması, verimliliği, rekabet gücünü, işletmelerin büyümesi için yapılan desteklerle istihdamı arttırması yönünde katkılarda bulunmaktadır.

1.4 Dijital Ekonomide Veri Güvenliği

Günümüzde e-ticarete güvenlik ile ilgili sorunlar önem arz etmektedir. İnternet kullanıcıları, kişisel verilerinin yetkisiz ve kötü niyetli kişilerin eline geçebileceğini düşündükleri için kişisel verilerini ticari amaçlarla kullanmayacaklardır. Hiçbir kişi veya firma, kişisel verilerinin herkese açıklanmasını istemez. Bu nedenle bilgilerin sadece ilgili ve yetkili kişilerce kullanılabilir olması gerekmektedir (Gökgül, 2014: 64). İnternet ortamındaki birçok web sitesi, sitelerinde yer alan formları çeşitli ön koşullar sunmak suretiyle doldurulmasını istemektedirler. Örneğin, bazı sitelere kayıt esnasında, alışveriş yaparken veya dijital bir işlem gerçekleştirmek suretiyle çeşitli kişisel bilgiler verilmektedir. Tüketicilerin esas merak konusu ise doldurulan bu kişisel bilgilerin güvenliği ve bu bilgilerin hangi amaçlarla kullanılacağını bilinmemesidir (Anbar, 2001: 23).

Bir diğer güvenlik sorunu ise kayıt dışı ekonomilerin var olmasıdır. Kayıt dışı ekonomilerin takibi için herhangi bir sistem kurulmamış olması nedeniyle kayıt dışı olarak gerçekleşen herhangi bir işlem veya faaliyetinde hukuki bir koruması mevcut değildir.

1.4.1 Veri Güvenliğinin Üç Boyutu

Dijitalleşme, vergi ve harcama politikalarının tasarlanma ve gerçekleştirilme biçimini yeniden şekillendirmeye başlamaktadır. Dijitalleşme ile sadece mevcut politikaların etkinliğinin arttırılması değil yeni politikaların da ortaya koyulmasını gerektirmektedir. Fakat dijitalleşmeyle birlikte eşitsizlik ve yeniden dağıtım konusunda sorunlar yaşanırken, gizlilik ve siber güvenlik hakkında da endişeler artmaktadır (Gupta vd., 2017: 13).

Bilgi ve iletişim teknolojisi, verimli ve yaygın olarak ulaşılabilen çevrimiçi ağlar ve sunmuş olduğu hizmetler ile ülkeler için dijital faaliyetlerin temelini oluşturmaktadır.

Teknolojik gelişmelerin hızla ilerlemesi ile birlikte hayatımızda yer edinen dijital cihazlar, ağ bağlantıları, akıllı teknolojik cihazlar yeni ve cezbedici özellikleri ile piyasaları derinden etkileyen değişimler sunmaktadır. (OECD, 2019).

Dijital ekonomi dünyasında en yaygın endişe, güvenlik konusudur. Uluslararası ticari ağ akışında ödemeler genellikle kredi kartı yerine havale ve EFT ile yapılmaktadır. Bu nedenle ödeme konusu ticari ağlarda güvenlik konusunu gündeme getirmektedir (Metin, 2012: 75). Dijital ekonomi güvenliğinin sağlanması 3 farklı boyutta yapılabilmektedir.

Bunlar;

Ağ Güvenliği: Dijital ortamda yer alan kişi veya kurumların iletişim hatlarına saldırganların girmesini önlemek ve sistemi kontrol altına alarak hizmetlerin aksamasına neden olacak girişimleri engellemek amacıyla sağlanmaktadır.

Sistem Güvenliği: Sistemin işleyişini bozacak ve işletmenin hizmet vermesini engelleyecek faktörlerin ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Elektronik sistemlerin görevleri de aynı şekilde firmaların geleneksel veya elektronik işleyişini bozacak ve elektronik hizmet vermesini engelleyecek durumların ortaya çıkmasını önleyecek, güvenliğin tehdit edildiği durumlar gerçekleştiği zaman zararı en aza indirmeye çalışan bir sistem kurmaktır.

Veri İletişim Güvenliği: Verilerin yerel ağlar veya internet üzerinden akışı esnasında bütünlüğünün ve gizliliğinin sağlıklı bir şekilde korunmasını ifade etmektedir. İnternet yoluyla özellikle güvenli veri iletişimi gerektiren alışveriş ve ödeme işlemlerinde veri trafiğine engel olunabilmekte, bilgiler değiştirilebilmekte veya tamamen silinebilmektedir. Dijital ekonomiyi korumaya yönelik güvenliğin sağlanması için, sistemdeki her bilgisayarın tanınması, sisteme giriş kontrollerinin sağlanması, parasal işlemlerde farklı sunucular kullanılması ve bu sunucuların özel olarak korunması, güvenlik duvarlarının ve alarm sistemlerinin kurulacak noktalarının tespit edilmesidir. Kullanıcıların sürekli takibi, saldırganları aldatma amacıyla koyulacak olan unsurların belirlenmesi, herhangi bir anda saldırı gerçekleştiği zaman alınacak önlemlerin belirlenmesi gibi güvenlik politikaları uygulanabilir (Özmen, 2003: 245).

Hassas verilerin güvenli bir şekilde depolanması, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomilerdeki ülkeler açısından özellikle de vergi idareleri açısından büyük önem arz etmektedir. Bu noktada blockchain teknolojisi bir umut vaat etmektedir. Blockchain, şifreler aracılığıyla paylaşılan verilerin değiştirilmeden, çalınmadan veya herhangi bir zarar görmeden alıcıya ulaşmasını sağlamaktadır. Blockchainin bu özelliği veri güvenliğini sağlaması açısından önem arz etmektedir (Gupta, 2018: 15).Blockchainde yapılan tüm işlemler

kronolojik sıra ile yer almaktadır. Bu durum ilk işlemten bugün yapılan son işlem dahil olmak üzere gerçekleşen bütün transferlerin güvenliğine katkı sağlamaktadır (Yılmaz ve Koç, 2019: 29).

1.4.2 Dijital Ekonomide Güvenlik Amaçlı Kullanılan Şifreleme Yöntemleri

Son yıllarda internet kullanımının ve e-ticaret faaliyetlerinin hızla artması, bir çözüme kavuşturulmamış bir konudur. Dijital ekonominin ve e-ticaretin gelişmesinin engellerden birisi de güvenliğin sağlanmasıdır (Anbar, 2001: 20). Bu engeli ortadan kaldırmak amacıyla çeşitli güvenlik önlemleri alınmaktadır. Bu güvenlik önlemlerinin büyük çoğunluğu şifreleme yöntemi ile sağlanmaktadır.

Genel kabul görmüş iki şifreleme yönteminden söz edilmektedir. Simetrik şifreleme yönteminde hem mesajın şifrenmesi için hem de mesajın deşifre edilmesi için aynı kod kullanılır. Bu nedenle mesajı gönderen kişi ile alan kişinin aynı şifreyi bilmesi gerekmektedir. Bu şifrenin üçüncü kişilere karşı korunması büyük önem teşkil etmektedir. Asimetrik şifreleme yönteminde kullanıcıların genel ve özel olmak üzere bir çift anahtarı bulunur. Bu anahtarlar matematiksel kodlar anlamında birbirleriyle bağlantılıdır. Fakat bir anahtarın kullanılmasıyla diğer anahtara ulaşmak mümkün olmamaktadır. Kullanıcılar özel anahtarı şifrelerken genel anahtarı ise deşifre ederken kullanılmaktadırlar. Özel anahtar sadece kullanıcı da bulunur, genel anahtara ise herkes ulaşabilir. Genel anahtara erişim güvenilir üçüncü kişiler vasıtasıyla sağlanır. Hash değeri yöntemi dijital imzanın hazırlanmasında oldukça önemlidir. Mesajın tamamı değil sadece özet şeklinde şifrelemektedir. Bu işlem için mesajı gönderen matematiksel algoritma olan hash fonksiyonunu kullanmaktadır. Mesajı gönderen ve alan kişilerin hash değeri karşılaştırılmaktadır. Eğer iki değer aynı çıkarsa mesaj değişikliğe uğramamış demektir. Mesajın içeriğinde yapılacak küçük bir değişiklik hasa değerinin farklı çıkmasına neden olmaktadır. Böylelikle hem mesajı alan kişinin doğruluğu denetlenmiş olmakta, hem de mesajın bütünlüğü sağlanmış olmaktadır (Altınışik, 2003: 81-83).

Kişisel bilgilerin alıcıların/tüketicilerin istekleri dışında herhangi bir vasıtayla yayılması ihtimaline karşılık, dijital araçlarla işlem yapacak kitlelerin gizlilik gereksinimlerinin sağlanması dijital ekonominin büyümesine olumlu katkılar sağlayacaktır. Güvenliğin sağlanması çalışmaları, sadece teknik açıdan güvenliğin sağlanması olarak değil, hukuki ve yasal altyapının da kurulması çalışmalarını kapsamı gerekmektedir (Karaduman, 2005: 65). Yasal ve hukuki altyapı tam anlamıyla oluşturulduktan sonra ve dijital ortamda

alış-satış deneyimleri kazanılmasıyla güvensizlik sorunlarının ortadan kalkacağını söylemek doğru olacaktır.

1.5 Dijital Ekonomi Vergileme İlkeleri ve Politikaları

1.5.1 Dijital Ekonomi Vergileme İlkeleri

Sürekli bir gelişim içinde bulunan dijital ekonominin vergilendirilmesi konusunda ülkeler arasında farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır. Ancak neredeyse dünya ülkelerinin tümü bu kapsamda vergilendirme çalışmaları yaparken diğer ülkelerin daha önce yapmış oldukları uygulamaları, politikaları ve düzenlemeleri dikkate almakta ve bunların uluslararası boyutta etkinliğini göz önünde bulundurmaktadır. Çünkü dijital ekonomi sınırlandırılmayan bir iş yapma şekli olduğu için ülkelerin sadece kendi ulusal sınırlarını düşünerek vergileme yapması ve politikalar oluşturması yeterli olmamakta ve ülkeleri etkin, verimli sonuçlara ulaştırmamaktadır. Bu nedenle ülkelerin işbirliği içinde hareket etmeleri en çıkar yol olmaktadır (Altun, 2016: 38).

Dijital platformlardan elde edilen gelirlerin amaçlarına ve niteliklerine uygun bir şekilde vergilendirilmesi, işgücü ve üretim faktörleri üzerindeki vergi baskısını azaltacaktır (Yüce ve Akbulut, 2018: 112).

1998 yılında gerçekleştirilen Ottawa Konferansı esnasında OECD tarafından, dijital ekonomiden elde edilen gelirleri ve yapılan harcamaları vergilendirmek için hazırlanmış olan çerçeve koşulları bildirisi tartışmaya açılmıştır. OECD dijital platformlarda, arama motorlarını, çevrimiçi pazarları ve sosyal medya ağlarını kapsayan ortak vergileme fikri için yapmış olduğu çalışmalarda ilerleme kaydetmektedir (Tans, erişim tarihi: 04.03.2019). OECD yapmış olduğu bu çalışmalara göre; etkinlik, adalet, verimlilik, tarafsızlık, açıklık, basitlik ve esneklik ilkeleri geleneksel ekonominin vergileme ilkeleri iken, aynı ilkeler dijital ekonomi için de genel kabul gören ilkeler olarak belirlenmiştir. OECD tarafından kabul gören diğer ilkeler:

- ❖ Yeni vergilerin konulamıyor olması,
- ❖ Uluslararası bir yaklaşım belirlenmesi,
- ❖ Çifte vergilemeyi önleme,
- ❖ Vergi sisteminin basit, anlaşılır ve şeffaf olması (Altun, 2016: 38)'dir.

Bu ilkeleri tek tek ele alıp açıklayacağız.

Dijital platformların vergilendirilmesi çalışmaları yeni olduğu için sunulacak çözümler küresel boyutta ve ortak olmalıdır. Aksi durumda her ülke kendisi için çözümler ürettiğinde ulusal çapta sorun çözülmüş olsa da küresel çapta aynı sorun tekrardan baş gösterecektir.

Bunu tanımlayan uluslararası bir yaklaşım belirlenmesi ilkesidir. Dijital ticaret kaynaklı vergileme hukuki sorunlarının çözümünde, hem ülkeler arası etkileşime hem de idareyle mükellefler arası etkileşim, yardımlaşma ve dayanışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Dijital platformların herhangi bir sınırının olmaması ve ürünlerin küresel çapta serbest dolaşımın mümkün hale gelmesiyle birlikte vergi mükellefiyeti kapsamının tam anlamıyla belirlenememesi nedeniyle ortaya çıkan sorunların artması sonucunda, çifte vergilemeyi önleme ilkesi kabul edilmiştir (Altun, 2016: 40). Bu ilkenin uygulanma alanının genişlemesiyle yeni ekonomik düzenin gelişimi olumlu yönde etkilenecektir.

Bir tüketici, istediği herhangi bir ülkeye giderek raflarda yer alan müzik eserlerini, tabloları satın alabiliyorken, dijital platformlar aracılığıyla bu hizmetleri sağlayan herhangi bir web sitesi erişim sağlayabilen tüm ülkelerden ayrı ayrı ülke mevzuatlarına uygun bir şekilde gerekli izinleri almak zorundadır. Bu gibi sorunlar kullanıcıları dijital piyasalardan alım satım faaliyetlerinde bulunmaya ve dijital piyasa da ticaret girişiminde bulunmaktan vazgeçirmektedir. Dijital ekonominin payının artırılabilmesi için “karşılıklı tanıma” ve “hizmetlerin serbest dolaşımı” ilkelerinin dijital piyasalara uyarlanması gerekmektedir (Budak, 2018: 47).

Vergisel mevzuat dijital platformlarda yapılan harcamaların ve elde edilen gelirlerin vergilendirilmesinde, mükelleflerin karşılaşacakları vergileme tarifeleri ve oranlarını gösterecek nitelikte olması vergi sisteminin basit, açık ve anlaşılır olma ilkesini temsil etmektedir. Tarafsızlık ilkesi gereğince geleneksel ekonomi ve dijital ekonomideki gerçekleştirilen faaliyetler bakımından farklı sonuçların ortaya çıkmaması ve vergi kolaylıkları, vergi avantaj ve dezavantajlarını her iki ekonominin de birbirlerine yönlendirmemesi gerekmektedir (Altun, 2016: 41). Dijital ekonominin vergilendirilmesi hususunda teknolojik gelişim ve değişimlerle uyumlu olabilmesi için, meydana gelecek olan değişimlere ayak uydurabilecek derece de dinamik ve esnek bir yapıda olmalıdır. Bu doğrultuda dijital ekonomide yapılan işlemler ve ürünler yeni gelir unsurlarının vergilendirilmesi açısından gerekli esnekliğe sahip olması gerekmektedir.

1.5.2 Dijital Ekonomide Vergileme Sorunları

Türk Vergi sisteminde dijital ekonominin vergilendirilmesine yönelik ortaya çıkan sorunların çoğu, dijital ürün satışları ve sanal şirketlerin faaliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Anayasamızın 73. Maddesinde bulunan “vergilerin kanuniliği ilkesi” ile ceza hukuku ve vergi hukukunda da geçerli olan “kıyas yasağı” birbirini tamamlayan hükümlerdir. Bu hükümler dijital ekonominin vergilendirilmesini zorlaştırmaktadır (Coşkun, 2005: 155).

Dijital ekonomi ile birlikte hukukun tüm alanlarını etkileyen yeni kavram ve tanımlar ortaya çıkmıştır. İnternet, internet erişimi, içerik sağlayıcı, hizmet sağlayıcı gibi kavramlar ortaya çıkarken işyeri kavramı, mal ve hizmet teslimi, ticaretin tarafları gibi kavramların tanımlarında yeni değişiklikler yapılması zorunluluğu doğmuştur. Yeni kavramlar, yeni alanların ortaya çıkmasına sebep olmuş ve yeni alanları ve kavramları düzenleyen mevzuat yetersiz kaldığı için eski mevzuatta değişiklikler, düzenlemeler yapılması zorunlu hale gelmiştir. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler ve üye olmayan diğer ülkelerde bir takım çalışmalar yürüterek kanuni düzenlemeler yapmaktadırlar.

Türk hukukunda da ortaya çıkan bu hukuki boşlukların doldurulması için bazı çalışmalar ve düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun (Resmi Gazete, 2014), 5070 Sayılı Elektronik İmza Kanunu (Resmi Gazete, 2004), 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (Resmi Gazete, 2007) ile bir takım kanuni düzenlemeler getirilmiştir. Farklı dönemlerde farklı kanunlar içinde bilgi ekonomisine yönelik düzenlemeleri içermektedir. 6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile sözleşmenin kurulmasına, mesafeli sözleşmelere (Resmi Gazete, 2013) ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır.

Vergi mevzuatı açısından vergilendirme sorunları genel olarak ele alınacak olursa (İpek ve Gerçek, 2018: 16);

- ❖ Vergilendirme yetkisinin hangi ülkeye ait olması gerektiği sorunu
- ❖ Fiziki teslimatı gerekmeyen ve anında teslimi sağlanabilen mal ve hizmetlerin denetiminin nasıl olması gerektiği
- ❖ KDV açısından dijital ürünlerin teslim zamanının belirlenmesinde yaşanan sorunlar
- ❖ Bulut bilişim hizmetlerinin vergilendirilmesi
- ❖ Dijital ödemelerle ilgili olan ve hizmet gelirlerinin vergilendirilmesine ilişkin sorunlar
- ❖ Uygulama programları satışlarından elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi
- ❖ Katılımcı ağ platformlarının vergilendirilmesi
- ❖ Vergi mevzuatlarında dijital ekonomide işlem yapan firmaların işyeri kavramının belirsiz olması
- ❖ Dar veya tam mükellef ayrımı yapılamıyor olması,
- ❖ Gelirin elde edildiği ülkenin belirlenemiyor olması,
- ❖ Elde edilen gelirin sınıflandırmasının yapılamıyor olması,
- ❖ Vergi matrahını tespit etmeni oldukça zor olması olarak genelleayebiliriz.

Bu sorunlar, teknolojik gelişmelerinin etkisiyle ve dijital ekonomik faaliyetlerle birlikte ortaya çıkmaktadır. Mevcut vergileme sorunlarına yönelik olarak ülkemizde ve dünyada farklı çalışmalar başlatılmıştır. Uluslararası düzeyde ülkelerin işbirliği yaparak bu sorunların çözülmesi gerektiği fikri genel kabul gören bir fikirdir. Örneğin, 1957’de Roma Antlaşması’nın imzalanması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazarı)’nın felsefesindeki siyasi amaç Avrupa Birliği’ni kurma fikridir. Bu topluluk 1992 yılında Kömür Çelik ve Atom Enerjisi Toplulukları ile bir araya gelerek Avrupa Birliği’ni oluşturmuştur. Kurucu anlaşmadaki hükümlere göre topluluğa dâhil üyeler arasında ekonomik açıdan bir iç pazar niteliğinde bir ortak Pazar oluşturulması öngörülmüştür. Ortak pazarın gerçekleştirilebilmesi için gereken önemli noktalardan birisi de, vergilerin uyumlaştırılmasıdır. Vergilerin uyumlaştırılması, ülkeler ortak kurallar belirleyerek vergi sistemlerinin yakınlaştırma çalışmalarıyla, ortak bir noktada mevzuatlarını düzenlemeleri anlamına gelmektedir. Bu konu ile ilgili hükümlere antlaşmanın 92-102 maddelerinde yer verilmiştir. Bu maddelerde, Topluluğun yetkili organlarınca alınan kararlara üye devletlerin uyma zorunluluğu ve üye devletlerin vergileme konusundaki yetkilerini kısıtlayıcı hükümler bulunmaktadır. Antlaşmada bulunan madde 95’e göre üye ülkelerin hiçbir üye ülkelerin ürünlerine doğrudan veya dolaylı olarak kendi benzer ürünlerine uyguladığı vergilerden daha fazla vergi uygulayamayacaktır (Nadaroğlu, 1998: 231; Alganer ve Yılmaz, 2010: 138).

Avrupa’da tek dijital pazar birliği gerçekleştirilmiş olsa bile, online ortamda ortak bir ürünler ve hizmetlerin serbestçe küresel çapta dolaşımı mümkün görünmemektedir. İnternet tabanlı online hizmetleri kullanmak ve dijital platformlara erişmek ulusal hizmet sağlayıcılarla gerçekleştirildiği için mal veya hizmet alışverişinin yapıldığı ülke belirlenebilmektedir. Yapılan alışverişlerde kullanılan ortak bir ödeme sistemi olması gerekmektedir. Her ülke kendi sınırları içinde kullandığı şifreleme yöntemleriyle ve kredi kartlarıyla ödemeleri gerçekleştirirken ortak bir pazarda kredi kartlarının tanınmaması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Avrupa ölçeğinde online olarak yapılan alışverişlerde bir tazminat mekanizması oluşturulması ve özellikle de perakende ticaret yapan kişi ve firmalar için güvenilirlik sertifikası uygulamasına geçilmesini öngörmektedir (Budak, 2018: 47-48).

Ortak Pazar’ı oluşturmak, bu pazarın işlerliğini sağlamak ve üye ülkeler arasında meydana gelebilecek rekabeti bozucu faktörleri ortadan kaldırmak hedeflenmiştir. Üye ülke vergi sistemleri arasında mevzuattan ve uygulamalardan oluşan farklılıkların ortadan kaldırılması ya da en aza indirgenmesi gerektiği fikri, Ortak Pazar’ın ilk kurulduğu zamanlardan beri var olmuştur. Bu doğrultuda uyumlaştırma ve yakınlaştırma çalışmalarına başlanmıştır. Bu süreçte ülkelerin ulusal egemenliklerinin temel öğelerinden biri olan, vergi

koyma yetkisini sınırlamayan düzenlemeler getirilmesi ve her türlü müdahaleye açık bir alan oluşturulması nedeniyle, beklenen ve ulaşılmak istenen amaçlara ulaşmak güçleşmiştir (Alganer ve Yılmaz, 2010: 136).

1.5.2.1 Sabit Bir İşyerinin Bulunmaması Sorunu

Sabit bir işyeri kavramı, herhangi fiziksel bir varlığa ihtiyaç duymayan web mağazaları açısından söz konusu olmaktadır. Dijitalleşmeyle beraber erişimi kolaylaşan açık piyasalarda, maddi özelliğe sahip olmayan varlıklar ve internet, firmaların ulusal düzeyde herhangi fiziksel ya da hukuki varlıklara sahip olmadan açık piyasalardaki paylarını arttırmaları ve vergilendirme alanı dışında kalarak gelir elde etmeleri mümkün olmaktadır (Budak, 2018: 63).

OECD Model Anlaşması madde 5'e göre daimi işyeri tanımının e-ticaret için de uygulanabileceğini belirtmiştir. E-ticareti kapsayacak nitelikteki değişiklikler 2005 yılında OECD Model Anlaşmasında yapılan düzenlemelerle kabul edilmiştir. Bu değişikliklerle; web sitelerinin daimi işyeri olarak kabul edilemeyeceği ve bir şirketin kiraladığı ve sahip olduğu sunucu, sunucunun ikametinde bir şirkete ait olduğu anlamına gelmemektedir. Fakat daha sonra Teknoloji Uzman Çalışma Birimi tarafından ortaya koyulan verilere dayanılarak yapılan düzenlemelerin yeniden yorumlanması ile bir şirketin sahibi olduğu veya kiralamış olduğu sunucunun sabit ve daimi işyeri sayılabileceği kararına varılmıştır (Coşkun, 2005: 158).

Dijital platformlar aracılığıyla yapılan iş modelleri “fiziki bir iş yeri” (herhangi bir bina, depo, demirbaş, personel istihdamı) olmaksızın dijital şirketlerin faaliyet yapmalarına imkân vermektedir. Fiziki iş yerine bağlı olan vergileme kuralları geleneksel ekonomiye uygulanabilirken dijital ekonomide yer alan şirketler için uygulanması mümkün olmamaktadır. Dünya ülkelerinin çoğu, fiziki iş yerleri olmasa da dijital şirketlerin kendi piyasalarından yüksek miktarda gelir elde ettiklerini ve bu şirketlerin elde ettikleri gelirler için vergi ödemeleri gerektiğini düşünmektedirler (Kahraman, 2019). Müzik, video, e-kitap gibi dijital ürünlerin sınır ötesi satışı yapılması durumunda, malların teslimi yapıldığı yer ve zaman tespiti açısından vergileme sorunları yaşanmaktadır. Çünkü henüz bu malları izleyebilen bir sistem veya mekanizma mevcut değildir. Vergilemede sorun yaşanan bu durum, herhangi bir şekilde takibi sağlanamadığı için kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmaktadır (Çetin Gerger ve Gerçek, 2016: 389).

Vergileme yetkisine sahip olan otoritelerin veya işyerlerinin uyruğunun tespiti yapılırken boşluklardan yararlanılarak dijital ürün veya hizmetin sunulduğu ülkenin vergileme sisteminden kaçınma yöntemi sıklıkla kullanılmaktadır. Bu yöntem ise vergilendirme

sorununun temelini teşkil etmektedir. Dijital ekonominin aşırı esnek yapıya sahip olması, kayganlık göstermesi ve hızlı bir şekilde uyum sağlayabilme özellikleri tek bir vergilendirme sistemi oluşturulmasını engellemektedir. Ülkeler vergileme politikaları geliştirdikten sonra piyasa aktörleri uygulanan politikalara hızlı bir şekilde tepki vermekte ve böylece politika boşlukları mükellefler tarafından tespit edilmekte, vergileme yöntemlerinden kaçınma yolları geliştirmektedirler (Budak, 2018: 62).

Doğrudan vergilere yönelik düzenlemeler yapılırken daimi iş yerleri için de çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler;

- ❖ Hazırlayıcı ve destekleyici faaliyet niteliğindeki çevrimiçi olarak satılan ürünlerin depolanması ve gönderilmesi faaliyetlerine ilişkin istisnaların azaltılması
- ❖ Daimi işyeri tanımının düzenlenerek elektronik işyeri tanımının da yapılması ve
- ❖ Sözleşmelerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyetlerden oluşmaktadır (PWC, erişim tarihi: 02.05.2019).

1.5.2.2 Mükellefiyetin Belirlenmesine Yönelik Sorunlar

Türk vergi mevzuatımızda elde edilen kazançların vergilendirilmesinde ikamet ilkesi kabul edilmiştir. İkamet ilkesi kapsamında mükellefiyet, tam mükellefiyet ve dar mükellefiyet olarak ikiye ayrılmaktadır. Böyle bir ayrım yapılmasının sebebi, vergiye tabi olacak kazancın kaynak ve mükellef bakımından tam bir ayrım yapılmak istenmesidir.

E-ticaretin vergilendirilmesi konusunda, gerçek kişilerin elde ettikleri gelirler, Gelir Vergisi Kanunu, kurumların elde ettikleri gelirler ise Kurumlar Vergisi Kanunu hükümleri geçerli olacaktır. Türk vergi sisteminde esas olarak belirleyici olan mükellefiyetin dar mükellefiyet ya da tam mükellefiyet olmasına bağlıdır. GVK madde 3'e göre, gerçek kişiliği haiz;

“Türkiye’de yerleşmiş olanlar ile resmi daire veya müesseselere veya merkezi Türkiye’de bulunan teşekkül ve teşebbüslere bağlı olup adı geçen daire, müessese, teşekkül ve teşebbüslerin işleri dolayısıyla yabancı memleketlerde oturan Türk vatandaşları, Türkiye içinden veya dışından elde ettikleri kazanç veya iratların tamamı üzerinden vergilendirilirler”.

GVK madde 3 ve madde 8 de belirtildiği üzere, tam mükellefiyeti olan gerçek kişiler yurtiçinde ve yurtdışında elde ettikleri gelirler üzerinden vergiye tabiidirler. Dar mükellefiyete sahip olanlar ise sadece Türkiye’de elde ettikleri kazanç ve iratlar üzerinden vergilendirilmektedir. Dar mükelleflerin Türkiye’de kazanç elde edebilmeleri için Türkiye’de iş yerlerinin olması ve kazançlarını iş yerlerindeki daimi temsilciler yoluyla elde etmeleri gerekmektedir. Fakat e-ticarete geliri elde eden kişinin yerleşik olduğu ülkenin tespiti zor

olmaktadır. Kanuni iş merkezi tanımına göre Kurumlar Vergisi açısından tam mükellefiyete sahip olma kriteri belirlenmektedir. Bu nedenle dijital mal veya hizmet alış verişi yapılması esnasında işyerinin tespit edilememesi dijital ekonomik faaliyetlerin vergilendirilmesinde sorunlar meydana getirmektedir (Akgün, erişim tarihi: 01.05.2019).

1.5.2.3 Vergi Matrahının Belirlenmesine Yönelik Sorunlar

En basit anlatımıyla gayri safi kazançtan giderlerin düşülmesi suretiyle ulaşılan safi kazanç vergi matrahını ifade etmektedir. Anlaşma hukuku esasına göre, merkez ile şubeleri arasında gerçekleşen işlemler dolayısıyla elde edilen kazançların pay edilmesi için emsal bedel dikkate alınmaktadır. Vergi matrahı hesaplanırken hem merkezin hem de şubelerin giderleri matrahtan indirilebilmektedir. Fakat e-ticaret işlemlerinde merkez ya da şube ayrımı yapılmadan işlemler gerçekleştirilebildiği için, merkez ve şubeler arasında gider dağılımının yapılması zorlaşmaktadır (Altun, 2016: 65).

Bir diğer önemli sorun ise, stopaj vergisinde meydana gelmektedir. Yabancı bir şirketten, faiz, kira veya telif ücretleri gibi ödemeler ile gelir elde edilmesi durumunda, vergi otoritesi elde edilmiş olan bu ücretler için Türk Vergi Mevzuatımıza göre vergilendirilmesini talep edebilmektedir. Bu durumu fark eden firmalar, vergi oranlarının daha düşük seviyelerde olduğu ülkeleri şirket merkezleri olarak göstermektedirler. Böylece yüksek vergi oranlarının olduğu ülkelerde stopaj vb. vergilerin ödenmesinden kaçınabilmektedirler. Bu firmalar bu amaçla vergi cennetleri olarak nitelendirilen ülkeleri tercih etmektedirler. Bu sistem ile kaynak ülke ile ara ülkelerdeki stopajın ödenmemesi için karmaşık bir vergi yapısı oluşturulmaktadır. Vergi cenneti ülkede hesaplanan ödenecek vergi miktarı neredeyse sıfıra yakın tutarda olmaktadır.

Ayrıca vergi amaçlı gelir sınıflaması yapılmasının nasıl olması gerektiği ve dijital ekonominin vergileme rejimlerinden kaynak ya da mukim kavramları ile ilişkisinin nasıl belirleneceği sorunlarının açık bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir (Gülhan ve Turunç, 2015: 168).

Dijital ekonominin vergilendirilmesinde üç rejim esas alınmaktadır:

❖ İkamet esaslı rejimi: Bu görüş dijital ekonominin fiziksel bir varlık gerektirmeden uzaktan yönetilebilir olmasına esasına dayanmaktadır. Bu ilkenin tam anlamıyla uygulanabilmesi için uluslararası anlaşmalar çerçevesinde tanımlanması gerekmektedir (Gülhan ve Turunç, 2015: 168). Teknolojik gelişmelerin getirdiği yenilikler ve sağlayacağı kolaylıklar ile birlikte gelişen dijital ekonomik faaliyetler ve e-ticaret yapan tarafların ikametgâhlarının tespiti güçleşmektedir. Bu durumda küresel boyutta ortak bir vergi sistemi

henüz kurulamamış olması nedeniyle hangi ülkenin vergilendirme yetkisi olduğu tartışmaları yaşanmaktadır (Organ ve Çavdar, erişim tarihi: 20.07.2019).

Fiziki mal teslimi ile gerçekleştirilen elektronik ticarete herhangi bir sorun ile karşılaşmamaktadır. Çünkü fiziki mallara ait vergiler teslim edildikleri yerlerde tarh ve tahakkuk ettirilmektedir. Uluslararası bir e-ticaret söz konusu olduğu zaman fiziki mal gümrükten geçerken vergilendirilmektedir. Müzik, video, e-kitap vb. ürünler uluslararası satışında malların teslimi sırasında herhangi bir izleme sistemi olmadığı için bu ürünlerin vergilendirilmesi açısından sorunlar yaşanmaktadır. Diğer bir sorun ise teknoloji transferlerinde yaşanmaktadır. Teknoloji transferi hizmetin kiralanması, lisans hakkı verilmesi gibi gerçekleşmektedir. Mülkiyet tipi, ödeme şekilleri ve transfer ediliş şekline göre vergilendirmesi değişebilmektedir. Fiziki mallar, bilgi ve beceriler, sanal mallar olarak teknoloji transferi 3 grupta sınıflandırılabilir. Bu gruplamayı kesin çizgilerle birbirinden ayırt etmek oldukça zordur (Çetin Gerger ve Gerçek, 2016: 66-389). Örneğin bir DVD içinde kayıtlı olan yazılım ve uygulamalar fiziki olarak teslim edilebildiği gibi ağ sistemleri sayesinde çevrimiçi olarak teslimi de mümkün olmaktadır.

❖ **Kaynak Esası Rejimi:** Yönetim yerinin ve ikamet ilkesinin tanımında yaşanan sorunlar sebebiyle kaynak ülkede vergileme esası ortaya çıkmıştır. Bu durumda vergiye tabi gelirin ortaya çıktığı yer ön planda tutulmaktadır. İş yeri tanımının yetersiz kalması ve değişimin henüz mümkün görünmemesi nedeniyle kaynak esaslı vergileme rejimine geçilmesi önerilmektedir. Fakat bu rejimin kabul edilmesi durumunda e-ticaretin vergilendirilebilmesi için GVK 5-7. maddeleri için ayrı düzenlemeler yapılması gerekmektedir (Gülhan ve Turunç, 2015: 168).

❖ **Karma Rejim:** İki rejimin bir arada uygulanması ile birlikte tevkifat hükümleri dikkate alınmaktadır.

1.6 Dijital Ekonomi ve Kamu Maliyesi İlişkisi

Kamu maliyesinin temel amaçları, kaynak tahsisinde ve bölüşümde etkinlik ve ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Kaynak tahsisinde etkinlik, iktisat bilimi kıt kaynaklar ile bireysel ihtiyaçların nasıl karşılanacağı ile ilgilenirken, maliye bilimi ise kıt kaynaklar ile toplumun ihtiyaçlarının giderilmesini amaçlamaktadır. Kamu harcamalarının finansmanı için halktan toplanan vergiler, bütçede yer alan kalemlere göre alınmaktadır. Bu süreçte kaynak tahsisi için vergiler toplanırken dar gelir gruplarından daha az, yüksek gelir gruplarından ise daha fazla vergi alınmak suretiyle gelir dağılımında adalet sağlanmaya çalışılmaktadır. Başarılı bir kamu politikasının ekonomi ve maliye alanındaki hedefleri ise; kalkınmayı ve büyümeyi

sağlamak, milli geliri arttırmak, gelişmeyi, tam istihdamı ve gelir dağılımının adil olmasını sağlamak olarak sıralanabilir. Bu hedeflere ulaşmak için alınacak her önlem hem ekonomi hem maliye bilimlerini yakından ilgilendirmektedir (Akalin, 1986: 7).

Dijitalleşme, kamu hizmetlerinin sunumu iyileştirilmekte, kamu hizmetlerinin kalitesini arttırmaya yardımcı olmaktadır. Elektronik ödeme sistemlerinin kullanımı ile bürokrasiden kaynaklı verimsizlikler ortadan kaldırmakta olup mali tasarrufların yapılması kolaylaşmaktadır. Dijitalleşme, veri toplama olanaklarını ve veri depolama kapasitesini büyük oranda arttırmıştır. 2000 yılında verilerin yalnızca % 25'i dijital olarak saklanmaktayken 2007 yılına kadar bu oran % 94'e yükselmiştir (Gupta, vd., 2017: 1). Bu oranlar baz alındığındakamu maliyesi de tıpkı diğer sektörler gibi dijital bir hal almaktadır. Örneğin Kenya'da insanlar vergilerini cep telefonları aracılığıyla ödeyebilmektedirler. Bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise vergi otoriteleri gerçekleştiren ekonomik faaliyetler ve ücretler hakkında dijital platformlar aracılığıyla veri elde etmektedirler. Bu veriler ülkelere ekonominin genel durumu hakkında bilgi vermektedir (Gupta vd., 2018: 12). Elde edilen bu veriler doğrultusunda kamu finansmanının sağlam ve dengeleri bozmayacak yöntem ve kaynaklar kullanılarak yapılması, hem ülkelerin uzun vadeli ve istikrarlı büyümelerine katkı sağlarken hem de büyümenin ortaya çıkardığı maliyetin toplumun tüm kesimine adil ve eşit bir şekilde dağılmasını sağlamaktadır. Böyle bir hedefin tam anlamıyla gerçekleştirilebilmesi, ekonominin kayıt altına alınması ve kayıt dışı ekonominin neden olduğu negatif etkilerin sınırlı tutulmasını sağlayacaktır (Gürbüz, 2008: 251).

Dijitalleşmenin ekonomide yarattığı en büyük değişikliklerden birisi de çok taraflı online platformlarda yaşanan hızlı büyümedir. Çok taraflı online platformlar, geleneksel ticari yapıların dışında meydana gelen bireysel ürün ve hizmet satıcıları ile bireysel tüketicilere yapılan işlemleri kolaylaştırmaktadır. Online platformlar özellikle bilgi paylaşım ekonomisi ve işletmelerin ekonomilerinin büyümesine ve çoğalmasına yardımcı olmaktadır. Vergilendirme konusunda çok taraflı online platformların sunduğu 2 temel faydadan bahsedebiliriz. Bunlar (OECD, 2018):

1) Büyümeyi hızlandırma ve gelirleri artırma: Çok taraflı online platformlar genellikle ekonomik faaliyetler için yeni fırsatlar sunmaktadır ve aynı zamanda yapılan faaliyetlerin kayıt altına alınmasını teşvik etmektedir. Bu durum büyümeyi hızlandırdığı gibi milli gelir üzerinde bazı olumlu etkiler yaratmaktadır. Tüm ülkelerde olumlu büyüme ve milli gelire olan etkisi önemli olmakla birlikte, kayıt dışı ekonomi hacimleri oldukça büyük olan gelişmekte olan ülkeler açısından daha da büyük önem arz etmektedir (OECD, 2019).

2) Kayıtlı ekonomiye entegrasyonu kolaylaştırmak: Daha önce vergi idarelerine bildirilmeyen işlemlerin (özellikle nakit ekonomisinde) çok taraflı online platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi ve bunun sonucunda ülkelerin elde ettikleri gelirlerin daha fazla ve tam olarak kayıt altına alınabildiği durumlarda, daha fazla vergi mükellefi ve ekonomik faaliyet kayıtlı ekonomiye dahil edilmiş olmaktadır (OECD, 2018).

Dijitalleşme sürecinde işletmelerin uyumunu engelleyen faktörlerde bulunmaktadır. Birden fazla dijital platformun ve geliştirme modellerinin oluşturulması dönüşüm sürecinin hızlanmasına engel olmaktadır. Birden çok sektörde ve alanda faaliyet gösteren işletmeler gerek mobil teknoloji gerekse sosyal teknoloji araçlarını daha aktif kullanmaları zorunlu hale gelmektedir. Ayrıca şirketlerin geleneksel ticaret kurallarına göre kurulmuş olan mevcut sistemleri dijitalleşme süreci ile birlikte yeni faaliyetlere ve uygulamalara entegre edilmesinde zorluklar yaşanmaktadır (Dijitalleşme Nedir?, erişim tarihi: 20.09.2019).

İKİNCİ BÖLÜM

KAYITDIŞI EKONOMİ

Belge düzeni ve kontrol/denetim mekanizmasını tam anlamıyla gerçekleştirememiş olan gelişmekte olan ülkelerde kayıt dışı faaliyetler geniş bir yer kaplamaktadır. GSMH içindeki kayıt dışı ekonomi payının ciddi boyutlara ulaşmış olması, bu ülkelerde devletlerin elde edecekleri gelirleri yakından etkilemektedir (Tecim, 2008: 3). Zira bu ülkelerin kamu gelirlerinde meydana gelen azalma hem sosyal hem de ekonomik açıdan tahribata neden olmakta ve refah seviyesini aşağılara çekmektedir.

2.1 Kayıt dışı Ekonomi Kavramı

“Bir ülkedeki ekonomik faaliyet hacmi, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin toplamından oluşmaktadır. Ekonomi bir bütündür”. Bu matematiksel denklem içerisinde kayıt dışı ekonomi büyüdükçe kayıtlı ekonomi küçülmekte, kayıtlı ekonomi büyüdükçe de kayıt dışı ekonomi küçülmektedir (Altuğ, 1999: 2).

Kayıt dışı ekonomi alanındaki ilk çalışmalar 1940’lı yıllarda yapılmaya başlanmıştır. Fakat kayıt dışılık kavramı 1980’lere kadar uluslararası bir olgu olarak kabul görmemiştir (Teyyare, 2018: 53). Gelişmiş ülkelerde kayıt dışılığın boyutları ile ilgili olarak ilk çalışma 1958’de Cagan tarafından yapılmıştır. İzleyen yıllarda Amerika Gelir İdaresi de kayıt dışılığın boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmalar yapmıştır. Fakat kayıt dışı ekonomi anlamında, P.M. Guttman, Cagan’ın metodolojisine yakın bir metodoloji ile ABD’de kayıt dışılığın büyüklüğünü tahmin ettiği çalışması ile dünya ülkelerinin dikkati bu konu üzerine çekilmiştir. (Savaşan, erişim tarihi: 07.08.2019).

Küreselleşme ile birlikte, yoğun bir ekonomik alan oluşmuş olup bu olgu ülkelerin iktisadi sorunları içerisinde kayıt dışı ekonominin artmasına sebep olmuştur (Babaoğlu, 2018: 4). Ülkeler bazında terimlerin farklı adlandırılmasının en önemli sebebi ülkelerin ekonomik yapılarının farklı olmasıdır. Örneğin, “kara ekonomi”, “paralel ekonomi”, “ikincil ekonomi”, “beyan dışı ekonomi”, “gizli ekonomi”, “yeraltı ekonomisi”, “gölge ekonomisi” gibi ifadeler kullanılmaktadır (Ekmekçi, 2018: 3). Genel itibari ile kayıt dışı ekonomi, devlet otoritesi dışında yapılan ekonomik faaliyetler bütünüdür. Son yıllarda yaşanan ekonomik krizler sonucunda ülkeler kendileri için yeni finansman kaynağı aramaya başlamışlardır. Çok uluslu işletmelerin yeterince vergi ödemedikleri tartışmaları ortaya çıkmıştır (PWC, erişim tarihi: 02.05.2019). Vergi ve sosyal güvenlik katkıları ile oluşan yükler, kanun, mevzuat düzenlemelerinin sıklığı, kamuya yapılan hizmetler ve yasal iktisadi kaynakların meydana

getirdiği iktisadi faaliyetler kayıt dışı ekonomiyi oluşturmaktadır. (Güler ve Toparlak, 2018/a: 209).

Kayıt dışı ekonomi, “ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayı (alım satım) devletten ve işletme ile ilgili diğer kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazanca katılan işlerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır” şeklinde tanımlanmıştır (Altuğ, 2003).

Feige tarafından yapılan tanım, “Kayıt dışı ekonomi, devletin düzenlemelerinden, vergilemeden veya gözleminden tamamen kaçırılan ya da kısmen gizlenen ekonomik faaliyetleri ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirleri kapsamaktadır”(Aktaran: Savaşan, erişim tarihi: 07.08.2019) şeklindedir..

GİB kayıt dışı ekonomiyi; “devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen ya da geçirilemeyen ve bu sebeple de denetlenemeyen faaliyetler” şeklinde tanımlanmıştır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2011).

Literatürde ise kayıt dışı ekonomi, GSMH hesaplarına dâhil edilmeyen ekonomik faaliyetler, vergi kaçırma, yasal olmayan istihdam, vb. unsurlara dayandırılarak tanımlar yapılmıştır. Kayıt dışı ekonomi kamu kesimi açısından bakıldığında; vergi kaybı anlamına gelmektedir (Babaoğlu, 2018: 6).

Tablo 2.1 Kayıt dışı Ekonomideki Faaliyet Sınıflaması

	Nakdi Olan İşlemler	Ayni Olan İşlemler
Yasadışı İşlemler ve Faaliyetler	Çalıntı Malların Ticaret	Uyuşturucu Mübadelesi ve Hırsızlık
	Fuhuş	
	Kalpazanlık	
	Dolandırıcılık	
	Kaçakçılık	
	Uyuşturucu Üretim ve Satışı	
	Kumar ve Haraç	
	Vergi Kaçakçılığı	Vergi Kaçakçılığı
Yasal İşlemler ve Faaliyetler	Beyan Edilmemiş Gelirler	Yasal Mal ve Hizmetlerin Transferi
	Kayıt dışı İstihdam Sağlanması	
	Fatura Tutarını Düşük Tutma	
	Vergiden Kaçınma	Vergiden Kaçınma
	İşçi İndirimi	Hane Halklarının Kendilerine Yetecek Derecede Üretim Yapmaları
	Promosyonlar	Bağışlar yapılması

Kaynak: Güler ve Toparlak, 2018/b: 166.

Schneider ve Enste (2000: 78); resmi bir şekilde hesaplanan ve GSMH’ya katkısı görülebilen fakat kayıtlara geçirilmeyen ekonomik faaliyetlerin tümünü kayıt dışı ekonomi olarak ifade etmektedirler. Fakat bu tanım literatürde anlam ve terim kargaşasına çözüm

olmamakta diğerk bir ifadeyle tam bir uzlaşma sağlanamaması nedeniyle kayıt dışı ekonomik faaliyetler sınıflandırılarak bu tanım genişletilmiştir. Yapılan bu sınıflandırma Tablo 2.1 ‘deki gibidir.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler; çalıntı malların ticareti ya da uyuşturucu üretim ve satışı, kumar ve haraç, kara para, sahtecilik, beyan edilmemiş gelirler, kayıt dışı istihdamın olması gibi vergi matrahını olduğundan daha düşük göstermek amacıyla yapılan yasal olmayan faaliyetleri kapsamaktadır. Ayrıca yasal olarak gerçekleştirilen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır (Sandalcı ve Sandalcı, 2017: 73). Örneğin, evlerde ailelerin kendi yaptıkları faaliyetleri sonucu gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları, ek işlerde çalışmaları, mal ve hizmet takaslarıgibi faaliyetlerdir.

Bazı faaliyetler, hem ekonomik piyasada üretken, hem de tamamen yasal olduğu halde birçok sebeple kamu idarelerinden saklanmaktadır. Bunun amacı ise, gelir, katma değer ve diğerk vergilerden, sosyal güvenlik katkı primlerini ödemekten, kanunların belirlemiş olduğu belli başlı yasal düzenlemelerden kaçınma olarak sayılabilir (Bozkurt, 2014: 42-43).

Kayıt dışı ekonomi çok boyutlu bir kavram olduğu için yalnızca ekonomi alanında değil hukuk, siyaset ve sosyoloji gibi bilim dallarında inceleme konusu olmuştur. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kapsamı incelendiğinde yasa dışı ekonomik faaliyetler olduğu gibi yasal olup kayıtlara geçirilmeyen ekonomik faaliyetleri de içermektedir (Babaoğlu, 2018: 10). Kayıt dışı ekonomi; yasal ve yasal olmayan kayıt dışı ekonomi olarak bir ayırım yapılabilir.

2.1.1 Yasal Olan Kayıt Dışı Ekonomi

Yasalara uygun olarak yaratılan bir ekonominin, yasalara uygun olması tam anlamıyla yasal bir işlem olduğunu göstermemektedir. Yasalar tarafından yasaklanmamış faaliyetlerden elde edilen gelirler herhangi bir belge veya vergilendirilmeye tabi olmadığı, bu sorumluluktan kısmen veya tamamen kaçarak kayıt dışı ekonomi oluşturulması durumunu ifade etmektedir. Burada önemli olan yapılan faaliyetin tamamen yasal olmasının yanı sıra kayıtlara geçirilmemesinden kaynaklı kayıt dışı ekonomi oluşturmasıdır (Ekmekçi, 2018: 7).

Gerçekleştirilen faaliyetin yasal olmasının yanı sıra belgelendirilmediği için vergi dairesinin iznini almadan faaliyet gösteren kişiler bulunmakta olup bu kişilerin mükellef kayıtları bulunmamaktadır. Bu kişilere işportacılar, hamallar, canlı hayvan ticareti yapanlar örnek verilebilir. Bazı vergi mükellefleri ise çok daha az vergi ödeyebilmek için, gelirlerinin bir kısmını bilerek ya da bilmeyerek eksik bırakmak suretiyle eksik bırakılan kısımların vergilerini ödemeyerek kazanç elde etme yoluna gitmektedirler. Kişilerin bu şekilde kazanç

sağlama, devlete daha az pay bırakarak kazancın tamamını vergilendirmeden ya da belgelendirmeden yaratılan kayıt dışılıktır (Ekmekçi, 2018: 8).

2.1.2 Yasal Olmayan Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt dışı ekonominin oluşmasına neden olan bir diğer faktör ise, devletin ekonomiye yasaklayıcı veya düzenleyici rollerde müdahaleleri sonucu, bu tür müdahalelerden kaçınmak isteyenlerin kayıt dışı alana doğru kaymalarıdır (Tecim, 2008: 12).

2.1.2.1 Konusu Suç Teşkil Eden Faaliyetler

Uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, insan ticareti, göçmen kaçakçılığı gibi gerek üretimi gerekse dağıtımını suç teşkil eden faaliyetler esas itibarıyla kayıt dışı ekonomik faaliyet grubundadır. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesindeki amaç vergi ve mali yüklerden kaçınmak değil suçun ortaya çıkartılmaması çabası ve bu faaliyetlerden elde edilen gelirin devlet tarafından alıkonulmasının engellemesidir (Aykın, erişim tarihi: 05.08.2019)

2.1.2.1.1 Kara Para

Kara para, yasa dışı gerçekleştirilen faaliyetler sonucu elde edilen mal, para ve değerleri ifade etmektedir. Dünya’da ve ülkemizde yasa dışı faaliyetlerden büyük miktarlarda gelir elde edilmektedir. Bu gelirlerin kaynağı genellikle uyuşturucu, kadın ve çocuk ticareti, patlayıcı madde, silah kaçakçılığı faaliyetleri oluşturmaktadır. Kara paranın yasal bir kazanç gibi görünüm kazandırılmasına kara paranın aklanması adı verilmektedir (Sugözü, 2008: 21).

Kara para aklamak, genel olarak suç işlemiş olan bireylerin ağır ya da organize işlenmiş olan suç eylemlerinden elde etmiş oldukları kazançları ticari işlemlere dâhil ederek, ekonomik sistemden geçirmeyi başarmaları ile bu kazançla haklı sebeplerle kazanılmış gelir süsü vermeleri anlamına gelmektedir. Devletin girişimcilerin elde etmiş oldukları karlara müdahalesi ne kadar fazlaysa, suçlular da haksız yollarla elde ettikleri kazançlarını sıklıkla başka yollarla transfer etmeye çalışmaktadırlar. Uluslararası platformda oldukça yerleşmiş bir hal alan kara para aklama, sadece nakitler için söz konusu olmayıp, aynı zamanda suç işlenmesi neticesinde kasıtlı bir şekilde yasal ya da yasal olmayan yollarla ekonomik sisteme dahil edilen alacaklar, menkul kıymetler, değerli mallar ve hammaddeleri de içermektedir (İnsam vd., 2007: 25).

Kanunda kara para sayılabilecek hareketler tek tek belirlenerek, suç niteliği taşıdığı belirtilmiştir. Kara paranın suç niteliği taşımasının yanı sıra vergilendirilebilir nitelikte olması da önem arz etmektedir. Vergiler, kişilerin elde ettikleri kazançları, yaptıkları harcamalar ve servetleri üzerinden alınmaktadır. Bu nedenle vergiler devletlerin kamu finansmanı karşılama

hususunda büyük öneme sahiptir. Devletin vergilendirme yetkisi, ülke sınırları dahilinde egemenliğine dayanarak vergi alma konusunda sahip olduğu fiili ve hukuki gücünü ifade etmektedir. Bu yetkinin sınırları ise Anayasa ve kanunlar yoluyla belirlenmektedir. Kara para sahipleri devletlerin vergilendirme yetkilerinden kurtulabilmek amacıyla ellerinde bulunan sermayeleri bankaların gizliliğinin yüksek olduğu ve vergi muafiyetine sahip olan ülkelere doğru yönelmektedirler. Bu ülkelere sermayelerin götürülmesi durumunda, kara paraya yasal bir görünüm kazandırmak adına işlemler yapılmaktadır. Kara para aklayan kişiler, hem elde etmiş oldukları yasa dışı kazançları gizli tutmakta hem de bu ülkelerde vergi oranları çok düşük olduğu için veya hiç vergi koyulmadığı için bu ülkeleri tercih etmektedirler (Taşdelen, 2004: 511). Bu durum kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ekonomi içindeki payının artmasına neden olmaktadır. Ülkeler, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerinin boyutunu küçültmek için, kara para işlemlerini bir an evvel uluslararası düzeyde çözüm bulma uğraşı içerisindeyler.

2.1.2.1.2 Yolsuzluk, Korsanlık ve Tefecilik

Yolsuzluk, halkın devlete duyduğu güveni ve sorumluluklarını yerine getiren kişiler için bile kayıt dışı faaliyetlere yönelimi doğrudan etkilemektedir. Yolsuzluğun çok yüksek seviyelerde olduğu ülkelerdeki mükellefler ödedikleri vergileri kendilerine eksik olarak döneceklerini bildikleri için vergi ödemekten kaçınma veya vergi kaçırma girişiminde bulunmaktadır. Bu durum dolayısıyla kayıt dışı ekonominin hacmini arttırmaktadır (Tayfur, 2018: 38).

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden bir diğer ise korsan ürünlerin alım ve satımıdır. Korsan, sahibinden izin alınmaksızın, orijinal olan bir sanat eseri ya da bir fikirden, doğrudan veya dolaylı olarak çoğaltılması suretiyle elde edilen ürünlerdir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, erişim tarihi: 20.08.2019). Korsan faaliyetlerinin azaltılmasına yönelik olarak 2015-2017 dönemi Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması 14 Nolu Eylem Planı'nda(erişim tarihi: 30.07.2019); denetimlerin yoğun olduğu illere karekod okuyucu cihazların gönderilmesi planları yapılmış ve uygulanmıştır. Lazer şifre okuyucu cihazların iller bazında dağıtımı, Telif Hakları Genel Müdürlüğünce yapılan projelere destek sağlanması, toplumsal bilincin artırılmasına yönelik seminerlerin düzenlenmesi gibi faaliyet planlamaları yapılmıştır. Yapılan bu planlar ise başarılı (%100 Başarı) bir şekilde uygulanmıştır.

Tefecilik ise, literatürde kanunlara aykırı olmak kaydıyla borç verme işlemi olarak tanımlanmaktadır. Tefecilik faaliyeti kanunlara aykırı olsa da bu işlemler sırasında düzenlenen belgeler kanunlara uygun olarak düzenlenmektedir. Tefeciler tıpkı finansal kurumlar gibi yüksek faiz oranlarıyla fon kullandırmaktadırlar. Finansal kuruluşlar ile

tefeciler arasındaki fark, finansal kuruluşların kanunlara uygun yürüttüğü işlemleri, tefeciler yasa dışı olarak yürütmektedir. Tefecilik sistemi içindeki geri dönüşler de kayıtlı ekonomiye geri dönmediği için, tefecilik faaliyeti kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilmektedir (Tayfur, 2018:41).

2.2 Kayıt dışı Ekonominin Temel Özellikleri

Kayıt dışı ekonomi, vergi mükellefi olan kişiler ya da kurumlar tarafından gizli bir şekilde gerçekleştirilebildiği gibi herhangi bir mükellefiyeti bulunmayan kişiler veya kurumlar tarafından da gerçekleştirilebilmektedir. Kayıt dışı ekonomi tanımlarına bakıldığında; belirli unsurlar üzerinde durulduğu gözlenmektedir. Bu unsurlar (Babaoğlu, 2018: 14):

- ❖ Yasalara aykırı bir şekilde meydana gelmesi
- ❖ Ahlaki kurallara aykırılık arz etmesi
- ❖ İstatistiksel olarak ölçülemiyor olması
- ❖ Gelir ya da fayda elde etmek
- ❖ Ekonomik sisteme uygunluk
- ❖ Ekonomik faaliyetlerin gizlilik adı altında gerçekleşmesi

Faaliyetlerin yasal olup olmaması ilgili ülkede yer alan yasal mevzuata göre belirlenmektedir. Buna göre kayıtlarda ve mevzuatta yer almayan her türlü faaliyet kayıt dışı faaliyet olarak adlandırılacaktır. Bazı ekonomik faaliyetler yasal olmalarına karşılık kayıt dışı ekonomi kapsamında değerlendirilme sebebi, ahlaki kurallara uygun olmamalarıdır. Bireyin kendini satması (fuhuş) veya organlarını para karşılığı satması ya da yalan beyanlarda bulunarak satıcının müşterisini kandırması da kayıt dışı ekonomik faaliyet olarak nitelendirilmektedir (Gönnetlioğlu, 2010: 12). Bir diğer özellik ise istatistiksel olarak ölçülemiyor olmasıdır. Bu faaliyetler hükümetlerin bilgisi dışında gerçekleştirildiği için resmi istatistiklere doğrudan yansıtılmamaktadırlar (Altuğ, 1999: 10).

2.3 Kayıt Dışı Ekonominin Ortaya Çıkış Nedenleri

Kayıt dışı ekonominin temel nedeni iktisat tanımında yer almaktadır. Kıt kaynaklarla karşılanmaya çalışılan insan ihtiyaçları iktisat biliminin temel öğretilerinden biridir. Sonsuz olan insan ihtiyaçları kıt kaynaklar ile karşılanmaya çalışılır. Sonsuz olan bu ihtiyaçlar insanları kayıt dışı ekonomiye itmektedir. İnsanlar kayıtlı ekonomi içerisinde faaliyet göstermeye devam ettikleri süre boyunca vergi yükleri artmaktadır. Harcamaları ve tasarrufları için ayıracağı pay ise azalmaktadır. İşte bu noktada tüketim seviyelerini düşürmek istemeyen bireyler bir takım faaliyetlerini kayıt dışına taşıyacaklardır. Tüketicilerin bir alt

tüketim düzeyine düşmemek için mevcut tüketim düzeylerini korumaları olarak ifade edilen ve Duesenberry tarafından tanımlanan “Duesenberry Etkisi” ortaya çıkacaktır (Aktaran: Kamalıoğlu, 2014: 8).

Kayıt dışılığın ortaya çıktığı dönemler özellikle II. Dünya Savaşı’nın açtığı yaraları kapatmak için yapılan uygulamalar ve o dönemin şartları gereğince oluşan haksız kazanç, fiyat kontrolleri ve 1970’li yılların ortalarına kadar uygulanan müdahaleci Keynesyen politikalarıdır. Kayıt dışı ekonomi sorunu 1980’li yıllardan başlayarak günümüze kadar uygulanan liberal politikalar ile birlikte büyümeye devam etmiştir (Babaoğlu, 2018: 15).

Kayıt dışı ekonomi, bünyesinde barındırdığı kayıt altına alınamama sorunu nedeniyle işsizlik, milli gelir, istihdam gibi birçok makro değişkenin hatalı bir şekilde hesaplanmasına yol açmaktadır. Kayıt dışı ekonomi fiilen var olmasına rağmen ülkenin ekonomik faaliyet rakamlarına yansımadağı için ülke ekonomisini etkileyen oranların düşük çıkmasına sebep olmaktadır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2011).

Montenegro, Schneider, Buehn, kayıt dışı ekonomi adına yapılan çalışmaları “bilinmeyi bilmek” olarak adlandırmakta ve kayıt dışı ekonominin 5 temel sebebi olduğunu belirtmektedir (Güler ve Toparlak, 2018/a: 210):

- ❖ Harcama, gelir ve diğer vergiyi doğuran olaylardan kaçınmak,
- ❖ Asgari ücret ve belirli çalışma süresi gibi yasal işgücü piyasası standartlarından kaçınmak,
- ❖ Mali yük niteliğindeki sosyal güvenlik katkılarında kaçınmak,
- ❖ Yönetimle alakalı yasal süreçlerde uyum sağlamaktan kaçınmak,
- ❖ Uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı vb. yasal olmayan faaliyetler,
- ❖ Bu temel sebepler kayıt dışı ekonominin büyümesine katkı sağlamaktadır.

Kayıt dışı ekonominin ülkeden ülkeye farklılık göstermesinin sebebi genel anlamıyla enflasyon, işsizlik, gelir dağılımı, ekonomik istikrarsızlık ve vergi adaleti gibi mali ve ekonomik nedenler olarak gösterilebilmektedir. İnternet kullanımının artmasının yanı sıra dijital ekonomi içerisinde yer alan e-ticaret firmaları fiyat rekabetinde oldukça avantajlı olmaktadır. Fakat ekonomik dalgalanmalarının yaşandığı dönemlerde kayıt dışı faaliyetler artmaktadır. Kayıt dışı faaliyetlerin artmasıyla e-ticaretin büyüme potansiyeli gecikmektedir (KPMG, erişim tarihi: 05.04.2019).

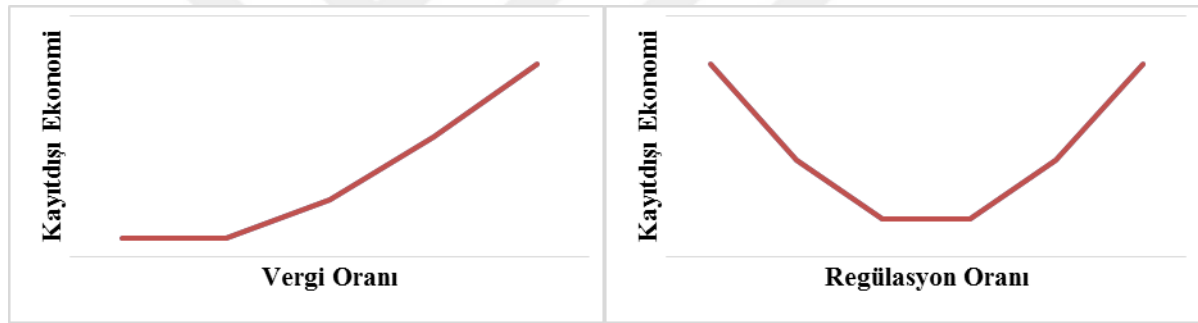
2.3.1 Ekonomik ve Mali Nedenler

Ülkelerin kayıt dışı ekonomi nedenleri ülkelerin yapısına ve gelişmişlik düzeylerine göre farklılık arz etmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, enflasyon, istikrarsızlık, krizler sebebiyle kayıt dışı ekonomi oluşumunu olumsuz yönde etkilemektedir (Ekmekçi, 2018: 18).

2.3.1.1 Vergisel Nedenler

Vergi dışı piyasa ekonomisinin ortaya çıkmasındaki en büyük etki ağır vergi yükleridir. Ağır vergi yükleri tüketiciler ve üreticilerin karar ve davranışlarını ve tasarruf, yatırım, harcama, çalışma, girişimcilik gayretlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ağır vergi yüklerine karşı kişilerin ve kurumların kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmesi, vergi yüklerinde meydana gelen azalma durumunda ise kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde paralel olarak azalış görülmektedir.

Tablo 2.2 Kayıt dışı Ekonominin Vergi Oranlarına ve Regülasyonlara Duyarlılığı

Kaynak: Güler ve Toparlak, 2018/a: 212.

Kayıt dışı ekonominin tahmin edilebilmesi ve kontrol altında tutulması vergi politikalarının güvenilirliğini arttırmaktadır. Tablo 2.2’de görüldüğü gibi vergi oranlarını artması kayıt dışı ekonomiyi arttırırken, yapılan regülasyonlar bir noktaya kadar kayıt dışılığı azaltmaktadır. Fakat düzenlemeler karmaşık bir hal aldığı anda ise kayıt dışılık yeniden artmaktadır (Güler ve Toparlak, 2018/a: 212).

Kayıt dışı ekonominin her geçen gün büyüyen bir hızla artmakta olmasının sebepleri şunlardır (Bozkurt, 2014: 43-44):

- ❖ Gün geçtikçe hızla büyüyen kayıt dışı ekonomi devlet tarafından fazlaca baskılanan ve yüklenilen bireylerin göstermiş olduğu tepkilerin sonucu olarak artabilir,
- ❖ İleri derecedeki bir kayıt dışılık, resmi göstergeler gerçeği yansıtmadığı için politikacılara büyük zorluklar yaratmaktadır. Hatalı göstergelerle yapılmış olan politikalar verimsiz ve etkisiz olacaktır.

- ❖ İlerleyen kayıt dışı ekonomi resmi kayıtlarda var olan işçileri de maliyet en büyük sebep olmakla birlikte vergi yükünden dolayı kendisine çekebilmektedir.

Kayıt dışı ekonominin büyümesine sebep olan vergi kaçakçılığı, genellikle, transfer fiyatlandırma, mal teslimatları ya da hizmetlerin hayali olup olmadığının veya gerçek olarak faaliyetlerin yapılıp yapılmadığının kamu idareleri tarafından denetim ve kontrolü tam anlamıyla sağlanamamaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetleri arttıran bir takım yöntemler mevcuttur. Bu yöntemlere örnek verecek olursak;

- ❖ İthalatta düşük faturalama: İthal edilen ürünlerin sadece değerlerinin yarısı veya daha az miktarı gösterilmekte ve vergilendirilmektedir.
- ❖ Kendine Ödeme Yapılması: Ülke dışında kayda alınmış olan ticari markaların, patentlerin karşılığında işletmeler kendilerine yüksek tutarlı ödemeler yapmaktadır. Bir başka yöntem ise yurtdışında bir danışmanlık şirketi kurmak ve ülke dışında bulunan kendi danışmanları adına yüksek tutarlı havaleler çıkartarak sermaye transferi sağlanmaktadır.
- ❖ Gereksiz Avanslar: Büyük miktardaki avans ödemeleri yurt dışındaki şirket adına havale edilir. Bu havale karşılığında alınan teslimat önemsiz niteliktedir veya hiç teslimat yapılmamaktadır.
- ❖ İhracatta Düşük Faturalama: İhraç malları değerlerinin oldukça altındaki bir tutarda ilişkili yabancı şirketlere satılmaktadır (İnsam, 2007: 341). Böylece kar daha düşük gösterilmekte ve vergi matrahında aşınmaya sebep olmaktadır.

Ayrıca Türk vergi mevzuatı, karmaşık bir yapı içindedir. Kanunlarda yer alan mükerrer maddeler ve sık sık ve sürekli olarak değiştirilen hükümler vergilemede açıklık ilkesini zedelemektedir. Ülkede uygulanmakta olan vergi mevzuatı, ülkenin sosyal, ekonomik ve mali ihtiyaçlarına cevap veremiyorsa, kayıtlı ekonomiden sapsmalar meydana gelmekte ve vergi kayıp ve kaçakları artmaktadır.

2.3.1.2 Enflasyon

Kayıt dışı ekonominin yüksek olduğu ülkelerde en önemli ekonomik sorunlardan biri de enflasyon olgusudur. Özellikle artan oranlı gelir vergisi tarifesine sahip olan ülkelerde enflasyon nedeniyle nominal gelirlerinde artış yaşayan mükelleflerin bir üst gelir tarifesine geçmeleriyle birlikte ödeyecekleri vergi miktarında artış yaşanmaktadır. Tasarruf ve harcamalarından ödün vermek istemeyen vergi mükellefleri bu durum karşısında kazançlarının bir kısmını kayıt altına almayarak kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmektedirler. Bu durum da devletin elde etmesi gereken gelir yetersiz kalmakta, devlet

borçlanma ve para basımı yoluyla harcamalarını finanse etmektedir. Böylece faiz oranlarında artış yaşanmakta ve aynı zamanda bu artış enflasyon rakamlarına da yansımaktadır (Tecim, 2008: 19).

2.3.1.3 Ekonomik İstikrarsızlıklar, Krizler ve İşsizlik

İşletmeler ise kriz nedeniyle ortaya çıkan olumsuz etkileri en düşük seviyeye indirebilmek için üretimleri ve istihdamlarını kayıt dışı faaliyetlere doğru yönlendirmektedirler (Sercan, vd., 2018: 7). Çağdaş vergi sistemlerinde mükellefler vergiye tabi gelirlerini vergi idarelerine kendileri beyan etmektedirler. Beyana tabi vergi sisteminde vergi denetimi vergi güvenlik müessesesi için en önemli unsurdur. Vergi incelemelerinde mükelleflerin beyan ettikleri kazançlar dikkate alınmakta ve yapılan inceleme sonucunda beyan edilen kazançlarda eksiklik var ise matrah farkı tespit edilmektedir (Oral, 2009: 74). Bu yaklaşım çerçevesinde matrah farkları esas alınarak kayıt dışı ekonomi tahmin edilmeye çalışılmaktadır. Vergi inceleme sonuçları dikkate alınarak, beyan dışı matrahların beyan edilen matraha oranı şöyledir:

Tablo 2.3 Ülkemizde Beyan Dışı Kalan Matrahın Potansiyel Matraha Oranı

Yıllar	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
%	28	45	35	65	37	42	46	54	50	32
Yıllar	2008	2009	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
%	73	44	43	11	6	19	37	38	9	22

Kaynak: Oral, 2009: 74 (1998-2009 verileri). 2011-2018 verileri ilgili yıl GİB Faaliyet Raporlarından derlenerek yazar tarafından hesaplanmıştır.

Denetim sonuçları incelendiğinde özellikle ekonomik krizlerin yaşandığı 2001 ve 2008 yıllarında vergi kayıp ve kaçak miktarında büyük oranda artışlar yaşandığı görülmektedir. Yukarıda yer alan tabloda da görüldüğü gibi mükelleflerin kazançlarını eksik, hatalı beyan etmesi ya da hiç beyan etmemesi nedeniyle vergi kayıp ve kaçağı son 20 yılda %4 - %78 arasında değişmektedir. 1998-2018 dönemi içerisinde yapılan vergi incelemeleri sonucunda, 80.178 rapor düzenlenmiş, 66.140.169.352 TL üzerinden 31.518.011.001 TL matrah farkı bulunmuştur. Bu yıllarda kayıt dışı ekonomi boyutlarının ortalaması alındığında ise bu oran %34,85 olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1.4 Nakit Ekonomisi ve Elektronik Ticaret

Nakit ekonomisi nakit para kullanımını ifade etmektedir. Ekonomik faaliyetlerin daha çok takas usulü veya nakit para ile yapılması kayıt dışı ekonomiye neden olmaktadır. Özellikle finans sektörünün gelişmemiş olduğu ekonomilerde kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmek çok daha kolay olmaktadır. Fakat sermaye hareketlerinin kolayca izlenebilmesi kişi ve kurumları kayıt dışı ekonomiden alıkoymaktadır (Rakıcı, 2011:355).

Günümüzde ekonominin işleyişine yön veren aktörler, dijital ödeme sistemleri yoluyla ödemelerin gerçekleştirilmesini önemsemekte ve teşvik etmektedirler. Çalışanlara ödenen ücretler ile gayrimenkullerden elde edilen kiralara bankalar aracılığıyla ödenmesi mecburiyeti şeklinde yapılan yasal düzenlemeler kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ve bu yönde ortaya çıkabilecek kayıp ve kaçakların önüne geçmesinde etkili olmaktadır (Kankılıç, erişim tarihi: 05.08.2019).

Dijital ekonominin getirdiği yeniliklerden birisi, dijital ödeme araçları ile dijital paranın fiziki mevcudiyetinin ortadan kalkmış olmasıdır. Bunların yanı sıra firmalara sağladığı avantajlar; vergi yansıması, vergi ödeme maliyetlerinin azalması, zaman tasarrufu sağlanması ve kırtasiyeciliği azaltması şeklinde sıralanabilmektedir. Nakit para yerine daha çok dijital ödeme araçlarının kullanılması ile birlikte, kayıt dışılık, kara para vb. mali suçlarla daha kolay mücadele edilebileceği söylenebilir (Mantar, 2004: 86). Nakit paranın kontrolü ve denetimi zor olması nedeniyle nakit para ile yapılan ödemeler, kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin delillerini ortadan kaldırmaktadır. Nakit ekonomisinde olduğu gibi dijital platformlardan yapılan elektronik ticaret gibi faaliyetlerin denetimi neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Özellikle küreselleşme olgusu ile birlikte dijital platformlardan yapılan her türlü sanal alışverişler giderek artmakta bu durum, kayıt dışı faaliyetlere neden olmaktadır. Büyük miktarda işlem ve paraların yer aldığı dijital piyasalarda suistimallere, ekonomik düzenin bozulmasına ve kontrolün zorlaşmasına neden olmaktadır (Babaoğlu, 2018: 29).

Nakit ekonomisinin azaltılması ve yapılan faaliyetlerin takibini daha kolay hale getirmek amacıyla ülkemizde, “Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Kapsamında Denetim Kapasitesinin Güçlendirilmesi ve Kurumlar Arası Veri Paylaşımının Arttırılmasına Yönelik AB Teknik Yardım Projesi” Kapsamında Nakit Ekonomisi Nedenli Kayıt Dışılıkla Mücadele Çalıştayı GİB tarafından 31 Temmuz-1 Ağustos 2019 tarihlerinde düzenlenmiştir (GİB, 2019). Bu çalıştay da, kurumlar arası işbirliğinin gözetilerek e-ticarete ilişkin faaliyet dinamiklerinin, kayıt dışılığa sebep olan unsurların, mevzuattaki kayıt dışılıkla ilgili olası mevzuat boşlukları ve çözüm önerileri tartışılmıştır. Genel olarak, kayıt dışı ekonominin boyutunun ölçülmesi ve mevzuatta yer alan boşlukların giderilmesi için somut ve

uygulanabilir önerilerde bulunulmuştur. Bu önerilerin kısa zamanda hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

2.3.2 İdari ve Hukuki Nedenler

Kayıt dışı ekonomi boyutlarının artmasına sebep olan bir diğer etmen ise yapılan düzenlemeler, hukuki yapılanma ve bürokrasidir. Vergi mevzuatı karmaşıklığından uzak, olabildiğince açık ve anlaşılır nitelikte olmalıdır. Bir ülkenin vergi sistemi istikrarsızlık gösterir ve sürekli olarak değişime uğrar ise o ülkede ki vergi kaçakları ile birlikte kayıt dışı ekonominin boyutları da artış göstermektedir (Babaoğlu, 2018: 29).

Kayıt dışılığı neden olan bir diğer idari neden ise muhasebe ve mali müşavirlik hizmetlerinin yetersiz kalmasıdır. Mali müşavirler mükelleflerinin daha az vergi ödemeleri için bir takım işlemler gerçekleştirebilmektedirler. Devlet ile mükellef arasında köprü görevi gören mali müşavirler, mükellefleri adına bu işlemleri yapmaktan çekinmeli ve bu konuda bilinçli olmalıdırlar. Tüm bu sorunları minimum seviyeye düşürebilmek adına defter kayıt ve beyan işlemleri tek bir program üzerinden gerçekleştirilmeli ve muhasebe sistemlerinin standartlaştırılması gerekmektedir.

2.3.3 Sosyal ve Psikolojik Nedenler

Kayıt dışı ekonominin ekonomik ve mali sebeplerinin yanı sıra sosyolojik sebepleri de yer almaktadır. Örneğin hızlı nüfus artışı ve göçler nedeniyle meydana gelen işsizlik ve çarpık kentleşme gibi sebepler, işgücü piyasasını olumsuz etkilemekte ve bu durum kayıt dışı istihdama sebep olmaktadır (Bozkurt, 2014: 45).

Kayıt dışı ekonominin sosyal nedenlerinin başında, vergi mükelleflerinin psikolojik durumları, toplumdaki değer yargıları ve tarihsel olgular yer almaktadır. Bunların dışında, nüfus artışı, eğitim düzeyinin düşük olması, yolsuzluk ve rüşvet artışı gibi durumlar kayıt dışı ekonomiye neden olan sosyal durumları ifade etmektedir (Korudil, 2018: 14).

Bireylerin psikolojik olarak kayıt dışı ekonomiye yönelme nedenleri bireysel kazanç elde etme istekleridir. Vergi kaçırarak mükellefler için cezaların caydırıcı olmaması, denetimlerin yetersiz kalması, gelir dağılımının adaletsizliği, bireylerin devlete karşı inançlarının düşük olması gibi unsurlar kayıt dışı ekonomi boyutlarını arttırmaktadır (Ekmekçi, 2018: 24).

2.3.4 Siyasal Nedenler

Siyasi irade tarafından alınan kararlar ekonomi üzerinde doğrudan etki göstermesinden dolayı kayıt dışı ekonomi de siyasi irade tarafından direkt etkilenmektedir. Örneğin vergi borçlarının affedilmesi kararı, vergi ödeyen mükellefler açısından bir cezalandırma gibi algılanmakta ve bu kişileri kayıt dışı ekonomik faaliyetlere teşvik etmektedir (Korudil, 2018: 14). Siyasi iktidarların politik kaygıları bir kenara bırakarak vergiye ilişkin karar vermeleri hem siyasi otoriteye güven açısından hem de kayıt dışı ekonomi boyutlarının azalması açısından büyük önem arz etmektedir.

2.4 Kayıt dışı Ekonominin Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Kayıt dışı ekonomi kısa vadede olumlu etkiler yaratsa da uzun vade de ekonomiyi karmaşık hale getirmektedir. Kayıt dışı ekonomi genellikle, kriz ve durgun ekonomi durumlarında olumlu etkiler yaratmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin sahip olduğu bir takım olumlu etkiler (Yıldız, 2017: 97):

- ❖ Kayıt dışı ekonominin varlığı vasıfsız nitelikte olduğu için düşük ücretle olsa ile istihdam edilemeyecek birçok kişiye istihdam sağlamaktadır.
- ❖ Bürokratik engeller sebebiyle yapılamayan bir takım işler, kayıt dışı faaliyet olarak yapılabilmektedir.
- ❖ Özellikle büyük şehirlerde yaşayan ve geçim sıkıntısı çeken sabit gelirli işçi ve memurlar için ek gelir elde etme imkanı sunmakta ve böyle refahlarında bir artış yaşanmaktadır.
- ❖ İşverenler açısından kayıt dışı çalışanlar için sosyal güvenlik prim ödemeleri yapılmadığı için kayıt dışı istihdamın yoğun olduğu sektörlerde rekabet avantajı elde edebilmektedir.

Kayıt dışı ekonomi olumlu etkilere sahip olmanın yanı sıra olumsuz bir takım etkileri de mevcuttur (Ekmekçi, 2018: 27). Bunlar:

- ❖ Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerinin en başında vergilendiril(e)meyen kazanç gelmektedir. Vergi ödemeyen mükelleflerin vergi yükünün, vergi ödeyen vatandaşların vergi yüklerinin artmasına sebep olması ekonomik ve sosyal açıdan olumsuzluklar yaratmaktadır.
- ❖ Kayıt dışı ekonomi üretim açısından incelendiğinde; kayıt dışı ekonomi içerisinde üretim yapan bir firma ile kayıtlı ekonomi içerisinde üretim yapan firmanın arasında haksız rekabet oluşmaktadır.

- ❖ Kayıt dışılığın kalkınma açısından hem ekonomik hem de toplumsal açıdan sonuçları mevcuttur. Bu nedenle temel politika yapıcılar açısından büyük bir endişe konusu olmaktadır. Ayrıca, kayıt dışılık devletin gelir kaybına uğramasına neden olmakta, rekabetteki dengeleri bozarak kayıtlı ve kayıt dışı çalışanlar ve işletmeler arasında adaletsizlikler ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak, kayıt dışı ekonomik faaliyetler toplumsal güven erozyonuna neden olmakta ve hatta mevcut kanun ve düzenlemelerin gücünü zayıflatmaktadır.

2.5 Kayıt Dışı Ekonominin Ölçülmesi

Kayıt dışı ekonominin ölçülmesi çeşitli tahmin ve ölçme yöntemleri ile yapılmakta fakat tam anlamıyla gerçek ve kesin sonuçlara ulaşmak mümkün olmamaktadır.

2.5.1 Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmenin Önemi

Bir ülkede kayıt dışı ekonominin varlığının ve boyutlarının ölçülmesi yol açtığı sonuçlar bakımından önem taşımaktadır. Kayıt dışı ekonominin ölçülmesine yönelik gerek ulusal gerekse de uluslararası alanda yapılmış olan birçok araştırma mevcuttur. Fakat yapılan bu araştırmalardan (Tablo 3.2) hiç biri gerçek anlamda kayıt dışılığın ölçmekte yeterli olmamıştır. Çünkü her an ve her ortamda kayıt dışı faaliyetler gerçekleşebilmektedir. Esasında kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik yöntemler tahmini sonuçlar vermektedir (Gönnetlioğlu, 2010: 32). Fakat yaklaşık olarak olsa da kayıt dışı ekonominin boyutunun tahmin edilmesi, kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik konunun daha iyi kavranabilmesi açısından önemlidir (Gez, 2011: 20). Kayıt dışı ekonomi ölçmenin sağlayacağı bir takım faydalar mevcuttur. Bunlar:

Ekonomik gerçekliğe yaklaşma: Kayıt dışı ekonominin oranı gerçeğe en yakın şekilde bilinirse, o oranda ülkelerin milli gelirleri ve istatistiki değerlendirmelerine bağlı olarak belirlenecek politikaları da doğru tahmin edilecektir.

Vergilendirme ve Haksız Rekabeti Azaltma: Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tespit edilmesi ve sebeplerinin bilinmesi, bu faaliyetler ile ilgili düzenlemelerin yapılmasını ve bu doğrultuda, ilgili faaliyetin vergilendirilmesini (dijital ekonomi kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler gibi) ve haksız rekabetin azalmasını sağlayacaktır.

Sosyal Yapı ve Mekanizmaları İyileştirme: Bir ekonomide yer alan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklük seviyesi, o ülkenin sosyal yapısı ve bu yapıya yönelik belirlenen politikalar hakkında bilgi vermektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutlarının doğru ölçülmesi, ekonomide karar alıcıların etkili ve tutarlı politikalar belirlemesine yardımcı olmaktadır. Kayıt dışı ekonomi boyutu tahmininin doğru yapılması, ülkenin tüm para ve

maliye politikalarının belirlenmesinde önemli bir değişken olarak ele alınmaktadır (Tayfur, 2018: 46).

2.5.2 Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yönelik Yöntemler

Kayıt dışı ekonomiyi ölçmekte genellikle kayıtlı ekonomide yer alan dijital izlerden hareket edilmektedir. Yapılan hesaplamalar ise bazı varsayımlara dayandırılmaktadır. Kullanılan her ölçme yönteminin kabul edilebilir ve mantıklı varsayımları bulunmakla birlikte bu varsayımlara karşı oluşacak olan şüpheleri doğrulayıcı yönleri de bulunmaktadır (Demir, 2018: 16). Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüklerini ölçmek için dolaylı ve doğrudan ölçme yöntemleri olarak çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmede kullanılan yöntemler şu şekildedir:

Şekil 2.1 Kayıt Dışı Ekonomiye Ölçmeye Yarayan Yöntemler

Kaynak: Literatür taraması ile yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.5.2.1 Dolaylı Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonomi boyutlarının ölçülmesinde genellikle dolaylı ölçme yöntemleri kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonominin yarattığı zararın tespit edilebilmesi için kayıt dışı ekonomik faaliyet gerçekleşikten sonra ölçülmesi gerekmektedir. Bir mükellefin vergi kaçırdığı durumda bunun ekonomiye yansımaları ölçülerek geliştirilmiş olan bir yöntemdir. Bir nevi iz takip etme yöntemi olarak ifade edilebilir. Bu yöntemde anket yöntemi

kullanılmamakla birlikte çeşitli makroekonomik verilerdeki değişiklikler incelenerek kayıt dışı ekonominin boyutları hakkında veriler elde edilmeye çalışılmaktadır(Ekmekçi, 2018: 33; Demir, 2018: 17).

Dolaylı ölçme yöntemleri dört gruba ayrılmaktadır. Bunlar:

2.5.2.1.1 GSMH Yaklaşımı

GSMH yönteminde kişilerin gelirlerini gizleme eğiliminde oldukları fakat harcamalarını gizleme eğiliminde olmadıkları varsayılmaktadır. Bu yöntemde GSMH hesaplamasında kullanılabilecek ve kayıt dışı ekonomi için göstere olabilecek üretime, gelire, harcamaya ve istihdama yönelik verilerden yararlanılmaktadır. GSMH hesaplaması yapılırken genellikle üretim, gelir ve harcama yöntemleri kullanılmaktadır. Milli gelirin hesaplanmasında üç yönteminde aynı sonuçları vermesi gerekmektedir. Fakat kayıt dışı ekonominin varlığı, farklı yöntemlerle yapılan hesaplamalarda farklı sonuçların çıkmasına neden olmaktadır (Sugözü, 2008: 27).

Ülkedeki neredeyse bütün sektörlerde görülen kayıt dışı ekonominin tahmini ve ölçümü çok zordur. Kayıt dışı ekonomiyi ölçmeye yönelik yapılmış olan çalışmalarda ise, birbirinden çok farklı sonuçlara ulaşılmıştır (Oğuztürk ve Ünal, 2017: 327).

Eleştirisi: Bu yöntemleri herhangi birinde yapılacak ölçüm hatası sonucun yanlış çıkmasına sebep olabilecektir (Tütüncü ve Zengin, 2016: 198).

2.5.2.1.2 Vergi İncelemeleri Yaklaşımı

Daha önceden de belirtildiği gibi kayıt dışı ekonomi kamu otoriteleri denetimi dışında kalan her türlü ekonomik işlem olarak tanımlanabilmektedir. Bu tanıma bakıldığında; kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bir kısmı kanunlarla yasaklanmış bir kısmı ise kanunlarda yasaklanmamış olduğu halde bir faaliyetin bilinçli olarak belgelendirilmemesi ve kayıtlara geçirilmemesi, dolayısıyla vergilendirilmemesi olarak ifade edilmektedir (Biçer, 2006:80). Bu yaklaşımda kayıt dışı ekonominin boyutu, daha önce beyan edilen vergiler hesaplanmak suretiyle beyan edilmemiş vergilerin ayırt edilmesi ile ölçülmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin ölçülmesinden çok vergilendirilmemiş ekonomik faaliyetlerin tespitine imkân veren bu yöntem, beyan edilen vergi ile tespit edilen vergi arasındaki farklar esas alınarak ölçülmektedir (Ekmekçi, 2018: 34).

Tablo 2. 4 Yıllar İtibariyle Vergi Denetimleri Sonuçları ve Oranları

Yıl	İnceleme Sayısı	İncelenen Matrah(1)	Matrah Farkı(2)	2/1 (%)
1998	67.748	1.763.429.888	684.220.838	39
1999	51.731	1.288.377.870	1.043.797.167	81
2000	60.335	3.621.021.663	1.987.099.014	55
2001	68.132	7.312.698.061	13.479.141.747	184
2002	113.244	13.863.392.055	7.971.330.648	57
2003	88.251	25.563.195	18.834.977	73,6
2004	153.881	22.124.052	18.712.916	84,5
2005	104.578	32.548.467	38.715.354	118,9
2006	76.051	46.796.638	47.419.483	101,3
2007	135.847	63.409.073	30.450.980	48,0
2008	68.089	78.838.889	211.092.889	267,7
2009	67.105	125.603.952	97.972.236	78,0

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı ilgili yıllara ait faaliyet raporları, Akgül Yılmaz, 2012: 489; Öz Yalama ve Gümüş, 2013: 80 makalelerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Vergi inceleme sonuçlarının değerlendirilmesi yöntemi ile yapılan incelemede, 1998-2009 döneminde kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutu % 39 ile % 267,7 arasında değiştiği, ortalama olarak ise % 108 olduğu görülmektedir. 2001 ve 2008 yıllarında kayıt dışı ekonomi büyüklüğünün % 100'ü aştığı görülmektedir. Fakat bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, söz konusu rakamlardaki büyümenin kriz yılları olması sebebiyle kayıt dışı ekonomik faaliyetlerden kaynaklı olabileceği kadar, söz konusu yıllarda yapılan vergi denetimlerinin sıklaştırılmış olmasına da bağlıdır.

Tablo 2.5 Yıllar itibariyle Vergi İncelemeleri, Bulunan Matrah Farkları ve Vergi Gelirleri

Yıllar	İnceleme Sayısı	Matrah Farkı (1)	Vergi Geliri (2)	1 / 2 (%)
2012	105.761	131.000.851.812	317.218.619.000	41.30
2013	163.367	53.674.958.984	367.517.727.000	14.60
2014	149.047	39.378.004.491	401.683.956.000	9.80
2015	159.500	46.749.981.122	465.229.389.397	10.05
2016	185.462	32.641.061.353	529.607.900.959	6.16
2017	119.026	23.153.169.296	626.082.414.676	3.70
2018	135.103	37.711.654.275	737.954.270.170	5.11

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı ilgili yıllara ait faaliyet raporları, <https://www.gib.gov.tr> verilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

2012-2018 yılları itibariyle vergi idaresi tarafından yapılan denetim sayıları, yapılan incelemeler sonucunda bulunan matrah farkı, ilgili yıla ait elde edilen vergi gelirleri ve oransal ifadesini Tablo2.5’te görülmektedir.

Tablo 2.5 vergi incelemeleri yaklaşımına göre değerlendirildiğinde; 2012 yılında kayıt dışı ekonomi büyüklüğü % 41,30 iken 2018 yılında bu oran % 5,11 ‘e gerilemiştir. Fakat 2015 yılında bir yükselme gösteren kayıt dışı ekonomi boyutu izleyen yıllarda azalma seyri izlemektedir. Yapılan denetimlerde elde edilen verilerin esas alınması suretiyle ölçüm yapılan bu yöntemde, vergi gelirleri izleyen yıllarda sürekli artış göstermesine rağmen, ilgili yılda yapılan inceleme sayısı ve denetim elemanlarının yetkinliği ve hata payları göz önünde bulundurulduğunda gerçek ve kesin bir değere ulaşıldığını söylemek oldukça zordur.

Kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesinde vergi denetimleri sonucunda mükelleflerin elde ettikleri halde beyan etmedikleri gelir tutarları esas alınmaktadır. Beyan usulünün esas olduğu Türk Vergi Sistemimizde, mükellefler vergiye tabi gelirlerini vergi dairelerine beyan etmektedirler. İlgili beyanlar mükelleflerin şahsi hataları, kanunların yanlış yorumlanması veya mükellefin kasten hatalı bildirmesinden kaynaklı olarak yanlış bildirimde bulunulmuş olabilmektedir. Bu yöntemde Maliye Bakanlığı hesaplarında yer verilen fakat çeşitli sebeplerle vergi alınamayan faaliyetler tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Karadağ, 2017: 44). Bu yöntemde ulaşılan mükellef sayısı arttıkça sonuçların daha güvenilir olacağını söylemek mümkündür. Ülkemizde mükelleflerin ancak yaklaşık % 3-5lik kısmının incelendiği göz önüne alınırsa, elde edilen sonuçların çok sağlıklı sonuçlar olmadığını söyleyebiliriz.

2.5.2.1.3 Parasalcı Yaklaşım

Merkez Bankası tarafından takip edilen parasal veriler ile kayıt dışı ekonominin boyutunu ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntemde emisyon hacmi, ekonometrik yaklaşım ve işlem hacmi olmak üzere farklı ölçüm metotları uygulanmaktadır (Demir, 2018: 19). Bu yaklaşımda piyasada mevcut bulunan nakit miktarından hareketle kayıt dışı ekonomi boyutları ölçülmeye çalışılmaktadır. Tahminler takas, aynı ödeme, parasal olmayan ev ekonomisi gibi piyasa dışında kayıt dışı yapılan faaliyetleri hariç tutmak suretiyle sadece para ile yapılması gereken işlemleri dikkate alan kayıt dışı ekonomiyi kapsamaktadır (Kargı ve Güven, erişim tarihi: 18.08.2019).

2.5.2.1.4 İstihdam Yaklaşımı

Bir diğer ölçüm yöntemi ise emek girdisi verilerine dayanmaktadır. Kayıt dışı ekonomi emek piyasasındaki farklılıklar dikkate alınmak suretiyle de hesaplanabilmektedir. İş gücüne katılma oranındaki değişmelerin diğer faktörler göz ardı edilerek daha çok kayıt dışı ekonomiden kaynaklanabileceği varsayılarak kayıt dışı ekonominin büyüklüğü hesaplanabilmektedir. Bu yaklaşım iş gücü arzının nüfusa oranı sabit iken istihdamın nüfusa oranını azalması durumunu kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artması olarak kabul etmektedir (Sugözü, 2008: 129). Ayrıca resmi olarak çalışan kişi sayısı ile sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olarak çalışan kişi sayısı arasındaki fark, kayıt dışı istihdamın varlığını göstermektedir (Kargı ve Güven, erişim tarihi: 18.08.2019).

Eleştirisi: Kayıt dışı ekonomide faaliyet gösteren bireylerin kayıtlı ekonomi içinde de çalışma ihtimallerinin var olmasıdır (Tütüncü ve Zengin, 2016: 198).

2.5.2.1.5 Diğer Yaklaşımlar

Kayıt dışı ekonominin boyutlarının tahmin edilmesinde Elektrik Tüketimi, MIMIC Modelleme gibi yaklaşımlar da mevcuttur.

2.5.2.1.5.1 Elektrik Tüketimi Yaklaşımı

Bu yöntem ilk olarak Lizzari tarafından kullanılmıştır. Daha sonra Kaufmann ve Kaliberda tarafından geliştirilmiştir. Bu yaklaşım Kaufmann Kaliberda metodu olarak da bilinmektedir (Güngör Doğu, 2011: 41).

Elektrik tüketimi yaklaşımında, elektrik tüketiminin gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerle birebir ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Buna göre elektrik tüketimi verileri dikkate alınarak gerçekleşen ekonomik faaliyetler ile hesaplanan ekonomik faaliyetler arasında oluşan farkın kayıt dışı ekonomi boyutunu yansıttığı varsayılmaktadır.

Eleştirisi: Ülkeler arasında ve zaman içinde elektrik/ GSYH esnekliği ile ilgili olarak önemli farklılıklar veya değişimler olması muhtemeldir (Tütüncü ve Zengin, 2016: 198).

2.5.2.1.5.2 MIMIC (Çoklu Gösterge-Çoklu Neden) Modelleme Yaklaşımı

MIMIC yöntemiyle; parasal nitelikli işlemlerdeki değişimler, işgücü piyasasındaki gelişmeler ile üretim ile ilgili piyasada yer alan hareketlilikler ile vergi yükü, mevcut mevzuat karmaşıklıkları gibi kayıt dışı ekonomiyi etkileyen nedenlerim tümü bir arada değerlendirilmektedir. Böylece kayıt dışı ekonominin büyüklüğüne ilişkin tahmini sonuçlar elde edilmektedir (Kankılıç, 2015: 7). MIMIC Modelleme Yaklaşım yöntemi ilk defa Frey-Weck-Hanneman tarafından bir takım OECD ülkelerinin kayıt dışı ekonomi tahminlerinde

kullanılmıştır. Uluslararası kayıt dışı ekonomi boyutunun ölçülmesi için birçok farklı metotlar kullanılmıştır. MIMIC Model kayıt dışı ekonominin ölçülmesi için kullanılmakta olan bir zaman serisi modelidir (Güngör Doğu, 2011: 43).

Kayıt dışılığı neden olduğu belirtilen; vergi yükü, devletin getirmiş olduğu düzenlemelerden kaynaklı yükler, işsizlik, enflasyon, vergi ahlakı gibi değişkenlerin hepsi bir model yardımıyla bir araya getirilerek kayıt dışı ekonomi ölçülmeye çalışılmaktadır. Fakat modele yalnızca kayıt dışı ekonomiyi etkileyen faktörlerden sayısal olarak ölçülebilir nitelikteki veriler dâhil edilebilmektedir (Bulut, 2007: 89).

Bu yöntemin alternatif kayıt dışı ölçme yöntemlerine göre üstünlükleri mevcuttur. Öncelikle kayıt dışılığı etki eden birden fazla sebep değişkeni kullanmak için imkân vermektedir. Bir diğer üstünlük ise eş anlı olarak kayıt dışılığın ekonomik etkinliğinin birkaç farklı işaretlerini hesaba katmaya izin vermektedir (Güngör Doğu, 2011: 43).

2.5.2.2 Doğrudan Ölçme Yöntemleri

Kayıt dışı ekonominin doğrudan ölçülmesi durumunda anket yöntemi kullanılmaktadır. Anket yöntemi temelde anket yapılan kişilerin dürüstlüklerine güvenilerek yapılmaktadır. Bu yöntemde kişilere direkt olarak sorular sorulup alınan cevaplara göre bir kayıt dışılık tahmini gerçekleştirilmektedir (Ekmekçi, 2018: 32). Kayıt dışı ekonomiyi doğrudan ölçme yöntemlerini kullanarak ölçmenin en büyük avantajı, belli bir dönem aralığında kayıt dışı ekonomi hakkında ayrıntılı veriler toplamanın mümkün olmasıdır. Ayrıca iyi bir şekilde hazırlanan anketler kayıt dışı ekonominin yapısı hakkında bilgi vermektedir (Korudil, 2018: 21; Tayfur, 2018: 48).

Anket yönteminde vergi kaçakçılığı yapan birinin dürüst cevap vermeyeceği göz önüne alınarak bu yöntem uygulanmalıdır. Bu yöntemde ankete katılan bireylerin anket sorularına samimi ve dürüst bir şekilde cevap verdikleri bilinemediği için güvenilirlik seviyesi daha düşük olmaktadır. Anket yöntemiyle ayrıntılı veriler elde edilmesinin yanı sıra bir takım güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu güçlüklerle verileri elde etmek oldukça maliyetli olmaktadır. Anket çalışmaları belirli periyotlar ve düzenli bir sistem içerisinde yapılması gerekmektedir. Yapılacak anket sonuçlarına yönelik kullanılacak örneklem tabanının geniş veya dar olması gibi sorunlar örnek olarak verilebilmektedir (Ekmekçi, 2018: 32). Bu sorunlar sebebiyle anket yöntemi tercih edilmesi pek önerilmeyen bir yöntemdir.

Kayıt dışı ekonominin büyüklüğünden çok yapısını incelemek açısından faydalı olan bu yöntem, istatistik kurumları, vergi idareleri, anket kuruluşları tarafından yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutunun ölçülmesinde iş yeri anketleri,

hane halkı anketleri, vergi anketleri gibi birçok anket çeşidi kullanılmaktadır. Hane halkı anketleri ve iş yeri anketleri kayıt dışı ekonomik faaliyeti alıcıları ve üreticilerine uygulanırken; vergi anketleri vergilendirilmeyen geliri tahmin etmek ve vergi kaçağı olan haneleri ve işyerlerini belirlemeye yönelik kullanılmaktadır (Demir, 2018: 16-17).

2.6 Kayıt Dışı Ekonominin Sınırları

Vergi sadece mali anlamda değil sosyal ve psikolojik anlamda da incelenmelidir. Aslında kayıt dışı ekonomik faaliyetler kapsamında olmamasına rağmen kayıt dışı ekonomiye dahil edilmiş kavramlar mevcuttur. Bu kavramlar vergiye karşı gösterilen tepkilerde en yaygın olarak kullanılan vergiden kaçınma ve vergi kaçırma (Gez, 2011: 23). Kayıt dışı ekonomi ile vergi kayıp kaçakları iç içe geçmiş kavramlardır. Birçok değişken üzerinde etki yaratan kayıt dışı ekonominin önemli sonuçlarından birisi de oluşan vergi kayıplarıdır.

2.6.1 Vergiden Kaçınma

Altuğ (1999: 3) vergisel anlamda kayıt dışı ekonomiyi; vergi kaçırma ve vergiden kaçınma isteğiyle vergi idaresinin bilgi alanı dışında bırakılmış faaliyetlerin bütünü olarak ifade etmiştir.

Vergisini ödemekle yükümlü olan mükellefin vergi matrahını azaltması, yok etmesi biçiminde ortaya çıkan eylemler vergiden kaçınma olarak adlandırılmaktadır. Vergiden kaçınma farklı yollarla ortaya çıkabilmektedir. Kanunlardaki boşluklardan yararlanarak vergi ödemekten kaçınan kimselerin yaptığı faaliyetlere örnek olarak; tüketicinin üzerine vergi konulmuş olan bir ürünü almaktan vazgeçmesi(literatürde “vergiye maddi anlamda intibak” olarak geçmekte) (Gez, 2011: 24) veya bu ürünü stok yapmak suretiyle (literatürde “vergiye zaman anlamında intibak” olarak geçmekte) vergiye karşı intibak sağlayabilmektedir. Gerçek veya tüzel kişilerin düşük vergi oranlarına sahip ülkelerde yaşamak veya yatırım yapmak suretiyle vergiye intibak sağlamaları ise literatürde “vergiye yer anlamında intibak” olarak adlandırılmaktadır. Vergiye yer anlamında intibak, günümüzde çok uluslu işletmelerin en çok başvurdukları yöntemdir. Gerçek veya tüzel kişilerin ülkeler ya da bölgeler arasında vergi farklılıklarından yararlanmak suretiyle vergi avantajı elde edebilmek için mekan değiştirmesi, vergiden kaçınması ile çifte vergileme, vergi uyumlaştırması, vergi rekabeti, vergi cenneti gibi kavramlarla yakından ilişkilidir (Şen ve Sağbaş, 2017: 173).

Uygulanan vergi nedeniyle kişiler, göreceli olarak daha düşük oranlı vergilerin uygulandığı veya hiç vergi uygulanmayan yerleri tercih edebilmekte ya da iş yerlerini bu yerlere taşımaktadırlar. Kişilerin düşük vergi oranı uygulanan yerlere gitmesi/göç etmesi mali literatürde “Tiebout hipotezi” olarak bilinmektedir (Giray, 2005: 102).

2.6.2 Vergi Kaçırma

Vergi alındığı kaynak fark etmeksizin mükelleflerin satın alma gücünü azaltmakta ya da mali bir baskı yaratmaktadır. Mükellefler oluşan bu mali baskı karşısında vergi grevi, vergi cennetlerine göç gibi tepkiler gösterebilmektedir. Mükelleflerin göstermiş olduğu bu tepkilerden en yaygın olanı vergi kaçırmadır (Güngör Doğu, 2011: 63). Vergi kaçakçılığında, mükellefler vergi kanunlarını açık bir şekilde ihlal ederek vergi yüklerinden kısmen veya tamamen kurtulmaktadırlar.

Vergi Usul Kanunu madde 359'a göre vergi kaçakçılığı suçu, "vergi kanunlarına göre tutulan veya düzenlenen ve saklanma mecburiyeti bulunan defter ve kayıtların, fatura veya diğer belgeleri hukuka aykırı olarak düzenlenmesi, kullanılması ve tahrif edilmesi, yok edilmesi; bu evrak ve hesaplarda muhasebe hilelerinin yapılması ile meydana gelen vergi suçlarıdır". Yapılan bu tanımlamaya bakıldığında; vergi kaçakçılığı vergi ödemekle yükümlü olan mükelleflerin yasal olmayan yollara başvurarak bu yükümlülüklerini yerine getirmemeleri, bunun sonucunda ise kazanç sağlamaları ve devletin vergi kaybına sebep olmaları olarak özetlenebilmektedir (Güngör Doğu, 2011: 63).

Mükellefin vergiye uyum gösterememesinde yönetiminde etkisi olabilmektedir. Bu nedenle vergi kaçakçılığı güdüsü, mükellefin vergiye uyumsuzluğundan kaynaklanabilmektedir. Denetimlerin ve cezaların caydırıcı olmaması, mükelleflerin risk alma eğilimlerini güçlendirmektedir (Aykın, erişim tarihi: 05.08.2019). Mükelleflere vergi kaçırma fırsatının verilmemesi sistemli halde çalışan bir vergi idaresi ile mümkün olacaktır. Yani vergi mevzuatında bulunan yasal boşlukların düzeltilmesi vergi denetimlerinde bir artış yaşanmadan da tek başına kayıt dışılığı önlemede etkili olacaktır.

Vergi kaçırma, hem vergi erozyonuna hem de vergileme de adaletsizliğe neden olduğu için uluslararası düzeyde mücadele edilmesi gereken önemli bir konudur. Sık sık yapılan etkin denetimler ve cezalandırma mekanizması vergi üzerinde caydırıcı bir rol oynamaktadır (Şen ve Sağbaş, 2017: 175).

2.7 Dijital Ekonomi ile Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Dijitalleşme, birçok sektörde faaliyette bulunan işletmelerin üretim süreçlerinin farklı aşamalarını farklı ülkeler arasında konumlandırmasına ve aynı zamanda dünya genelinde daha fazla müşteriye erişmesine olanak sağlamıştır (OECD, 2018).

E-ticaret bünyesinde karşılaşılan vergileme sorunları incelendiğinde, bu sorunların uluslararası boyutta olduğu görülmektedir. Sınır ötesi e-ticaret yapılırken herhangi bir işyerinin varlığı unsuru aranmamaktadır. Özellikle dijital ürünlerin tesliminin ve vergiyi

doğuran olayın gerçekleşme yeri zamanının tespiti, takibi ve ayrıca bu ürünlerin denetiminin yapılması zor olmaktadır. Bu durum kayıt dışı faaliyetlerin boyutunu arttırmakta ve dijital ürünler aracılığıyla elde edilen/edilecek olan gelirlerinin vergileme dışında kalmasına neden olmaktadır. Sabit bir iş yerinin olmaması hususu ise büyük bir belirsizlik ortaya koymaktadır. Hem e-ticarete yaşanan değişiklikler hem de bu kapsamda ortaya çıkan belirsizlikler, ülkeler bakımından vergilemenin mali amacını tehdit etmeye başlamıştır. Ülkelerin bu durumda iş birliğine yönelmeleri gerekmektedir (Sercan, vd., 2018: 15).

Dijital ekonominin mevcut koşullar içinde büyümesi, vergilendirme ile ilgili yeni zorlukları meydana getirmektedir. Dijital ekonomi kapsamında faaliyet gösteren girişimcilerin ekonomiye değer kazandırmaları ve kazanç elde etmelerinin nasıl gerçekleştiğine ilişkin hususlar belirlenmelidir (Gülhan ve Turunç, 2015: 168).

Ülke ekonomilerindeki kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklükleri gün geçtikçe artış göstermektedir. Bu durumda ülkelerin vergi gelirlerinde aşınmaların meydana gelmesi ve kamu giderlerinin finansmanında zorluklar yaşanması muhtemeldir. Ülkelerinin talebine göre çok uluslu şirketlerin, ülkeleri ulusal vergisel düzenlemelerindeki farklılıkları kullanarak elde ettikleri vergisel avantajları azaltmak ve işletmelerin kazancını oluşturan ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü yerde vergilendirilmesini sağlamak amacıyla, 2013 yılı Temmuz ayında OECD, 15 Eylemden oluşan Matrah Aşındırılması ve Kar Aktarımlarına Karşı Tedbirler (Base Erosion Profit Shifting-BEPS) Eylem Planını geliştirmiştir. Geliştirilen bu proje ülkelerin gelirlerini temel ekonomik faaliyetlerden ve değer yaratmanın gerçekleştiği yerlerden kaymasını kolaylaştıran ve uluslararası vergi sistemindeki boşlukları ve uyumsuzlukları en iyi şekilde çözümlemeyi hedeflemektedir (OECD, 2018).

Dijital ekonomik faaliyetler, dijital işyerleri, sözleşme ile yapılan faaliyetler, faiz ödemelerinin farklı ülkelerde uyumsuz vergilenmesi, gayri maddi hakların vergisi düşük olan bölgelere kaydırılması, bir tutarın iki ülkede birden matrahtan indirilebiliyor olması, ülkeler arası vergisel ve hukuksal kavram farklılıkları, iştirak kazancı istisnaları uygulamaları, hibrit enstrüman ve kurumların kullanılması, kontrol edilen yabancı kurum kazançlarına yönelik vergileme sisteminin olmaması veya zayıf olması gibi durum ve faaliyetler matrah aşındırma/kar aktarım uygulamalarına yol açmaktadırlar.

2.7.1 BEPS Eylem Planı

Dünya'nın politik liderleri konumundaki ülkeler, medya ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla, son yıllarda vergilendirilebilir gelirlerini azaltmak için farklı vergi sistemlerinin

etkileşimlerinden yararlanan çok uluslu şirketlerin, ülkelerin vergi planlaması olumsuz etkileyeceği yönündeki endişelerini dile getirmişlerdir (OECD, 2018).

Dijitalleşmenin ve uluslararası vergilendirme için bazı iş modelleri önemli zorlukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Dijitalleşmenin yaygınlaşmasıyla birlikte, dijital ekonominin doğası gereği dijital ekonomiyi geleneksel ekonomi gibi vergi amaçlı olarak “sınırlandırmanın” imkânsız olmasa da zor olacağı ifade edilmektedir. 2015 Eylem Raporu ile dijitalleşmenin vergi açısından bir takım temel özellikleri tanımlanmıştır. Raporda mevcut vergi kuralları ile ortaya çıkan sorunlar anlatılırken, dijital ekonomi verilerinin toplanması ve kullanılması, ağ etkileri ve çok taraflı platformlar gibi yeni iş modellerinin ortaya çıkması gibi konulara yer verilmiştir (OECD, 2018). Raporda ekonomik verimliliği ve küresel refahı teşvik etmek için küresel nitelikte tutarlı uluslararası vergi kuralları setinin oluşturulmasında ortak bir işbirliği yapılması gerekliliğine değinilmiştir. Bu çerçevede, dijital ekonomi teşebbüslerinin meydana getirdiği katma değer ve elde edilen karların, yapılması gerekli düzenlemeler içerisinde sınıflandırmasının nasıl olacağı uluslararası boyutta ele alınması gerekmektedir. Ayrıca matrah aşındırma ve kar aktarma (BEPS) fırsatlarının nasıl ortadan kaldırılacağı ilişkin hususlar da uluslararası boyutta ele alınmalıdır.

BEPS Eylem Planları hukuken bağlayıcı olmamakla birlikte, eylem planında yer alan asgari standartlar BEPS ile mücadele projesine katılan her ülkenin uyması gereken standartlardır. Bu standartlara uymayı taahhüt etmeyen bir ülkenin bile var olması mevcut şirketler için bir açık kapı olarak değerlendirilebileceği göz önünde bulundurulmaktadır (Budak, 2018: 106).

Ülkeler uzun yıllardır vergileme yetkisinde ortaya çıkan boşlukları aşabilmek ve OECD aracılığıyla bağlayıcı olmayan hukuk kuralları üzerinde uzlaşma sağlamak için büyük bir çaba göstermişlerdir. OECD’nin bu konuya yönelik BEPS olarak adlandırdığı bu girişimi uluslararası vergiden kaçınmanın önlenmesine yönelik bir çalışmadır (Budak, 2018: 95)

BEPS Eylem Planı, vergilerin ödeneceği yerin belirleyici unsuru olarak “ekonomik faaliyet ve değer yaratma” alanlarına yönelerek bir ilki gerçekleştirmiştir. Fakat büyük ölçüde teknolojik yazılım, fikri mülkiyet, marka değeri gibi maddi olmayan varlıkların bulunduğu küresel ekonomide değer yaratmanın nerede ve nasıl gerçekleştiğinin tespiti sorunu ortaya çıkmaktadır. Sistemli bir şekilde hazırlanan ve düzenlenmiş olan bu eylem planı, kazançların ekonomik faaliyetlerin yürütüldüğü yerde ve değerın üretim yerinde vergilendirilmesini hedeflemektedir (Birinci ve Eser, 2017: 452).

Bu kapsamda OECD BEPS Eylem Planlarının 3 ana prensibi bulunmaktadır. Bunlar:

- 1- Uyum: Uluslararası düzeyde kanunların birbiriyle uyum içinde olması

2- Özün Önceliği: Uluslararası standartların yeniden düzenlenmesi

3- Şeffaflığın artırılması

BEPS; devletsiz gelir, çifte vergileme, kar transferi gibi sebeplerle oluşturulacak yapılanmalar kavranarak hiçbir ülkenin vergileyemediği kazançları vergileme amacı taşımaktadır. Ülkeler arası rekabet vergileme hakkı ve paylaşımı konularında meydana gelmektedir.

BEPS'in ilk maddesi olan Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi Eylem Planının amacı; dijital ekonomiden kaynaklanan sorunları ortaya koymak, bu sorunları ortadan kaldıracak vergilemeye yönelik olarak bütünsel bir yaklaşım ile alınacak önlemleri içeren bir rapor hazırlamaktır. 1998 yılında düzenlenen Ottawa Konferansı'nda dijital ticaret konusu ele alınmıştır. Düzenlenen bu konferansta konu ile ilgili yararlı bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeve kapsamında tarafsızlık, verimlilik, kesinlik ve basitlik, etkililik ve adillik, esneklik ilkeleri belirlenmiştir (Gülhan ve Turunç, 2015:169).

5-6 Eylül 2013 tarihlerinde Rusya'da gerçekleştirilen G20 zirvesinde, liderler BEPS Eylem planını uygun bulduklarını bir "bildiri" ile dünyaya duyurmuşlardır. 15-16 Kasım 2014 tarihlerinde Avustralya'da gerçekleştirilen G20 zirvesinde ise BEPS projesinde geline seviye ele alınmıştır. Uluslararası vergi sorunları ile mücadele de belirlenen kapsamın genişletilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Gülhan ve Turunç, 2015: 169).

Tablo 2.6 BEPS 15 Maddelik Eylem Planı

Ana Prensip	Eylem No	Eylem Kapsamı	İlgili Mevzuat Gelişmeleri
	1	Dijital ekonominin (e-ticaret vb.) yarattığı vergisel sorunların (işyeri oluşması, gelirin elde edildiği yer, gelirin türü vb.) tespiti ve çözüm önerileri	* Dijital işyeri tanımı * Dijital ticari faaliyetlerin vergileme rejimi *VUK Tasarı md. 129 İşyeri *VUK Tasarı md. 130 Elektronik Ortamda İşyeri
Uyum	2	Ülke mevzuatları arasındaki farklı düzenlemelerden ortaya çıkan Hibrid Enstrümanlar/Kurumlar kullanımı sonucu oluşan olumsuz durumların ve uygulamaların ortaya çıkması	*OECD Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşmaları yorumlarında yapılması gerekli değişiklikler *Yerel mevzuat değişiklikleri
	3	Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazançlarının Vergilendirilmesi kurallarının gözden geçirilerek iyileştirilmesi	*KVK md. 7 Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazancı
	4	Faiz ve diğer mali ödemeler yoluyla oluşan matrah aşındırılmasını sınırlayıcı tedbirler	*GVK md. 41/9 Yabancı kaynak faiz indirim kısıtlaması (01.01.2013 itibarıyla yürürlükte) *OECD Transfer Fiyatlandırması Rehberinde yer alan yapılması gerekli değişiklikler
	5	Şeffaflık ve Özün Önceliği ilkeleri dikkate alınarak zararlı vergi uygulamalarının önlenmesi için tedbirlerin alınması	*Üye ülkelerin rejimlerinin gözden geçirilmesi *OECD üyesi olmayan ülkelerde bu uygulamaların yaygınlaştırılması *Mevcut kriterlerin gözden geçirilmesi

Özün Önceliği	6	Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması hükümlerinin kötüye kullanılmasını önleyici tedbirler (Anlaşma alışverişi vb.)	*OECD Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması yorumlarında yapılması gerekli değişiklikler *Yerel mevzuatta yapılması gerekli değişiklikler için öneriler *VUK Tasarı md. 2 Uluslararası Anlaşmalar
	7	Vergiye tabi İşyeri Teşkili yaratan durumlardan yapay olarak kaçınma hallerine karşı gerekli önleyici tedbirlerin alınması	*OECD Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşmaları yorumlarında yapılması gerekli değişiklikler *Yerel mevzuatta daha kapsamlı işyeri tanımı (VUK Tasarı md. 129-130)
	8	Gayri maddi varlık transferleri: Değerin yaratıldığı yerin dikkate alınması (Transfer Fiyatlandırması)	*OECD TF Rehberi ile Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması yorum rehberinde yapılması gerekli değişiklikler
	9	Risk ve sermaye transferleri : Değerin yaratıldığı yerin dikkate alınması (Transfer Fiyatlandırması)	*OECD TF Rehberi ile Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması yorum rehberinde yapılması gerekli değişiklikler
	10	Diğer Yüksek Riskli İşlemler: Değerin yaratıldığı yerin dikkate alınması (yönetim hizmetleri, ana merkez giderlerinin indiriminin kabulü açısından önemli)	*OECD TF Rehberi ile Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması yorum rehberinde yapılması gerekli değişiklikler
Şeffaflık	11	Matrah aşındırılması ve kar aktarımı uygulamaları ile ilgili verilerin toplanması ve analiz edilmesi; bunların tespiti için gerekli yöntemlerin belirlenmesi	*Toplanacak veri türleri uygulanacak metodolojiler *VUK Tasarı md 120 Veri Merkezi
	12	Agresif vergi planlama uygulamaları için beyan zorunluluğu getirilmesi	*Yerel mevzuatlarda gerekli değişiklikler için öneriler *VUK Tasarı md. 5
	13	Transfer Fiyatlandırması belgelendirme kurallarının gözden geçirilmesi	* OECD TF Rehberinde yapılması gerekli değişiklikler * Yerel mevzuatlarda yapılması gerekli değişiklikler için öneriler
	14	Vergi uyumsuzluk çözüm mekanizmalarının daha etkin çalıştırılması	* OECD TF Rehberinde yapılması gerekli değişiklikler * VUK Tasarı md. 303- 307 Uzlaşma ve Karşılıklı Anlaşma
	15	Uluslararası Hukuk Kuralları çerçevesinde Çok taraflı çözüm üretme mekanizmasının yaratılması	* Uluslararası Kamu Hukuku çerçevesinde ilgili raporun hazırlanması * Çok taraflı çözüm üretme mekanizmasının geliştirilmesi

Kaynak: Budak, 2018:104; OECD, BEPS Actions.

Antalya’da gerçekleştirilen G20 Zirvesinde ise konuşmacılar, dijital ekonominin diğer ekonomilerle iç içe geçmiş olmasından dolayı, BEPS Eylem Planının Kontrol Edilen Yabancı Şirket Kuralları ve Transfer Fiyatlandırması Kuralları ile birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır (Kaya ve Akçay, 2017: 61).

2.7.2 BEPS (Matrah Aşınmaları ve Kar Aktarımlarına)’e Neden Olan Faktörler

Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımı (BEPS) ülkelerin vergi otoritelerinin ve uluslararası kuruluşların son yıllarda dikkatleri üzerine çeken önemli bir konu haline gelmiştir. Farklı ülkelerde şubeleri yer alan çok uluslu şirketler, faaliyet gösterdikleri ülkelerde vergi kayıpları ile ilgili sorunlara neden olmuştur. Günümüzde mevcut bulunan düzenlemeler çok uluslu şirketlerin neden olduğu kayıpları önleme de yetersiz kalmaktadır. Diğer yandan ülkeler uluslararası sermayeyi çekebilmek için rekabet içine girmektedirler. Her

ülkenin yerel mevzuatları ve vergi uygulamalarında yer alan yasal boşluklar var olan sorunları daha da karmaşık bir hale getirmektedir (Birinci ve Eser, 2017: 392).

Matrah artırımına olanak sağlayan temel neden, işletmelerin yapısal olarak gün geçtikçe daha gelişmiş ve çok yönlü bir şekilde karmaşık bir hale dönüşmesi, buna karşılık vergi kurallarında gerekli düzenlemelerin, gerekli zamanlarda ve ülkelerin vergi sistemlerine uyumlu olacak şekilde yapılmaması olarak ifade edilebilir. Geleneksel ticarete göre tasarlanmış vergi kurallarının, günümüz bilgi ve iletişim teknolojileri ile şekillenen küresel nitelikteki işletme çevreleriyle baş edilemeyeceği açıktır. Fikri mülkiyetin akışkanlığı, risk mobilitesinin kolaylığı ve dijital mal ve hizmet teslimlerinin bir araya gelmesi ile birlikte vergi arbitrajından faydalanmak cazip hale gelmektedir. Özellikle ülkeler arasındaki vergi oranı farklılıkları vergi arbitrajına teşvik sağlamaktadır (Birinci ve Eser, 2017: 452).

BEPS'e neden olan uygulamaları iki başlık altında toplamak mümkündür: Bunlar vergi cennetleri ve transfer fiyatlandırmadır. Bu iki uygulama bazen yasal mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilebilirken bazen de yasadışı alanlara çıkabilmektedir. Bu nedenle matrah aşındırmasına neden olan bu uygulamaların vergiden kaçınma veya vergi kaçakçılığı olarak nitelendirilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Örneğin, Çok uluslu şirketlerin ABD yerine vergi oranları daha düşük olan bir ülkede şirket kurması vergide kaçınma olarak nitelendirilebilirken, Karayipler'de gizli bir banka hesabı açtıran ve bu yolla elde ettiği faiz gelirini bir ABD vatandaşının gösterdiği faaliyet ise vergi kaçırma faaliyeti kapsamında değerlendirilmektedir (Birinci ve Eser, 2017: 449). OECD ülkelerinin gelişmişlik seviyesi açısından diğer ülkelere göre daha iyi bir seviye de olmasına rağmen söz konusu ülkelerdeki kayıt dışı ekonomi büyüklükleri de azımsanmayacak bir seviyededir. OECD ülkelerine ait son 13 yıllık dönemde ortalama kayıt dışı ekonomi büyüklüğü % 16 olarak ifade edilmektedir (Teyyare, 2018: 63).

2.7.2.1 Vergi Cennetleri

Genel kabul gören bir tanım var olmamakla birlikte vergi cennetleri; vergi avantajlarının ve vergi oranlarının yatırım yapmak isteyen kişi veya firmalara yönelik düzenlemelerin yapıldığı yerlerdir. Diğer bir deyişle yatırımcılara gün geçtikçe hızla artan uluslararası rekabet koşullarında vergi ödemekten kaçınmak için çeşitli alternatif vergi oranları sunan yerler olarak tanımlanabilir (Çamurcu, 2017: 228). Vergi cennetleri, genel olarak az nüfuslu ve küçük bir yüzölçümüne sahiptir. Fakat çok sayıda uluslararası banka ve şirkete sahiptirler. Lüksemburg (602.005 kişi, 2.586 km² ve 143 banka), Bahama adaları (391.232 kişi, 13.878 km² ve 382 uluslararası finans kuruluşu) gibi örnekler verilebilir (Vergi

Cennetleri: Kişi Başına Düşen Şirket ve Banka Rekortmeni Suç Cennetleri, erişim tarihi: 17.04.2019).

Vergi cennetlerinin ortaya çıkışı verginin ortaya çıkmasıyla aynı döneme denk gelmektedir. Antik Yunan'da tüccarlar başka ülkelerden ithal ettikleri mallar için %2 oranına vergi ödememek amacıyla bu malları Yunan adalarında depolarlardı. Modern vergi cennetlerinden en eskisi İsviçre olarak kabul edilmektedir (Yumuşak, erişim tarihi: 15.04.2019).

Vergi cennetleri var olduğu sürece vergiyi doğuran olay gerçekleşse bile vergilendirme sisteminde her zaman aksaklıklar yaşanacaktır. Saf vergi cennetleri, sıfır oranında veya çok düşük bir oranla vergi oranlarını kurumsal alt yapılarla destekleyerek tüm dünya ülkelerinde bulunan yabancı fonları diğer ülkelerin vergi idarelerinden gizli tutarak bu fonları vergilendirmeksizin yeniden ekonomiye kazandırılmasını sağlayan vergi cennetleridir. Bu ülkeler genel olarak küçük ekonomilere sahip ülkelere olmaktadır. İngiliz Virgin Adaları, Cayman Adaları ve Bahamalar vergi cennetlerine örnek verilebilecek ülkelerdendir. Karma nitelikli vergi cennetleri ise yüksek oranlı kurumlar vergisine sahiptirler. Saf nitelikli vergi cennetlerinin aksine daha yüksek oranda vergiler uygulanmaktadır. Bu vergi cennetlerinin en güzel örnekleri İsviçre ve İrlanda'dır (Çamurcu, 2017: 228).

Londra'da yapılan G20 zirve toplantısında, G20 ülkeleri ile "vergi cennetleri" adı verilen ve dünyanın geri kalanı ile mali işbirliği içinde bulunmayan gizli bölgelere yaptırım uygulanması ve mali piyasaların daha sıkı bir şekilde denetlenmesi konusunda anlaşmaya varılmıştır (Apak ve Yılmaz, 2010: 17).

Uluslararası vergi planlaması için ülkeler, vergi cennetlerini ya da tercih edebilecekleri vergi rejimleri sunan ülkeleri seçmektedirler. Bu durum uluslararası yatırımlar ve uygulamaların yapılacak olduğu alanlarda sapmalara neden olmuştur. Sonuç olarak ülkelerin ulusal vergi gelirlerinin azalmasına yol açmıştır (Budak, 2018: 95).

2.7.2.2 Transfer Fiyatlandırması

Küreselleşme süreci ile birlikte işletmeler tek bir ülkede faaliyet göstermek yerine, dünyadaki birçok ülkenin avantajlarından yararlanmak istemektedirler. Bu işletmelerin farklı ülkelerin vergisel farklılıklarından yararlanmak amacıyla kullandıkları yöntemlerden birisi de, kendi şubeleri arasında gerçekleştirmiş oldukları transfer fiyatlandırma uygulamasıdır (Eser ve Polat, 2014: 52). İşletmelerin kendi şubeleri arasında transfer edilen mamul veya yarı mamuller uygulanacak olan fiyat politikası transfer fiyatlama olarak bilinmektedir (Güney ve Bozkurt, 2011: 150).

2013 yılında OECD ve G20 ülkeleri tarafından benimsenmiş olan BEPS Eylem Planı, yüksek düzeydeki transfer fiyatlandırması ve risk taşıyan diğer BEPS Eylem Planı konularını değerlendirmek için vergi otoritelerine gerekli bilgileri sunarak onlar için şeffaflığın artırılması BEPS ile ilgili sorunların çözümünde etkili olacağını kabul etmektedir (Alganer ve Yılmaz, 2016: 56).

Çok uluslu şirketler, uluslararası bir yönetim anlayışına sahip, yüksek güvenli ve yüksek getirisi yerlere taşınmayı ya da yerleşmeyi potansiyel olarak gören ve özellikli bir ulusal bağlı olmayan sermaye topluluklarıdır. Çok uluslu şirketler genel merkezleri tek bir ülkede olmalarına rağmen faaliyetlerini birden fazla ülkede yürüten şubelerden, yavru şirketlerden ya da ilişkili şirketler aracılığıyla genel merkezleri tarafından kararlaştırılan işletme politikalarına uygun bir şekilde idare eden işletmelerdir. Çok uluslu şirketler özünde tek bir merkezden yönetilmekte fakat faaliyet gösterdikleri ülkelerde istihdam ve elde ettikleri kazançlar konusunda bağımsız olarak hareket etmektedirler. Çok uluslu şirketler ulusal sınırlar arasında mal veya hizmet üretmekte, ürettiği mal ve hizmeti pazarlayıp dağıtmaktadır. Teknolojiyi, farklı fikirleri, farklı tercihleri dünya ekonomisi içinde yaymaktadır. Küresel çapta plan yapmakta ve politikalarını, stratejilerini bu yönde oluşturmaktadırlar. Bu şirketler, ekonomi, finans, sağlık, üretim, güvenlik ve teknoloji gibi konularda belirleyici öneme sahiptirler. Günümüzde yatırımların hangi bölgelere yapılacağını, hangi ülkelerde istihdam sağlanacağını, yeni üretim binalarının ve personel istihdamının nerelerde inşa edilip faaliyete geçirileceği ve dünyanın diğer ülkelerine teknoloji transfer ölçülerini belirleyen kurumlardır (Aktan ve Vural, erişim tarihi: 23.04.2019).

Çok uluslu şirketler, dijital ekonominin sağlamış olduğu alt yapıyı kullanarak bulundukları ülkelerdeki vergilendirilebilir karlarını aşındırabilmektedirler (İpek ve Gerçek, 2018: 15). Çok uluslu şirketlerin yerel mevzuatlar ve Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarındaki mevzuat farklılıklarından faydalanarak uluslararası boyutta şirket yapıları ve vergisel uygulamalar oluşturmaktadırlar (Biçer ve Erginay, 2015: 54). Çok uluslu şirketler karlarını veya sermayelerini, vergiden muaf olabilecekleri yerlere kolaylıkla aktarabilmektedirler.

Çok uluslu şirketler aracılığıyla vergiden kaçınmak çok kolay olmaktadır. Herhangi bir firma İsviçre'ye 10 milyon Euro para göndermek istemektedir. Bunu 3 aşamadan oluşan kısa bir süreçte yapabilmektedir. İlk olarak, kontrolün son derece zayıf olduğu bir ülkede hayali bir şirket kurulmaktadır. Bu işlem oldukça kısa bir zaman diliminde tamamlanmaktadır. İkinci olarak ise bu hayali şirket adına Cenevre'de bir banka hesabı açılmaktadır. Son olarak bu şirket, kurulan hayali şirketten olmayan bir işlem veya hizmet

karşılığı almış gibi yaparak, bu hizmet karşılığında Cenevre’de bulunan banka hesabına para transfer işlemi gerçekleşmektedir. Bu üç aşamadan oluşan süreç görünüşte yasaldir. Ayrıca bu transfer işleminin bankaların kara para aklama kontrolünden geçmesi de oldukça düşük bir ihtimaldir. Çünkü bu işlemler günde birçok kez farklı şirketler tarafından tekrarlanmaktadır (Zucman, 2018: 16, 27). Bu nedenle bu işlemlerin gerçek veya yasa dışı olduğunu tespit etmek neredeyse imkânsızdır.

Mevcut uluslararası kurumlar vergisi kurallarına göre, işletmeler yalnızca fiziksel olarak bulundukları ülkede kazandıkları kazançlar üzerinden vergilendirilebilir, ancak alım satım dijital yollarla yapılıyorsa vergilendirme mümkün olmamaktadır. En sık tartışılan konu, yerel pazarlarda kar sağlayan ve herhangi bir vergi yükümlülüğü olmadan çalışırken yerel altyapıyı kullanan çok uluslu teknoloji firmalarının vergilendirilmesidir (Tans, erişim tarihi: 04.03.2019).

Çok uluslu işletmeler, vergi planlamalarını uluslararası hale dönüştürmekte, böylece daha çok alternatif ve daha çok imkân dâhilinde minimum vergi yüküne katlanma fırsatı yakalamaktadırlar. Bu işletmeler ülkeler arasında farklı ulusal vergi mevzuatlarındaki boşluklardan yararlanarak, daha az vergi yüküne katlanmak için uluslararası mal, sermaye, hizmet veya diğer türev araçlarının ve işlemlerinin bilinçli bir şekilde koordine edecek faaliyetlerde bulunurlar (Budak, 2018: 94). Çok uluslu işletmeler üretim yerlerini kendileri için en ideal olan yerlere taşıyarak en çok kazancı elde etmek istemektedirler.

Dijital ürünlerde transfer fiyatlandırması açısından, grup içi faaliyetlerin esas konusu olan gayri maddi haklara ilişkin emsal bedel tespitinde ve royalty³ ödemeleri konusunda büyük sorunlar yaşanmaktadır. Bu sorunların çözümü için OECD, gayri maddi haklarla ilgili olan hükmü revize etmiştir. Gayri maddi hak tanımı; “fiziksel varlık veya finansal varlık olmayan ve ticari faaliyetlerde kullanılmak üzere sahip olunabilen veya kontrol edilebilen veya transfer edilmesi kararlaştırılabilir şartlarda ilişkisiz işletmeler arasında ortaya çıktığında tanzim edilebilen şeyler” şeklinde revize edilmiştir. Transfer fiyatlaması ile ilgili olarak BEPS 8 ve 9 No’lu Eylem Planı gayri maddi haklara ilişkin tanımın açık bir şekilde yapılmasını, gayri maddi varlıkların transfer edilmesi ve kullanılmasına yönelik oluşan masrafların dağıtılmasında dengeli ve değeri yaratan tarafın göz önünde bulundurulmasına uygun bir şekilde yapılmasını içermektedir (Mastar Özcan, 2016: 80).

Çok uluslu şirketler vergi oranlarını azaltmak amacıyla transfer fiyatlandırması yoluna başvurmaktadırlar. Şirketler bu yolla daha az vergi ödemiş olacakları için ülkeler açısından vergi gelirlerinde büyük kayıplara neden olmaktadır (Yüce ve Akbulut, 2018: 113). Ülkemiz

³Royalty: Devralınan bir hak karşılığında yapılan ödeme, imtiyaz ücreti, telif hakkı.

açısından esas önemli olan hususun kayıt dışı ekonomi olduğunu belirtmekte fayda vardır. Söz konusu çok uluslu şirket faaliyetleri BEPS ile mücadele paketi ile birlikte değerlendirildiğinde çok uluslu işletmelerin değerlendirilmesini etkileyecek olan Eylem Planları ülkemiz açısından önem arz etmektedir. Yine transfer fiyatlandırması ile ilgili olan 1 No lu Eylem Planında yer alan ülke bazında yapılan raporlama ile birlikte Türkiye çok uluslu işletmelerin verilerine ulaşabilecek ve böylece risk analizini yapabilecektir (Diclehan, 2016: 155-156).

BEPS Eylem Planlarının hayata geçirilmesi, öncelikle ülkelerin ulusal mevzuatlarının revize edilmesine bağlıdır. Daha sonra ise ikili vergi anlaşmaları önem arz etmektedir. BEPS Eylem Planı çok uluslu şirketlerin uluslararası kayıt dışı kalan işlemleri sonucunda ortaya çıktığı için ikili vergi anlaşmaları da doğrudan bu konuyla alakalı olmaktadır. Vergi mevzuatlarında yer alan geleneksel sabit bir iş yeri kavramı içerisinde dijitalleşmeyle birlikte var olan işlemler yer almamaktadır. Bu nedenle gerekli düzenlemeler yapılmadığı takdirde artık vergilemeye temel oluşturan etkin bir unsur olarak değerlendirilmemektedir (Birinci ve Eser, 2017: 453).

2.7.2.3 Kontrol Edilen Yabancı Kurum Kazançları

Kurumlar Vergisi Kanun'u 7. maddesine göre "Kontrol Edilen Kurum Kazancı" ile ilgili olarak,

Tam mükellef gerçek kişi ve kurumların veya dolaylı bir şekilde ayrı ayrı ya da birlikte sermayelerinin, oy kullanma hakkının en az %50'sine sahip olmak kaydıyla kontrol ettikleri yurt dışı iştiraklerinin kurum kazançları, dağıtılsın veya dağıtılmasın gerekli şartların gerçekleşmesi halinde, Türkiye'de kurumlar vergisine tabidir.

ifadesi yer almaktadır.

Yukarıdaki ilgili madde ile yatırımlarını yurt dışında düşük oranlı vergi sistemi bulunan ülke ya da vergiden muaf oldukları ülkelere iştirakler vasıtasıyla yönlendiren mükelleflerin, elde ettikleri gelirlerinin vergilendirilmesi amaçlanmaktadır (Telli, erişim tarihi:20.08.2019).

Mevzuatımızda yurt dışı iştirak kazançları kar dağıtımı yapılması suretiyle kurumlar vergisine tabi tutulmaktadır. Fakat gelirlerini vergi cenneti ülkelere aktaran mükelleflerin, vergi aktarımı yapmış oldukları ülkelerde genellikle kar dağıtımı yapılması zorunluluğu aranmamaktadır. Bu nedenle kurumlar vergisi kapsamında vergilendirilememektedir. Fakat Kurumlar Vergisi Kanunu madde 7 hükmüne göre, belirli şartlar altında yurt dışı iştiraklere yatırım yapan mükelleflerin elde ettikleri yurt dışı iştirak karları, fiilen dağıtılmamış olsa bile

vergisel açıdan dağıtılmış kabul edilecek ve bu iştirak kazançları Türkiye’de kurumlar vergisine tabi tutulacaktır.

2.7.2.4 Çifte Vergileme

Çifte vergilendirme, aynı matrah üzerinden aynı takvim yılı içinde ve aynı nitelikli mükerrer vergi alınmasıdır. Bu şekilde iki defa vergi alınması vergi adaletini ve eşitliğini bozmakta ve vergileme ilkelerine ters düşmektedir. Küreselleşme sürecinde yatırımların, ticaretin, ve finans piyasalarında uluslararası boyutunun yoğunluk kazanması uluslararası alanda vergilemeyi aynı zamanda da çifte vergilemeyi ön plana çıkarmıştır (Berkay ve Armağan, 2011: 88).

Çifte vergilemenin önlenmesinde sağlanacak faydalar şu şekildedir:

- ❖ Vergi gelirlerinin ülkeler arasında paylaşılması
- ❖ Ayrımcılığın önlenmesi ve vergi adaletinin sağlanması
- ❖ Ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlamak

Yukarıda sayılan faydaların elde edilmesi uluslararası boyutta çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmaları ile karşılanmaktadır. Bunun temelinde hiç şüphesiz, küreselleşmenin yarattığı ekonomik nedenler ile ülkelerin vergilendirme haklarını yerel düzeyde tutma istekleri yer almaktadır. Bu durum ülkeler arasında farklı vergisel yüklerin ortaya çıkmasına neden olmakta, vergi rekabeti bozulmaktadır. Uluslararası ticaretin önündeki engellerin karşılanması amacıyla düzenlenecek olan çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmalarında yer alacak olan, verginin kaynak ülke ilkesi veya ikamet edilen ülke ile ilgili dikkate alınarak hangi ülkede vergilendirme yapılacağı kararlaştırılarak vergilendirme yapılır. Böylece mükerrerlik ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Özdemir, 2006: 56).

İlk olarak 1970 yılında Avusturya ile Türkiye imzalanan Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşmaları ile başlayan süreçte, 2018 yılı sonu itibarıyla 93 ülke ile Çifte Vergilemeyi Önleme Anlaşması imzalamıştır. Bunlardan 85’i yürürlükte olup, yürürlükte olan 27 anlaşma AB üyesi ülkelerle yapılmıştır. Hollanda, İsveç ve Lüksemburg ile var olan anlaşmaların revize edilmesi ve Afganistan, Gana, Kamerun, Tanzanya, Küba, Lübya, Mali, Mozambik ve Nijerya ile çifte vergilemeyi önleme anlaşması imzalanması için görüşmeler devam etmektedir. Ayrıca OECD bünyesinde yürütülen BEPS 15. Eylem Planı sonucunda hazırlanan ”Matrah Aşındırma ve Kar Aktarımının Engellenmesine Yönelik Vergi Anlaşmaları ile İlgili Önlemlerin Uygulanmasına İlişkin Çok Taraflı Sözleşme” 2017 yılında imzalanmıştır (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2018 Faaliyet Raporu).

Çifte vergilemeyi önleme anlaşmalarının yapılmasının temel sebebi, uluslararası boyutta ülkelerin ve vatandaşlarının vergisel anlamda mükerrerlik ve mağduriyet yaşamalarını önlemektir. Bu anlaşmaların yapılmaması sonucunda, ülke vatandaşlarının kayıt dışı ekonomik faaliyetlere eğilim göstermeleri muhtemeldir.

2.7.2.5 Vergi Rekabeti

Küreselleşme ile birlikte vergi rekabeti önemli konulardan bir tanesi haline gelmiştir. Vergi oranının sıfırlanması veya oranın düşürülmesi yoluyla ülkeler/bölgeler arası vergi matrahları arasında haksız rekabet yaratılması vergi rekabeti olarak adlandırılmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2017: 465).

Rekabet kelimesi karşılıklı mücadele anlamına gelmektedir. Vergi rekabeti ise, ülkelerin vergi politikalarını, kendi yararları için mücadele aracı olarak kullanmaları olarak ifade edilebilir. Diğer bir deyişle, ülkelerin düşük vergi oranları koyarak, istisna, muafiyet ve indirimler yoluyla sağlanan vergisel teşvikler ile yabancı sermaye, kurum ve işletmeleri cezbetme sürecidir (Alganer ve Yılmaz, 2010: 138).

Yararlı anlamda vergi rekabeti, ülkeye daha fazla nitelikli iş gücü çekmekte ve ülkeye yabancı sermaye girişini sağlamaktadır. Ülkeler arası rekabeti teşvik etmektedir. Bu rekabet mal ve hizmet fiyatlarında düşüşü ve kalitede artışı beraberinde getirmektedir. Ulusal tasarrufları arttırarak büyümeyi teşvik etmektedir. Vergileme maliyetlerinde herhangi bir artış meydana gelmemektedir. Ulusal ve yabancı yatırımcılar arasındaki yapıcı rekabeti arttırmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2017: 466).

Vergi rekabeti özellikle gelişmiş ülkelerde emek üzerinden alınan vergilerin artmasına, sermaye üzerinden alınan vergilerin azalmasına yol açmaktadır. Mevcut harcama düzeyini korumak isteyen ülkelerin vergi gelirlerinin milli gelirlerini içinde yer alan payını korumaya yönelik vergisel düzenlemeler yapmak suretiyle vergi tabanlarının muhafaza etmelerine engel olamamıştır (Aktan ve Vural, 2004: 5). Vergi rekabeti bazı ülkeleri olumsuz etkileyebildiği gibi bazı ülkeleri de olumlu yönde etkilemektedir. Vergi rekabetinin zararlı etkileri daha sık, mevcut vergi sistemleri arasındaki kasıtlı meydana gelmeyen uyumsuzluk ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Kasıtlı olmayan bu uyumsuzluk ile bir ya da iki ülkenin de zararına olmak üzere vergi mükelleflerinin yararına olacak şekilde ortaya çıkmaktadır (Alganer ve Yılmaz, 2010: 138). Zararlı anlamda vergi rekabeti ise; ülkeler arası vergi uyumlaştırması olmadığı sürece bir ülke için vergi rekabeti avantaj sağlarken diğer ülke için dezavantaj olmaktadır. Mobil üretim faktörlerinin ülke dışına çıkışı kolaylaşmaktadır. Ayrıca haksız rekabete de neden olabilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2017: 461).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE DİJİTAL EKONOMİNİN KAYIT DIŞILIĞI ÖNLEMEDE ETKİNLİK ANALİZİ

Kayıt dışı ekonomi, ya hiç belgeye düzenlenmeden ya da içeriği gerçek alım satım faaliyetini yansıtmayan ticari faaliyetlerin, devletten ve işletme ile ilgili kişilerden kısmen veya tamamen gizlenerek gerçekleştirilen, kayıtlı ekonominin dışında kalan ekonomi olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle kayıt dışı ekonomi için vergileme kapasitesinin ölçülmesi gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Kayıt dışı ekonomiyi bir takım yöntemlerle ölçmek mümkün olsa da vergileme kapasitesi net bir şekilde belirlenmemektedir. Vergi kapasitesinin tanımına bakıldığında, “bir ülkenin gayrisafi yurtiçi hâsıla miktarından o ülkede yer alan en az geçim düzeyinin çıkarılmasıyla elde edilen miktar” (Eroğlu, 2018: 57) şeklinde ifade edilmektedir. Ayrıca bir toplumun minimum tüketim seviyesini, tüketim mallarındaki çeşitliliği ve ihtiyaçların aşırı derece de artması gibi durumları tespit etmek mümkün olmamaktadır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetler çerçevesinde yapılan çalışmalarda, genel olarak kayıt dışı ekonominin nedenleri ve ekonomide yarattığı etkileri ile ilgilenilmiştir. Daha gerçekçi sonuçlar elde edebilmek için ülkelerin çalışan nüfusu, vergi yükü, işsizlik oranı, GSYH, GSMH, enflasyon gibi birçok değişken faktör analizlerine dahil edilmiştir. Yapılan bütün çalışmaların ortak amacı, fiili olarak gerçekleşen fakat milli gelir hesaplarına dahil edilmeyen rakamların doğru tahminler ile kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin büyüklüğünün ortaya koyabilmek ve (Tayfur, 2018: 37) uygulanacak olan politikaların doğru bir şekilde belirlenmesini sağlamaktır.

Dijitalleşme, piyasaları, toplumu ve ülkeleri sürekli olarak yaşanan teknolojik değişikliklere ayak uydurmak zorunda bırakmaktadır. Bu durum ülkeler açısından hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Dijitalleşmenin sağladığı tüm faydalardan yararlanabilmek için ülkeler bir an önce mevzuatlarında ve pratik uygulamalarda karşılaşılan sorunlara çözümler getirmelidirler. Örneğin Hindistan’da alan kalabalık nüfusları tespit etmek ve korumasız olan bireyler ve ailelerine yardım etmek amacıyla biyometri ve bilgi sistemlerinden en iyi şekilde yararlanmaktadır. Kenya ve Estonya gibi ülkeler ile kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azaltmak amacıyla elektronik ödeme sistemleri ve mobil uygulama teknolojilerine yönelmektedirler. Bu bölümde, ülkemizde bulunan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azaltılması amacına yönelik olarak, Hindistan, Kenya ve Estonya’nın dijitalleşme

sürecine ayak uydurması ile birlikte geliştirilmiş olan bilgi ve izleme sistemlerini inceleyeceğiz.

3.1 Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelenin Önemi

Kayıt dışılık, vergi gelirlerinde azalma yaratması ile birlikte vergi adaletsizliği, çalışanların haklarına zarar vermesi, ekonomik göstergelerin gerçekleşen faaliyetleri yanlış ifade etmesi ve bu nedenle ekonomik kararlar alınırken saptırıcı etkiler oluşturması gibi olumsuz durumlara sebep olmaktadır. Bu durum hem gelişmiş ülkeleri hem de özellikle gelişmekte olan ülkeleri yeni politikalar üretmeye zorlamaktadır (Sercan, vd., 2018: 9).

Kayıt dışı ekonomi ile mücadelede başlangıç noktası; siyasal iradenin tüm unsurlarıyla bu mücadele sürecinde kararlılıkla davranmasıdır. Konusu suç teşkil eden eylemlerin affedilerek kamu vicdanını yaralanması, sürekli mali af oluşturulması nedeniyle mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini zamanında yerine getirmekten kaçınması gibi birçok hukuk siyasal iradenin kararlılığını sorgulanmayı ve kayıt dışı ekonomi ile mücadele de başarısızlığı beraberinde getirecektir (Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi, erişim tarihi: 15.08.2019).

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele çalışmalarının etkinliği konusunda öncelikli olarak, alınması gerekli olan önlemler belirlenmeli ve bu önlemler uygulamaya geçirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile mücadele politikalarının etkin olabilmesi için taşınması gereken şartlar; kayıt dışı ile mücadele politikalarının ne zaman ve nasıl uygulanacağına dair bir plan hazırlanmalı, kayıt dışı ekonomi bir devlet politikası haline getirilmeli, kayıt dışılıkla mücadele kısa vadede çözülemeyecek bir sorun olduğu için vadeye yayılması gerekmektedir. Etkin bir mücadele ortamı oluşturulabilmesi açısından bütün toplumun desteği alınmalıdır. Kayıt dışı ekonomi boyutunun sıfır düzeyine inmeyeceği bir gerçektir. Bu nedenle doğal kayıt dışı ekonomi oranı belirlenmeli ve bu seviye korunmaya çalışılmalıdır (Aslanoğlu ve Yıldız, 2007: 140).

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele ve böylece vergi tabanının genişletilmesi ülkemizin başlıca hedefleri arasındadır. Bu mücadelenin esas amacı ise VUK’ta yer alan bildirimler, defter tutma ve işlemlerin kayıt altına alınması, belge düzeni ve ibraz gibi yükümlülüklerin tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi ile birlikte kayıt dışı faaliyetlerin ve aynı zamanda vergi kayıp kaçaklarının önüne geçilebilecektir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, erişim tarihi: 07.08.2019).

Kayıt dışı ekonominin önlenmesi hususunda en önemli faktörlerden birisi de denetim mekanizmasıdır. Yakalanma riskinin düşük, elde edilecek olan faydanın yüksek olduğu bir ortamda vergi kaçırmak veya vergiden kaçınmak cazip bir hal alacaktır. Kötü niyetli

mükellefler ile mevzuatımızda yer alan boşlukları en iyi şekilde kullanan mükelleflerin varlığı bilindiği halde ülkemizde vergi inceleme oranları %3-5’lerde seyretmektedir (Aykın, erişim tarihi: 05.08.2019).

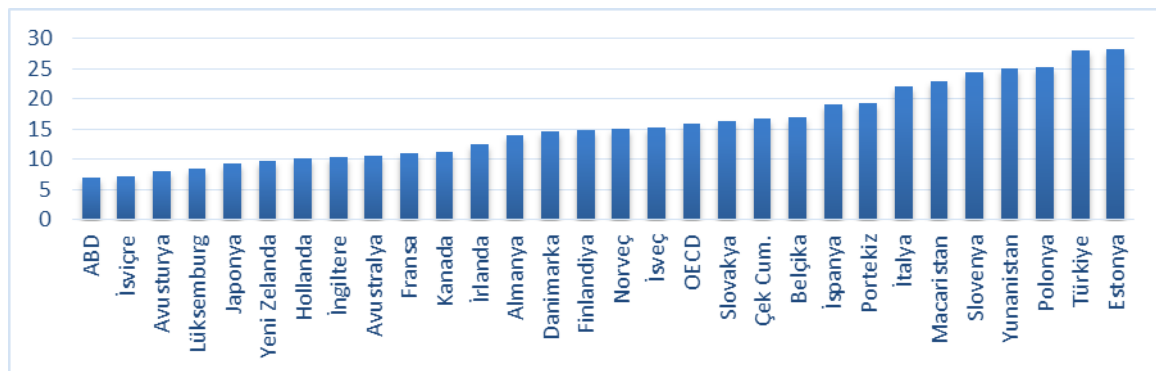
Kayıt dışı ekonominin olumsuz etkilerinin azaltılması için dijital ekonominin olanaklarından yararlanılması önemli faydalar yaratabilir. Dijital ekonomik izlerin takibinin sağlandığı bir sistem sayesinde mükelleflerin yaptıkları tüm işlemler kayıt altına alınabilecektir. Bu durumda ülkelerin ve vergi idarelerinin mevzuattan kaynaklı boşlukları acilen çözüme kavuşturması gerekmektedir. Yasal boşluklardan kaynaklı olan ve dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan sorunların çözüme kavuşturulması ile birlikte kayıt dışı ekonomik faaliyetlerdeki azalışların, kayıtlı ekonomi kapsamına alınarak ekonomik büyüme rakamlarında görülmesi olasıdır.

3.2 Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi

Kayıt altına alınamayan ekonomik faaliyetler, sosyal, ekonomik, kültürel ve politik etkenler nedeniyle ortaya çıkmakta ve bu faaliyetler ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Kayıt dışı ekonominin boyutları ve neden olan faktörlerinin çeşitli olması, kayıt dışılığın ölçülmesinde her ülkenin kendine özgü yöntemler belirlemesinde etkili olmaktadır (Gönnetlioğlu, 2010: 41).

Tablo 3.1’ye baktığımızda; kayıt dışı ekonomi büyüklüğü 2003-2015 ortalaması %16’dır. En yüksek oran %29 ile Estonya’ya ait olmakla birlikte en düşük oran %7 ile ABD’ye aittir. ABD ve Estonya’nın kayıt dışılık boyutları kıyaslandığında Estonya kayıt dışılık oranı ABD’nin oranının 4 katından daha fazladır. OECD’ye üye ülkelerin gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında gelişmekte olan ülkelere göre daha iyi seviyede olmasına rağmen, kayıt dışı ekonominin ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir.

Tablo3.1 OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi

Kaynak: Schneider (2015); Teyyare (2018).

Çeşitli araştırmacıların farklı yöntemlerle farklı ülkelerde yapmış oldukları kayıt dışı ekonomi tahminleri Tablo3.2’de gösterilmektedir.

Tablo3.2 Dünya’da Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri

Ülkeler	Araştırmacı	Yıl	Yöntem	Tahmin (%)
ABD	Tanzi	1984	Ekonometrik	3,4-5,1
	Feige	1976	Nakit Oranı	28,0
	Guttman	1979	Nakit Oranı	16,5
	Park	1977	Milli Gelir Farklılıkları	4,0
	Schneider, Buehn ve Montenegro	2007	Mimic	9
Almanya	Kiregaessner	1980	Ekonometik	8,0-12,0
	Langfeldt	1980	Nakit Oranı	4,0-13,0
	Petersen	1974	Milli Gelir Farklılıkları	4,8
Avustralya	Norman	1982	Ekonometrik	13,4
	Tucker		Nakit Oranı	10,7
	Schenider, Buehn ve Montenegro	2007	Mimic	15
Hollanda	Broesterhuizen	1979	Duyarlılık Analizi	4,8
	Schenider, Buehn ve Montenegro	2007	Mimic	13,2
İngiltere	Dilnot ve Morris	1979	Nakit Oranı	7,2
	Schenider, Buehn ve Montenegro	2007	Mimic	13,2
	Feige	1979	İşlem Hacmi	15
	Macafee	1978	Milli Gelir Farklılıkları	2,5-3,0
	O’higgins	1978	Milli Gelir Farklılıkları	2,9
İtalya	Gaetani-Darogana	1980	İstihdam	10-20
	Schenider, Buehn ve Montenegro	2007	Mimic	27,4
İsviçre	Schenider, Buehn ve Montenegro	2007	Mimic	9,1

Kaynak: Bozkurt, 2014: 51.

Gelişmiş ülkelerde, denetimlerin sıkı olması, yaptırımların caydırıcılığının yüksek olması, bilinçli ve kültürel düzeyleri yüksek olan mükelleflerin varlığı sebebiyle gelişmekte olan ülkelere nazaran kayıt dışı ekonomi büyüklükleri daha düşük seviyelerdedir.

Schneider (2015), yapmış olduğu çalışmada, 2005-2015 yılları arasında AB ülkelerinin kayıt dışı ekonomi boyutları saptanmaya çalışılmış kayıt dışı ekonomi tahmini rakamları Tablo 3.3 'te yer almaktadır.

Tablo 3.3 28 AB Ülkesinde ve Türkiye’de Kayıt dışı Ekonomi Boyutları (2005-2015 GSYH %)

Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avustralya	12,6	11,4	11,7	10,6	10,9	10,3	10,1	9,8	9,4	10,2	10
Belçika	20.1	19.2	18.3	17.5	17.8	17.4	17.1	16.8	16.4	16.1	16.2
Bulgaristan	34.4	34.0	32.7	32.1	32.5	32.6	32.3	31.9	31.2	31.0	30.6
Hırvatistan	31.5	31.2	30.4	29.6	30.1	29.8	29.5	29.0	28.4	28.0	27.7
Çek Cumhuriyeti	18.5	18.1	17.0	16.6	16.9	16.7	16.4	16.0	15.5	15.3	15.1
Danimarka	16.5	15.4	14.8	13.9	14.3	14.0	13.8	13.4	13.0	12.8	12.0
Estonya	30.2	29.6	29.5	29.0	29.6	29.3	28.6	28.2	27.6	27.1	26.2
Finlandiya	16.6	15.3	14.5	13.8	14.2	13.9	13.7	13.3	13.0	12.9	12.4
Fransa	13.8	12.4	11.8	11.1	11.6	11.3	11.0	10.8	9.9	10.8	12.3
Almanya	15.4	15.0	14.7	14.2	14.6	13.9	13.2	12.9	12.4	12.2	12.2
Yunanistan	27.6	26.2	25.1	24.3	25.00	25.4	24.3	24.0	23.6	23.3	22.4
Macaristan	24.5	24.4	23.7	23.0	23.5	23.3	22.8	22.5	22.1	21.6	21.9
İrlanda	14.8	13.4	12.7	12.2	13.1	13.0	12.8	12.7	12.2	11.8	11.3
İtalya	24.4	23.2	22.3	21.4	22.0	21.8	21.2	21.6	21.1	20.8	20.6
Letonya	29.5	29.0	27.5	26.5	27.1	27.3	26.0	26.1	25.5	24.7	23.6
Litvanya	31.1	30.6	29.7	29.1	29.6	29.7	29.0	28.5	28.0	27.1	25.8
Lüksemburg	9.9	10.0	9.4	8.5	8.8	8.4	8.2	8.2	8.0	8.1	8.5
Malta	26.9	27.2	26.4	25.8	25.9	26.0	25.8	25.3	24.3	24.0	24.3
Hollanda	12.0	10.9	10.1	9.6	10.2	10.0	9.8	9.5	9.1	9.2	9.0
Polonya	27.1	26.8	26.0	25.3	25.9	25.4	25.0	24.4	23.8	23.5	23.3
Portekiz	21.2	20.1	19.2	18.7	19.5	19.2	19.4	9.4	19.0	18.7	17.6
Romanya	32.2	31.4	30.2	29.4	29.4	29.8	29.6	29.1	28.4	28.1	28.0
Slovenya	26.0	25.8	24.7	24.0	24.6	24.3	24.1	23.6	23.1	23.5	23.3
Güney Kıbrıs	28.1	27.9	26.5	26.0	26.5	26.2	26.0	25.6	25.2	25.7	24.8
İspanya	21.3	20.2	19.3	18.4	19.5	19.4	19.2	19.2	18.6	18.5	18.3
Slovakya	17.6	17.8	16.8	16.0	16.8	16.4	16.0	15.5	15.0	14.6	14.2
İsveç	17.5	16.2	15.6	14.9	15.4	15.0	14.7	14.3	13.9	13.6	13.2
Birleşik Krallık	12.0	11.1	10.6	10.1	10.9	10.7	10.5	10.1	9.7	9.6	9.4
Türkiye	30.0	-	28.0	-	29.4	-	29.0	-	30.6	27.2	27.8
28 AB Ülke Ort.	21.8	21.1	20.3	19.6	20.1	19.9	19.6	19.3	18.8	18.6	18.3

Kaynak: Schneider, 2015.

Tabloda 2005-2015 döneminde 28 AB ülkesinin ve Türkiye'nin kayıt dışı ekonomi büyüklükleri ve gelişimi sunulmaktadır. 28 AB ülkesinin kayıt dışı ekonomi ortalama büyüklüğünün sonuçlarına bakacak olursak, 2005 yılında kayıt dışı ekonominin % 21.8 olduğunu, 2008'de % 19.6'ya düştüğünü görmekteyiz. Kayıt dışı ekonomi boyutu 2009 yılında yeniden artış göstermiş ve % 20.1 olmuştur.

Kayıt dışı ekonomi Avusturya, Belçika, Fransa, Macaristan, Lüksemburg ve Malta'da artış eğiliminde iken Almanya'da ise yaklaşık olarak aynı seviyelerde devam etmektedir. Kalan diğer 21 ülkede ise azalış eğilimindedir.

Tablo 3.4 2005-2015 Yılları Arasında Seçilmiş 5 Büyük Ülkenin Kayıt Dışı Ekonomi Büyüklükleri

Yıllar Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Avustralya	12,6	11,4	11,7	10,6	10,9	10,3	10,1	9,8	9,4	10,2	10
ABD	8,2	7,5	7,2	7	7,6	7,2	7	7	6,6	6,3	5,9
Japonya	10,3	9,4	9	8,8	9,5	9,2	9	8,8	8,1	8,2	8,4
Kanada	14,3	13,2	12,6	12	12,6	12,2	11,9	11,5	10,8	10,4	10
Yeni Zelenda	11,7	10,4	9,8	9,4	9,9	9,6	9,3	8,8	8	7,8	8
Ortalama	11,4	10,4	10,1	9,6	10,1	9,7	9,5	9,2	8,6	8,6	8,6

Kaynak: Schneider, 2015.

Tablo3.4'e baktığımızda seçilmiş olan beş büyük ülkenin kayıt dışı ekonomi büyüklükleri genel olarak bakıldığında 2005-2015 döneminde yıllar itibariyle düşüş gözlenmektedir. 2005 yılında seçilmiş 5 ülkenin ortalama kayıt dışı ekonomi büyüklüğü % 11,4 iken 2013, 2014, 2015 yıllarında ise bu büyüklük 8,6'ya düşmüştür. Ek olarak, 2008 finansal krizinin etkisiyle 2008 yılında sonra bir artış yaşanmış, daha sonraki yıllarda ise kayıt dışı ekonomi yeniden azalmaya başlamıştır.

3.3 Türkiye'de Kayıt dışı Ekonomi

Ülkemizde kayıt dışılık vatandaşların günlük yaşamının bir parçası haline gelmiş durumdadır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır; ticari anlaşmalar el sıkışma şeklinde sonuçlanmakta, sözleşmelerde anlaşılan tutarların ödemeleri genellikle geciktirilmekte, çalışanların sosyal güvenlik kurumlarına bildirilen tutarlarla fiilen elden aldığı nakit tutarlar arasında farklar bulunmaktadır (Karakum Özdemir, 2011: 14).

Ülkemizde 1980 yılından itibaren tercih edilen ihracata yönelik büyüme modelinde yeterli oranda verimlilik elde edilebilmek için sermaye birikimine ihtiyaç duyulmuştur. Ülkemizde sermaye birikiminin yetersiz olması sebebiyle Türkiye Ekonomisinde kurumlar

vergisi oranında indirimle gidilmiş ve ihracata yönelik istisnalar getirilmiştir. Ayrıca sermaye birikiminin artırılması adına kayıt dışı ekonomi kapsamında yer alan fonların kayıtlı ekonomiye dâhil edilmesi sağlanmıştır (Tayfur, 2018: 43).

Ülkemizde farklı tarihlerde farklı metodlar ile yapılan çalışmalarda kayıt dışı ekonomi boyutları tahmin edilmeye çalışılmıştır. Yapılan çalışmalarda ölçüm yöntemlerindeki, tanımlar ve varsayımlardaki farklılıklar nedeniyle farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 3.5 kayıt dışı ekonomiyi ölçmek için kullanılan bazı yaklaşımlar ile Türkiye için yapılan tahminlerin özeti bulunmaktadır.

Tablo 3.5 incelendiğinde, Derdiyok (1984) tarafından parasalcı yaklaşım ile yapılan çalışmada kayıt dışı ekonomi büyüklüğü % 27,30 iken aynı yıl Hakioğlu (1984) tarafından aynı ölçüm yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada kayıt dışı ekonomi büyüklüğü % 137,80 çıkmıştır. Derdiyok (1991) tarafından vergi incelemeleri yaklaşımı kullanılarak yapılan çalışmada kayıt dışı ekonomi büyüklüğü % 40,40, Temel tarafından aynı yöntemle yapılan çalışmada ise kayıt dışı ekonomi boyutunun % 16,40-29,90 aralığındadır.

Tablo 3.5 Ülkemizde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Yapılmış Çalışmalar

Araştırmacılar	Tahmin Yöntemi	Yılı	KDE/GSMH (%)
Osman Altuğ	Kayıt Dışı Ücret Yaklaşımı	1992	35,00
T. Derdiyok	Parasalcı Yaklaşım	1984	27,30
	Vergi İnceleme		
	- Vergi İnceleme	1991*	40,40
	- En Düşük Vergi Oranı	1991*	7,78
	- Sıfır Vergi Oranı	1991*	26,20
D. Hakioğlu	Parasalcı Yaklaşım		
	- Ekonometrik	1984	137,80
A. F. Özsoylu	GSMH Yaklaşımı	1990	7,50
	Parasalcı Yaklaşım		
	- Sabit Oran Yaklaşımı	1990	11,50
L. Koçoğlu	Duyarlılık Analizi	1987	19,6-26,5
Y. Ilgın	Nakit Oranı	1993	54,30
A. Temel	Vergi Yaklaşımı	1991	16,40-29,90
A. Şimşek	Ekonometrik	1990	7,88
F. Schneider F. Savaşan	Model Yöntemi	1999-2005 Dönemi	31-35
Maliye Bakanlığı	Elektrik Tüketimi Yöntemi	1998-2004 Dönemi	26-37

Kaynak: Aslanoğlu (erişim tarihi: 10.07.2019); Oğuztürk ve Ünal, 2017: 330; Kargı ve Güven (erişim tarihi: 18.08.2019). (*GSYH'ya göre).

Özsoylu (1990) tarafından yapılan çalışmalarda GSMH yaklaşımına göre % 7,5 olan kayıt dışı ekonomi boyutu parasalcı yaklaşıma göre sonuç % 11,50 çıkmıştır. Aynı yıl Şimşek tarafından yapılan Ekonometrik çalışma ise % 7,88 sonucunu vermiştir. Özsoylu ve Şimşek (1990)'in kullandığı ölçüm yöntemleri farklı olmasına rağmen, GSMH Yaklaşımı ve Ekonometrik Yaklaşım ile birbirine yakın sonuçlar elde edilmiştir.

1999-2005 dönemi kayıt dışı ekonomi boyutu F. Scheider&Savaşan'ın MIMIC Model Yöntemi kullanarak yapmış olduğu çalışmada % 31-35 aralığında iken 1998-2004 dönemi Maliye Bakanlığı tarafından Elektrik tüketimi yaklaşımına göre % 26-37 sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo3.6 Türkiye’de Farklı Yaklaşımlara Göre Kayıt Dışı Ekonomi Oransal Büyüklükleri (1989-2009)

Yıl	Vergi İnceleme Yaklaşımı	Parasalcı Yaklaşım	MIMIC Model Yaklaşımı
1989	45,0	15,69	20,04
1990	62,8	17,99	13,45
1991	50,0	19,97	14,82
1992	60,0	22,91	15,03
1993	35,9	25,41	12,92
1994	113,0	35,13	25,87
1995	42,0	46,96	16,43
1996	26,6	16,77	15,60
1997	39,3	26,60	15,66
1998	38,8	28,13	14,50
1999	85,4	26,05	14,16
2000	54,0	30,50	14,13
2001	184,3	23,85	22,57
2002	57,5	33,37	15,39
2003	73,6	39,64	31,80
2004	84,5	32,49	31,0
2005	118,9	24,6	30,0
2006	103,0	29,8	29,5
2007	48,0	26,0	28,0
2008	267,7	37,1	28,6
2009	78,0	34,6	29,4

Kaynak: Karadağ, 2017: 62.

Genel olarak bu çalışmalar incelendiğinde çok farklı sonuçlar çıkmasına rağmen bu sonuçlar kayıt dışı ekonomi boyutu hakkında genel bir fikir sahibi olmamıza yardımcı olacaktır. Aynı tarihler baz alınarak yapılan tahminler arasında ciddi derecede farklar olması durumunda, ulaşılan sonuçlara duyulan güven azalmaktadır.

Kayıt dışı ekonominin ölçülmesi için kullanılmakta olan MIMIC Model yaklaşımı ile kayıt dışılığa etki eden birden fazla sebep değişkeni (nakit oranı, iş gücü oranı, gayri safi yurt içi hasıla, elektrik tüketimi vb.) bir arada kullanılarak ölçüm yapılmaktadır.

Parasalcı yaklaşım, nakit ekonomisinden yola çıkarak kayıt dışı ekonomi boyutunu ölçmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşıma göre fiili ve normal para talebin arasındaki fark kayıt dışı ekonomi büyüklüğünü belirtmektedir. Vergi İncelemeleri yaklaşımında ise, bir kısım mükellef baz alınarak yapılan vergi denetimleri sonucu beyan edilmeyen gelirlerin ortaya çıkarılması suretiyle kayıt dışı ekonomi tespit edilmektedir (Yendi, 2011: 27-30). Bu üç yaklaşıma göre kayıt dışı ekonomi büyüklükleri 1989-2009 dönemi Tablo 3.6'da gösterilmektedir.

Ülkemizde 1989 yılından sonra yaşanan ekonomik dalgalanmaların ve kayıt dışı ekonominin yapısının incelendiği Tablo3.6'da; 1994'te yaşanan ekonomik krizle birlikte çalışmada kullanılan kayıt dışı ekonomiyi ölçme yöntemlerinden her birinin sonucu artış göstermiştir.

2000-2001 yıllarında ülkemizin yaşadığı en büyük finansal kriz ile birlikte kayıt dışı faaliyetler artış göstermiştir. Parasal büyüklükler (dolaşımdaki para ve toplam mevduatlar) bu krizden etkilenmemiş olup, bu nedenle parasalcı yaklaşıma göre 2001 yılında kayıt dışı ekonomi büyüklüğü düşük çıkmıştır. MIMIC ve vergi incelemeleri yaklaşımında ise kayıt dışı ekonomi büyüklüğü artış göstermiştir.

2007-2009 döneminde yaşanan küresel krizle birlikte kayıt dışı ekonomi, parasalcı yaklaşım, MIMIC yaklaşımı ve vergi incelemeleri yaklaşımına göre artış göstermiştir. Bu dönemde vergi indirimlerinin yapılmış olması ve ilgili alanlarda teşviklerin verilmiş olması kayıt dışı ekonomide yaşanacak daha büyük artışları engellemiştir.

Gerek Dünya'da gerekse ülkemizde yapılan kayıt dışı ekonominin tahmin edilmesi çalışmaları sonucunda, elde edilen kayıt dışı ekonomi tahminleri farklı ölçüm yöntemleri kullanılması sebebiyle birbirinden farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Aynı veriler baz alınarak yapılan kayıt dışı ekonomi tahminlerinin birbirinden farklı sonuçlar vermesi, mükellefler ve ülkeler açısından ortaya çıkan tahminlerin güvenilirliğini azaltmaktadır. Tahminlere olan güvenilirliğin artırılması için dijital ekonomik izlerin takibinin sağlanması ile kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde azalış yaşanabileceğini söylemek mümkündür.

3.4 Kayıt Dışılık ile Mücadele Adına Yapılan Çalışmalar

Dünya ülkelerinin her birinin kendine özgü piyasa yapısı olması nedeniyle karşı karşıya kaldıkları kayıt dışı ekonomik faaliyetler de farklı olmaktadır. Böylece her ülkenin öncelikli ekonomik faaliyeti de farklıdır.

Dijital ekonomi internet üzerinden arama, perakende satış işlemleri ve dijital ortamda gerçekleştirilen faaliyetler anlamına gelmektedir. Özel sektörde dijital bilgilerin gerçek zamanlı olarak sürekli kaydının yapılması, bireylerin bıraktıkları dijital izler, aslında dijital ekonomi kapsamında gerçekleştirilen her bir faaliyete ait kayıtlı bir veri geçmişi olduğunu göstermektedir. Bireyler ve kurumların faaliyetlerini gerçekleştirdikleri zaman ve mekânın tespiti ve gerçekleştirilen bu faaliyetlere ilişkin verilerin toplanabilmesi için, bu faaliyetlerin takibi ve verilerin düzenli bir şekilde toplanması gerekmektedir. Bireyler genellikle perakende ticaret yaptıkları kurumlara bilgilerini doğru bir şekilde vermektedirler (Gupta, vd., 2017: 10). İşletmeler bu dijital izler sayesinde elde edilen verileri dikkate alarak, hedeflerini daha iyi belirleyebilmek için yapay zeka algoritmaları ile birlikte reklam çalışmalarını yapmaktadır.

Dijital ekonomik faaliyetler ülkeler tarafından kontrol altına alınmaya çalışılmaktadır. Bu kadar büyük işlemler ve bilişsel hesaplama aynı zamanda ülkeleri, politika ve uygulama seçeneklerini genişletmeye mecbur bırakmaktadır.

Birleşik Krallık vergi idaresi vergi mükelleflerinin toplam gelirlerini tespit edebilmek için çok çeşitli kurumsal kaynaklardan yararlanmanın yanı sıra bireylerin dijital ayak izlerinden de izlemeler yapmaktadır. Dijital ayak izleri sayesinde artan verileri ile daha gerçekçi kamu politikalarının oluşturulabilmektedir. Artan veri kapasitesi ile ülkeler ekonomik krizleri tahmin etmek ve belki de ekonomik bir krizi önlemek ve likidite, borçlanma ihtiyaçlarının tespitini tam olarak yapabilmek için, vergi gelirleri korelasyonundan yararlanabilmektedirler.

Estonya’da uygulanan “X-Road” sistemiyle, her yeni doğan birey için ülkemizdeki kimlik numarası uygulamasına benzer nitelikte 11 basamaklı benzersiz bir dize tanımlanmakta ve dijital bir kimlik kartı verilmektedir. Bireyler bu kartlarını çevrimiçi oy kullanımı, hastanelerde, kamu kurumlarında hizmetlere erişim sağlanması ve mali hizmetlerini gerçekleştirilmesinde kullanmaktadırlar. Bu sistem internet tabanlı verilerin bilgi sistemleri arasında güvenli bir şekilde paylaşılmasını sağlamaktadır. Sistem sayesinde vatandaşların istihdamı ve vergi kayıtları birbirleri ile koordine şekilde dijitalleştirilmiş; vergi beyannameleri ise otomatik olarak hazırlamaktadır (Gupta, vd., 2017: 13). Böylece Estonya ekonomik faaliyetlerin denetimini dijital kayıtlar ve izler sayesinde çok daha kısa zamanda ve

geniş kitlelerin bilgilerine ve denetimi için yeterli bilgilere ulaşabilecek nitelikte gerçekleştirilebilmektedir.

3.4.1 Hindistan Örneği

Hindistan gelişmekte olan bir ülke olmasına rağmen dijitalleşme sürecinde kaydettiği ilerlemeler ile pek çok gelişmiş ülkeden daha başarılı bir dijital ekonomik sistem ortaya koymuştur. Bu dijital ekonomik sistem, 2009 yılında Aadhar'ın tüm ülke vatandaşlarına birer numara vermesiyle başlamıştır. Vatandaşların kişisel bilgileri ile eşleştirilmiş olan bu numara ile vatandaşlar dijital bir profile sahip olmuşlardır. Bu profilde vatandaşların kredi notları, sağlık geçmişleri, iş ve vergi kayıtlarına dair bilgiler yer almaktadır. Ayrıca bu numara ile eşleştirilen parmak izi ya da retina taraması gibi biyometrik güvenlik sistemleri ile bir kimsenin adına başkasının işlem yapması ihtimali ortadan kaldırılmıştır.

Vatandaşlara numara verilmesinden sonraki aşama ise her vatandaş adına bir banka hesabı açılması ve böylece işlemlerin bankalar aracılığıyla yapılması hedeflenmiştir. Vatandaşlar bu banka hesaplarına paralarını Aadhaar tarafından verilen numaralarını kullanarak yatırmaktadırlar. Vatandaşlar banka hesaplarındaki paralarını yalnızca parmak izlerini kullanarak harcayabilmektedirler (Roy ve Rai, 2017: 262). Bu sistem ile on saniye gibi bir sürede, dünyadaki en hızlı para transferi sağlanmaktadır.

Banka hesaplarında yer alan paraları transfer işlemini gerçekleştirirken herhangi bir aracı kurum bulunmamakta ve aracı kurumların olmaması işlem masrafını minimum seviyeye çekmektedir. Devlet yapılan para transferlerinden %2-3 oranında pay almaktadır. Böylece devlet vatandaşları dolaylı yoldan vergilendirmiş olmaktadır. Banka hesapları olmayan vatandaşların bankalardan kredi alması imkansız olmaktadır. Bu durumdaki vatandaşlar için "IndiaStack" adlı bir platform oluşturulmuştur. Bu platformda vatandaşların fatura ödemelerinden, vergi kayıtlarına kadar pek çok kayıtlar yer almaktadır. Bu kayıtları esas alarak bankalar "müşterini tanı" özelliği ile müşterilerinin kredi notlarını belirlemektedirler (Sönmez, erişim tarihi:29.08.2019).

2016 yılında Hindistan'da uluslararası alanda ilan edilmiş olan ve son yılların en iyi bilinen açıklamasında, hükümetin vergi tabanını genişletmek ve kayıt dışı nakit akışlarının (kara para gibi) önüne geçebilmek adına dolaşımda bulunan paranın % 87'si piyasadan geri çekilmiştir (Gupta, vd., 2017: 18). Hükümetin bu düzenlemeyi yapmasını temel sebebi, nakit ekonomisinde kara para aklama suretiyle yaratılan kayıt dışı ekonomik faaliyetleri engellemektir. Bu düzenleme ile nakit ekonomisi ortadan kaldırılarak, faaliyetlerin dijital ödeme sistemleri aracılığıyla yapılmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Hindistan dijitalleşme adına lider bir konumda görünmesine rağmen ekonomik olarak görece daha az büyümeye devam etmektedir.

3.4.2 Kenya Örneği

Kenya Gelir İdaresi 2003 yılından sonra dijitalleşme yolunda önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Kenya mobil telefon tabanlı finansal hizmetler platformunu oluşturmuş bir ülkedir. Safaricom tarafından sunulan M-Pesa sistemi ile perakendecilik sektörünü de kapsayan bir dijital ödeme sistemi, dijital tasarruf ve kredi tedariki sağlayan bir platform oluşturulmuştur. Safaricom M-Pesa Projesini Afrika Ticaret Bankası ile birlikte tanıtmışlardır. M-Pesa'nın piyasaya tanıtılmasından sonra dijitalleşme hızla artmış ve yapılacak olan düzenlemelerin yönünü değiştirmiştir. Bu dijital finansal sistem 4 aşamadan oluşmaktadır (Ndung'u, 2017: 242):

1. Aşama: Bu aşamada para transferleri ve dijital ödemeler yapılmaktadır.
2. Aşama: M-Pesa ile dijital tasarruf hesaplarının tanıtımı ve dijital bankacılık işlemleri yapılabilmektedir.
3. Aşama: Kısa vadeli kredilerin alınması ve geri ödemelerinin kolayca yapılması aşamasıdır.
4. Aşama: Sınır ötesi ve uluslararası nitelikte havale/EFT yapma imkanı oluşmaktadır. Sistem temel olarak, banka hizmetlerine erişimi olmayan vatandaşlara finansal hizmet sunmakta, anlık ulusal ve uluslararası para transferi sağlamaktadır.

Kenya'daki mobil tabanlı finansal hizmetler sektörü hızlı dijital devrim niteliğinde “kabul et ve öğren” yaklaşımı ile desteklenmiştir. Bu sistem kara para aklama ve terörizmin finanse edilmesini sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. M-Pesa sistemi ile vatandaşlarca yapılan sahtekarlıklar kolaylıkla tespit edilebilir hale gelmiştir.

Kenya, web uyumlu ve güvenli bir uygulama olan, ITax vergileme uygulaması ile tüm yerel vergilerin entegre ve otomatik yönetimini sağlamaktadır. Bu uygulama ile birlikte kayıt düzeni, elektronik dosyalama, ödemeler dijitalleştirilmiştir. Aynı zamanda bu uygulama ticari bankalar ile uyumlu çalışmaktadır. Böylece nakit para, çek ve diğer ödemelerin bankalar aracılığıyla takibi sağlanmaktadır.

3.4.3 Türkiye

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile mücadele etmek adına son yıllarda sıkı bir çalışma ortamı yaratılmıştır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadele adına yapılan çalışmaları kronolojik olarak ele alacak olursak;

Türkiye’de kayıt dışı ekonomiye ilişkin; Osman Altuğ 1994 yılında “Kayıt Dışı Ekonomi” adlı kitabı ele alınmıştır. 1996 yılında suç gelirlerinin aklanması ve terörün finansmanı ile etkin mücadele etmek adına MASAK kurulmuştur. Ayrıca 11-15 Mayıs 2006 tarihlerinde 21. Maliye Sempozyumu’nda ve 2006 yılında düzenlenen Vergi Konseyince Kayıt dışı ile Mücadele Şurası’nda detaylıca ele alınmıştır.

KADİM Projesi (erişim tarihi: 15.08.2019)ile, Türkiye’de kayıt dışı istihdama ve yabancı uyruklu kaçak işçi çalıştırılmasına neden olan faktörlerin ortadan kaldırılarak kayıtlı ekonomiye geçişin sağlanması amaçlanmıştır (Kamalıoğlu, 2014: 138).

Ülkemizde kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında Hazine ve Maliye Bakanlığımız oldukça geniş yetkilere sahiptir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin oluşması ve büyümesini önlemek için gerekli cezai müeyyideler yasal mevzuatta yer almaktadır. Fakat cezai müeyyidelerin varlığı kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önlenmesinde tek başına yeterli olmamaktadır (Tayfur, 2018: 43).

Tablo 3.7 Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Açısından Kronolojik Olaylar

1996	• Mali Suçlar Araştırma Kurulu (MASAK) kurulmuştur.
1999	• Vergi İstihbarat Projeleri: BİDDEP-ICR-EMKAS-E-Arşiv uygulanmaya başlamıştır.
2006	• Kayıt Dışı İstihdam İle Mücadele Projesi (KADİM) yürürlüğe girmiştir.
2008-2010	• Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Strateji Eylem Planı
2011-2013	• Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Strateji Eylem Planı
2013	• Enerji Piyasalarına lisans alma zorunluluğu getirilmiştir.
2015-2017	• Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı
2015	• Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerde Bandrollü Ürün İzleme Sisteminin getirilmesi
2015	• Ticari işlemlere ait nakit ödeme sınırının getirilmesi
2017	• Ücret ve kira ödemelerinin belgelendirme ve teşvik zorunluluğu getirilmiştir.
2019-2021	• Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Strateji Eylem Planı

Kaynak: Literatür taraması ile oluşturulmuştur.

Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından, 2008-2010, 2011-2013, 2015-2017, 2019-2021 dönemlerinde Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Eylem Planları hazırlanmıştır. En son 2019 yılında yayımlanan Eylem Planında;

- ❖ Ülkemizde kayıt dışı ekonomik faaliyetler ile mücadelede önemli başarılar sağlandığı,
- ❖ Kayıt dışı ekonominin ortadan kaldırılmasına yönelik hedeflerin öncelikli hedefler arasında yer aldığı,
- ❖ Gönüllü uyum seviyesinin yükseltilmesi gerekliliği,
- ❖ Denetim kapasitesinin daha güçlü bir hale getirilmesi gerekliliği,
- ❖ Mevzuatın gözden geçirilerek gerekli düzenlemelerin yapılması,
- ❖ Kurumlar arası veri paylaşım ağının geliştirilmesi,
- ❖ Toplumun tüm kesimine yönelik farkındalığın artırılması,

yönünde gelişmelerin varlığından söz edilmiştir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2019).

Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede gerekli düzenlemeleri yapan ülkeler, bu düzenlemelerin devamının sağlanması ve kayıt dışılık ile mücadele de yalnız kalmaması için tüm kurum ve kuruluşlarla koordine olup her kurum ve kuruluşun sorumluluklarını yerine getirmesi gerekmektedir.

Gelir idareleri süreçleri hızlandırmak, iş yükünü hafifletmek ve sistemlerini modernize etmek için teknolojiyi daha fazla kullanmaktadır. Ülkemizde kullanılan elektronik fatura (e-fatura), elektronik defter (e-defter) uygulamalarına vergi müesseseleri öncelik tanımaktadırlar. Verginin ya da gelir idarelerinin dijitalleşmesi dijital ortamda faturaların düzenlenmesi, beyanların verilmesi ya da defter kayıtlarının tutulması ile sınırlı olmamaktadır (Onat, 2019). Kamu idareleri elde edilen verilerle istatistiki bilgiler çıkartmak, anlamlı raporlar elde edebilmek için teknolojiye uyumlu çalışmalarını hızla devam ettirmektedirler. Aylarca veya günlerce süren vergi denetimleri artık çok daha kısa bir sürede hatta anlık olarak tamamlanabilecektir.

Ülkemizde elektronik vergilendirme uygulaması, bugünkü anlamda en geniş sınırlarına, Vedop I ve Vedop II isimli projelerle ulaşmıştır. Vedop I Projesi, bütün vergi dairelerinde gerçekleştirilen bütün işlemlerin bilgisayar ortamına aktarılması suretiyle tüm işlemlerin bilgisayarlardan izlenmesini hedeflemiştir. Bu Proje 2004 yılında 22 ilde ve 155 vergi dairesinde uygulamaya koyulmuştur. Vedop II Projesi ile de vatandaşların vergi ile alakalı tüm işlemlerinin dijital ortamda yapabilmeleri için, otomasyonlu vergi daireleri sayılarının artırılması, e-beyan sisteminin getirilmesi, internet vergi dairesinin kurulması ve denetim mekanizmasının oluşturulup gerekli alt yapıların tamamlanması işlemleri sırasıyla gerçekleştirilmiştir (Özgen, 2008: 202).

İlk olarak gelişmiş ülkelerde başlayan ve ilerleyen yıllarda da birçok ülkede uygulamaya konulan internet ve bilgisayar teknolojilerinden yararlanılarak sunulan hizmetlerin hızında ve kalitesinde artış gözlenmektedir. Vergi kayıp ve kaçaklarını önleme, kamu hizmetlerinin kalitesinin artırılması, mükelleflerin işlem yapma hızının artırılması (Merter, 2016: 52), mükelleflerin zaman yönetimi açısından fiziki işlem yapacakları sürelerden çok daha kısa bir sürede işlemlerini halledebilmeleri açısından ise e-beyan uygulaması büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Ülkemizde 2004 yılında ilk olarak, İnternet Vergi Dairesi web sitesi kullanılmak suretiyle ve isteğe bağlı uygulama olarak yürürlüğe konulmuştur. 2005 yılında ise zorunu hale getirilen elektronik beyanname (e-beyan), veraset ve intikal vergisi hariç, beyanname usulüne dayanan tüm vergilerde e-beyan verilmesi zorunlu hale getirilmiştir (Turan ve Özgen, 2009: 137).

01.01.2018 itibariyle e-fatura, e-defter, e-beyan, e-arşiv fatura uygulamaları zorunlu hale getirilmiştir (Tektüfekçi, 2018: 102). E-defter kavramı, Vergi Usul Kanunu (VUK) ve Türk Ticaret Kanunu (TTK) uyarınca tutulması zorunlu olan yevmiye defteri ve defter-i kebirin dijital ortamda tutulması, muhafaza ve gerektiğinde ibraz edilmesi ile açılış ve kapanışları ile ilgili tasdik işlemlerinin dijital ortamda yapılmasının mümkün hale getirilmesi olarak adlandırılmaktadır. E-fatura, standart bir format haline getirilmiş, değiştirilmesi mümkün olmayacak şekilde mühürlenmiş, taraflar arasında güvenli ve sağlıklı bir şekilde dolaşımı sağlamak amacıyla Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından oluşturulan elektronik belgelere verilen genel addır. E-faturalar GİB aracılığıyla satıcı firmalardan alıcılara iletilmektedir. E- fatura ile fiziki halde düzenlenmiş fatura arasında hukuki olarak nitelik farkı bulunmamaktadır. Bu nedenle aynı alım satım işleminde ya e-fatura ya da fiziki niteliğe sahip fatura düzenlenmektedir (İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, erişim tarihi: 29.04.2019).

Kayıt dışı ekonomiyle ilgili çalışmalar son senelerde artmasına karşın problem hala çözülmemiş ve istenilen sonuçlara ulaşılamamıştır.

3.5 Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Bankacılık Sektörünün Rolü

Dijital ekonomi teknolojik gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıktığı için beraberinde getirmiş olduğu sorunların çözümü de teknolojik bağlantılı olması, kayıt altına alınmak isteyen faaliyetlerin tespitinde önemli bir husustur. Ekonomi, mal veya hizmet karşılığında parasal hareketlerini içeren bir sistemden oluşmaktadır. Bu durumda kayıt dışılığın tespiti de mal ve hizmet unsurlarının ya da parasal hareketlerin takibi ile mümkün olabilecektir.

Ekonomilerin küreselleşen yapıları ile ülkemizin finans sisteminin gelişmesine bağlı olarak ticari faaliyetlerde yer alan parasal hareketlerin büyük bir kısmının bankalar aracılığıyla yapılmasına yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler ile başarılı sonuçlara ulaşılmakta ve böylece bankalar kayıt dışı ekonomik faaliyetleri önlemede büyük bir rol üstlenmektedirler (Ateş, 2011: 22).

Küreselleşme, mobilité, uluslararasılaşma ve teknolojik gelişmelerin hızı ekonomileri değiştirmiş, parasal hareketlerde artış sağlamış ve çeşitlendirmiştir. Bu değişimlere ayak uydurabilmek için finansal ürün ve hizmetlerin de dijitalleşmesi zorunlu bir hal almıştır (Demirel, 2017: 85). Gelişmiş ülkelerin finans sistemlerinin yerleşmiş olması nedeniyle para hareketleri genel olarak bankalar aracılığıyla yapılmaktadır. Yapılan bu parasal hareketler banka sistemlerinde bir iz bırakmaktadır. Bu izlerin takibinin gerçekleştirilmesi durumu ise kayıt dışı ekonomi ile mücadele de etkinliği artırmaktadır (Aslanoğlu, 2007: 206). Ödemelerin nakit yerine banka kartı vb. ödeme araçları ile yapılmasının teşvik edilmesi ve kart kullanıcıları ile üye iş yerleri nezdinde avantaj sağlayan düzenlemelerin hayata geçirilmesi sağlanacaktır. Kayıt dışılığın yoğun olduğu tespit edilen sektörlerde ödemeler ile mali belgelerin uyumunun sağlanmasına yönelik elektronik uygulamaların yaygınlaştırılması sağlanması gerekmektedir (Gelir İdaresi Başkanlığı, 2019).

Bankacılık sektöründe dijital platformlar çok yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. Bu nedenle bankacılık faaliyetlerinin çok sık ve yoğun kullanan kişi ve kuruluşlar Bankacılık ve Sigorta Muameleleri Vergisinden kaçınma yollarını aramaktadırlar. Bu tür bankacılık faaliyeti yapmak isteyenler daha çok vergi cenneti niteliğinde bulunan ülkeleri tercih etmektedirler. Böylece kişiler kendi ülkelerinde yüksek vergi oranlarına maruz kalmamakta ve vergi oranları düşük olan ülkelerde de işlemlerini kolaylıkla halledebilmektedirler (Organ ve Çavdar, erişim tarihi: 20.07.2019). Bu sorun Gelir ve Kurumlar Vergisi tahsilatlarını etkilediği gibi Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi tahsilatları yapılırken de vergi kaybına neden olmaktadır.

Tablo 3.8 2012-2018 Yılları Arası Pos, Kredi Kartı ve Banka Kartı Kullanım Sayıları

Yıllar	Pos	Kredi Kartı	Banka Kartı
2012	2.134.444	54.342.108	91.043.262
2013	2.293.695	56.835.221	100.164.954
2014	2.191.382	57.005.902	105.513.424
2015	2.158.328	58.215.318	112.383.854
2016	1.746.220	58.795.476	117.011.685
2017	1.656.999	62.453.610	131.593.443
2018	1.586.747	66.304.603	146.375.337

Kaynak: <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/4> (erişim tarihi: 20.08.2019).

Tablo3.8'e baktığımızda yıllar itibariyle kredi kartı ve banka kartları kullanım sayılarında sürekli bir artış gözlenmektedir. Kartlı ödeme sistemlerinin kullanımının artması, nakit dolaşımını azaltarak, ekonominin kayıt altına alınmasını sağlamaktadır. Bu da vergi gelirlerinde artış yaşanması anlamına gelmektedir. Kartlı ödeme sistemleri ile yapılan alışverişler sonucunda tüm parasal hareketler ekonomik sisteme dahil olmaktadır.

3.6 Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçakçılığı ile Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonomi kavramları sıklıkla birbirlerine karıştırılmaktadır. Kayıt dışı ekonomi, mal ve hizmet üretimlerinin resmi kayıtlara alınmamış olmasını ifade etmektedir. Vergi kaçakçılığı ise dolaylı ya da dolaysız yollarla vergi matrahının aşındırılmasını ifade etmektedir. Kayıt dışı ekonomi kapsamındaki faaliyetler vergi kaçakçılığına hizmet etmekte ve vergi kaçakçılığına sebep olan faktörler ise kayıt dışı ekonomiyi beslemektedir (Güler ve Toparlak, 2018/b:166). Vergi kaçakçılığı, dünya finans zenginliğinin yaklaşık %8 ini oluşturmaktadır (Çamurcu, 2017: 230).

Kayıt dışılığın en sık karşılaşılan nedeni mükelleflerin vergi yüklerinden kurtulmak amacıyla idari otoritelerden gizlenerek, kasıtlı olarak kayıt dışı kalmaları yoluyla kazanç elde etmeleridir. Kayıtlı ekonomik faaliyetlerde bulunanların bir gelir ettiği bir gerçektir ve mükelleflerin bir gelirlerinden devlette vergi geliri elde etmektedir. Fakat kayıtlı ekonomi dışında kalan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bu durum mümkün olmamakta ve vergi kaçırma ve vergiden kaçınma durumları ile karşı karşıya kalınmaktadır (Güngör Doğu, 2011: 69).

Yapılan araştırmalar kayıt dışı ekonominin arttığı dönemlerde bütçe açıklarının da paralel olarak arttığını ortaya koymaktadır. Böyle dönemlerde hem bütçe açıklarındaki artış hem de kayıt dışılıktaki artış, kayıt dışı ekonominin doğurduğu ekonomik tahribatı ve vergi kaybını ölçmek için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Kayıt dışılık ile vergiden kaçınan ve vergi kaçırnanlar kamu finansmanı için sağlanan gelirlerde azalmaya neden olmakta bu durum ise bütçe açıklarına neden olabilmektedir (Babaoğlu, 2018: 6).

Tabloya bakıldığında Bütçe Kanunu'nda yer alan tahmini tahsilatlar ile gerçekleşen tahsilatlar arasındaki oransal farkın en fazla 2001 yılında olduğu görülmektedir. Oransal farkın yüksek olmasındaki temel neden olarak 2001 Finansal krizi gösterilebilir. Gerçekleşen tahsilatın bütçe Kanununda planlanan tahsilattan daha az olması; 2003 yılında % -1,9, 2008 yılındaki % -1,4 ve 2009 yılında % -13,9 olması ise kayıt dışı ekonominin göstergelerinden birisidir.

Türk vergi sistemimizin en önemli eksikliği sadece kayıtlı ekonomi kapsamındaki vergisel olayları vergilendirmesi ve kayıt dışı ekonomi kapsamında kalan olayların tespitinin ve vergilendirilmesinin tam olarak yapılamıyor olmasıdır. Mevcut yasaların yanı sıra koyulan yeni vergi yasalarıyla birlikte vergi ödeyen mükelleflerin vergi yükleri her geçen gün daha da artmaktadır. Böylece gerek idari uygulamalar gerekse yapılan denetimler kayıtlı mükellefler üzerinde yoğunlaşmaktadır (Oral ve Sayın, 2009: 146).

Tablo 3.9 Hedeflenen ve Gerçekleşen Bütçe Vergi Gelirleri (1998-2018) (TL)

YILLAR	BÜTÇE KANUNU	GERÇEKLEŞEN TAHSİLAT	FARK	FARK %
1998	8.900.000.000	9.228.596.187	328.596.187	3,7
1999	14.200.000.000	14.802.279.916	602.279.916	4,2
2000	24.000.000.000	26.503.698.413	2.503.698.413	10,4
2001	31.777.000.000	39.735.928.150	7.958.928.150	25,0
2002	57.911.000.000	59.631.867.852	1.720.867.852	3,0
2003	85.955.000.000	84.316.168.756	-1.638.831.244	-1,9
2008	187.504.321.000	184.800.355.000	-2.703.966.000	-1,4
2009	220.602.859.000	189.963.543.000	-30.639.316.000	-13,9
2010	212.555.871.000	228.298.799.000	15.742.928.000	7,4
2011	250.769.413.000	275.697.952.000	24.928.539.000	9,9
2012	300.995.224.000	306.344.726.000	5.349.502.000	1,8
2013	347.890.019.000	354.706.446.000	6.816.427.000	2,0
2014	378.016.251.000	387.072.426.000	9.056.175.000	2,4
2015	427.048.060.000	447.972.948.000	20.924.888.000	4,9
2016	504.450.400.000	505.743.850.959	1.293.450.959	0,3
2017	564.746.658.000	598.162.618.676	33.415.960.676	5,9
2018	667.319.541.000	705.500.916.170	38.181.375.170	5,7

Kaynak: GİB.

Teknolojik gelişmelerle birlikte geleneksel ticaretin bir takım fiziki özelliklerinin ortadan kaldırılarak ticaret dijital platformlar aracılığıyla yapılmaya başlanmıştır. Vergi kayıp ve kaçaklarını önlemek için her ne kadar yeni teknikler geliştirilmiş olsa da gelişen teknoloji ile birlikte beyan dışı kalan matrahlar beyan edilen matrahları aşmaya başlamıştır. Sistemin karmaşıklığı ve yanlışlığı, denetimlerin yetersiz olması, ağır işleyen hukuki ve cezai işlemler vergi kayıp ve kaçakları ile mücadelede etkinliği azalmaktadır (Güngör Doğu, 2011: 71).

3.7 Vergi Cennetleri ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Günümüzde yaşanmakta olan krizlere rağmen, hiçbir ülke vergi cenneti ülkeler ile nasıl başa çıkabileceğini bilmemektedir. Vergi cennetlerinin uluslararası işlenen suçların finansmanında kullanılması sorununun yanı sıra bu ülkelerin vergiden kaçınma ya da vergi kaçırma amaçlarıyla kullanılması yüksek miktardaki sermaye ve fonların vergileme dışında kalmakta ve kayıt dışı ekonomi boyutunu arttırmaktadır. Bu durum hükümetlerin bütçe gelirlerinde azalmaya ve bu nedenle kamu harcamalarında kısıtlamaya gidilmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle vergi cennetleri dünya ekonomisi açısından oldukça ciddi sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Zucman, 2013: 12; Çamurcu, 2017: 227).

Vergi cennetleri ile mücadele edebilmek için öncelikle dünya üzerindeki menkul kıymetlerin kayıtlı hale getirilmesi gerekmektedir. Buna benzer bir olay, Fransız İhtilali sırasında Kurucu Meclis, tüm ülkenin kadastrounu çıkarmıştır ve kayıt altına alınmıştır. Bunun yapılmasındaki amaç ise, ülkede bulunan tüm gayrimenkullerin kayıtlara almak, değerlerinin tespit etmek ve sınıflar arası vergi muafiyetlerini ortadan kaldırmaktır. Aynı sistemin vergileme içinde uygulaması mümkün olmaktadır. Bu sistemin kurulması bilgi akışının ülkeler arası otomatik bir şekilde sağlanmasına bağlıdır. Çok uzun zamandan beri Fransa'daki bankalar, kendi müşterilerinin kimlik bilgilerini, gelirler ile ilgili bilgileri otomatik olarak Fransız Vergi Daireleri ile paylaşmaktadırlar. Bu bilgiler ise otomatik sistemde daha önceden hazır bulunan beyannameler ilgili müşteriler adına doldurulmaktadır. Bu sayede Fransız Bankalarının kurduğu bu sistemle vergi kaçırmak neredeyse imkânsız bir hal almıştır(Zucman, 2013: 14). Kurulmuş olan bu sistem vergi cennetlerindeki banka sistemlerini de kapsayacak şekilde genişletilirse vergi cennetleri eski önemini yitirecektir. Bu sistemi engelleyen tek unsur vergi cennetlerinin müşterilerinin bilgilerinin gizli tutulması ilkesine göre hareket etmeleridir.

Vergi cennetleri her ne kadar Fransa Bankaları'nın kullandığı sistemler genişleyince zarar görecektir olsalar da, vergi adaletsizlikleri yine devam edecektir. Çünkü tüm dünyadaki servet ve güç sahipleri daha az vergi ödemek için vergi kaçırmanın ya da vergilemeden kaçınma yollarına başvuracaklardır.

3.8 Uluslararası Transfer Fiyatlaması ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Kayıt dışı ekonomi, hem makro göstergeleri etkilemekte hem de para ve maliye politikalarının etkinliğini belirlemede rol oynamaktadır. Kayıt dışı ekonominin en önemli sonuçlarından biri olan vergi kayıp ve kaçakları para politikalarının belirlenmesinde hatalar meydana getireceği için olumsuz etkiler yaratırken, diğer taraftan kayıt dışı ekonomi ile mali

sistemde yaşanan bozulmalar, ülkelerin vergi gelirlerinde azalmaya yol açmaktadır (Sercan, vd., 2018: 16).

Uluslararası Transfer Fiyatlandırmasının vergisel boyuttaki amacı, çok uluslu şirket bünyesinde bulunan ana şirketler için yüksek vergi oranı uygulanan ülkelerde, bağlı şirketin daha düşük vergi oranı uygulanan bir ülkede bulunması durumu göz önüne alınmaktadır. Ana şirket bağlı olduğu şirketten olabildiğince yüksek fiyattan alış yaparak elde ettiği karını düşük vergi oranlı ülkeye aktarmaktadır. Diğer taraftan bağlı şirketten ana şirkete bir satış işlemi gerçekleştirilmekte ve ana şirketin gideri yüksek miktarda olduğu için, bu yolla ana şirketin kazancı daha düşük gösterilerek vergi matrahı azaltılmaktadır (Sercan, vd., 2018: 16). Söz konusu bu durum ülkelerin var olan vergi sistemlerine ciddi zararlar vermektedir.

Çok uluslu şirketlerin yapmış oldukları vergi planlamaları, ülkelerin vergi rekabeti ile bir araya gelince ortaya iki önemli sorun çıkmaktadır. Bunlar aşırı vergi rekabeti uygulayan ülkeler ve çok uluslu şirketlerin yapmış oldukları vergi planlamalarıdır. Bu iki sorunun ortadan kaldırılması ise ancak küresel bir işbirliği ile mümkün olacaktır. Bu konuda OECD 1990'lı yıllardan beri çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Fakat geline son nokta, sorunların kısmi anlamda çözümler getirilmiş olsa da, giderek karmaşıklaşan bir finansal sistemle karşı karşıya kalınmıştır. Bu karmaşık finansal sistem için daha etkili çözümlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle OECD 2013 yılında BEPS Eylem Planlarını açıklayarak matrah aşınması ve kar aktarımına olanak sağlayan uygulamaları kapsamlı olarak ele almıştır (Birinci ve Eser, 2017: 457).

3.9 Kripto Paralar ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Kripto para birimleri ticaretinin ve kullanımının yaygınlaşması pratik sonuçları beraberinde getirmesinin yanı sıra birçok hukuki sorunu da ortaya çıkarmaktadır. Kanun koyucular hızla gelişen ve değişen teknolojiye ayak uydurmak konusunda, zaman açısından uyumlu düzenlemeler yapamamaktadırlar. Toplumun ve toplumsal faaliyetlerin her alanını düzenleyen hukuk kuralları, kanun koyucular tarafından kripto paraların işleyişi, yapısını düzenleyen ve zaman açısından uyumlu olacak şekilde düzenlemeler uygulanması gerekmektedir. Kripto paralar için yapılan düzenlemeler ülkelere farklılık arz etmektedir. Dünya'daki genel kabul gören görüşe göre kripto paralar yasal bir ödeme aracı olarak kabul edilmemektedir. Fakat kripto paralarla yapılan ödemeler de yasal olarak kabul edilmektedir. Hakim olan bu görüşe rağmen çoğu ülke hala kripto paralar hakkında belirli bir düzenleme yapmamıştır (Güzeloğlu ve Kurban, erişim tarihi: 27.12.2018).

Bitcoin ve diğer kripto paraların geliştirilmesinin temel sebebi, ticari faaliyetlerde bu paraların kullanımının yaygın hale getirebilmektir. Günümüzde kripto paraların istikrarsız bir yapıda olması nedeniyle ticari faaliyetlerde kullanılması pek tercih edilmemektedir. Fakat kripto paralar daha istikrarlı bir yapıya kavuşturulursa çok kısa bir sürede kullanımı yaygınlaşacaktır. Yatırım veya mübadele amaçlı kullanılması durumunda, bu yönde yapılacak mevzuat düzenlemelerine ihtiyaç duyulacaktır (Yılmaz ve Koç, 2019:25).

Kripto paraların transferini yapan kişilerin kimliklerinin belirlenememesi, şifreli kimlik numaraları kullanarak yapıyor olması nedeniyle herhangi bir denetim olması durumunda; kimin kime para gönderdiği veya kimin kimden para aldığı bilinmemektedir (Eğilmez, erişim tarihi: 23.03.2019). Kripto para birimlerinin herhangi bir merkeze bağlı olmaması ve küresel nitelikli olmasından dolayı kanun koyucular için kripto paraların tam anlamıyla sınırlarını belirleyen ve uygulanabilir yasal ve mali düzenlemeler yapmak zor olmaktadır. (Güzeloğlu ve Kurban, erişim tarihi: 27.12.2018). Kripto paraların en büyük işlemsel açığı, kara para işlemlerine açık olması dolayısıyla devletler tarafından yasaklanmış olması ya da tıpkı İsviçre Bankacılık sisteminde olduğu gibi hesapları gizli tutan bankaların, bu gizli tutulan hesaplarını şeffaflaştırması talep edilmelidir (Eğilmez, erişim tarihi: 23.03.2019).

Devletler kripto paraları kayıt dışı ekonomiden kayıtlı ekonomiye geçirebildikleri zaman bu paralar hızla değer kaybına uğrayacak ve hatta değersizleşebilecektir. Ülkemizde kripto paralar 6493 sayılı kanun kapsamında elektronik para olarak nitelendirilmemektedir. Çünkü mevzuatımızda bir kazancın vergilendirilebilmesi için o kazancın kanunlarda tanımlanmış olması gerekmektedir. Kripto paraların kanunda tanımlanmadığı için kayıtlı ekonomiye geçirilmesi mümkün olmamakta ve bu durum kayıt dışı ekonominin boyutunu arttırmaktadır (Sercan, vd., 2018: 13). Bu konuda yapılması gereken düzenlemelerde yaşanan gecikmeler kayıtlı ekonomi aleyhine olacaktır. Kripto paraların takibinde ve denetiminde yaşanan zorluk, her geçen gün kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyunu arttırmaya devam edecektir.

3.10 Küresel Sermaye Hareketleri ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi

Günden güne küreselleşmenin artmasıyla birlikte, finansal sermaye daha da akışkan bir hal almakta ve ekonomik krizlerin alt yapısına oluşturmaktadır. Kaynağı belli olmayan ve denetime tabi olmadan ülkeye giren kayıt dışı sermayenin bu noktada önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu durumda sermayenin vergilendirilmesi önerileri akla gelmektedir. Sermayenin vergilendirilmesi konusunda Tobin vergisi günümüzde halen önemini

korumaktadır. Tobin vergisinin amacına ulaşabilmesi bütün ülkelerde uygulanabilmesi ve kapsamının genişliğine bağlı olmaktadır (Sercan, vd., 2018: 14). Kayıt dışılıkla mücadele için alınan önlemlerde Tobin vergisine benzer bir verginin alınması küresel sermaye hareketlerinin denetiminin sağlanmasında yardımcı olacaktır.

3.11 1990-2023 Dönemi Kalkınma Planları Üzerine Bir Değerlendirme

Kalkınma planları, ülkenin sosyal ve ekonomik envanterinin çıkartılıp planlanması ve kaynakların etkin bir şekilde tahsisi için düzenlenen belgeler olup, her ülkede, değişik dönemlerde uygulanan bir araçtır (TMMOB, erişim tarihi: 20.08.2019). Bu değerlendirmedeki temel amacımız, kayıt dışı ekonomiyle mücadele adına kalkınma planlarında yer alan dijitalleşmeye yönelik hedefleri ve bu hedeflerin plan dâhilinde gerçekleşme oranlarını incelemektir.

Toplumsal, siyasi ve ekonomik etkileri değerlendirildiğinde bilgi çağına ve sanayi ötesi toplumun var olduğu bilinmektedir. Bu olgu daha çok üretim sistemleri ile iş sürecinin dayandığı teknolojik alt yapı köklü değişimlerle karakterize edilmektedir. Bu aşamada ülkeyi 21. yy'a taşıyacak ve bilgi toplumuna sıçrayabilmenin aracı olan, telekomünikasyon alt yapısında belirli gelişmeler kaydedilmiştir. Fakat gelişmiş ülkelerin öncelikli olarak ele aldıkları ekonomik ihtiyaçlarla yeni temel teknolojileri bütünleştirme faaliyetine henüz geçilememiştir.

Kayıt dışı ekonominin bir başka boyutu da yasa dışı faaliyetlerdir. Ülkemizde 4208 Sayılı Kanun'un 1996 yılında yürürlüğe girmesiyle uluslararası gelişmeler doğrultusunda bu suçlarla mücadeleyi hedef almaktadır. Bürokrasinin azaltılması, sosyal güvenlik ve vergi işlemlerinin otomasyon üzerinden yapılması, kaçakçılıkla mücadele ve fikri mülkiyet haklarının korunmasına için alınan önlemlere rağmen kayıt dışılığın boyutu azaltılamamıştır. Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı istihdam oranı 2001 yılında %29 seviyesinde iken, 2005 yılında % 34 'e yükselmiştir. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele kapsamında mali sistemin kullanılmasını teşvik amacıyla düzenlemeler yapılmıştır. 2001 yılında mali kuruluşlarla yapılacak işlemlere taraf olanlara vergi kimlik numaralarının ilgili belge ve muhasebe kayıtlarında kullanımı zorunlu hale getirilmiştir. Diğer yandan ödeme ve tahsilatlarda 8.000 TL'yi aşan işlemlerin bankalar veya PTT aracılığıyla yapılması uygulaması başlatılmıştır. Akaryakıt istasyonlarında belge düzeninin sağlanması, kayıt dışılıkla mücadelede önemli bir adım olan ödeme kaydedici cihazların akaryakıt pompalarına bağlanmasına yönelik uygulama başlatılmıştır. Kayıt dışılıkla mücadele kapsamında 657 Sayılı Kanun 101. Maddesine

dayanılarak 24 saat esaslı denetim uygulamasına yönelik taslak hazırlanmıştır (8. Kalkınma Planı, erişim tarihi: 15.08.2019).

Tablo 3.10 1996-2021 Dönemleri Kalkınma Planları

Plan No	İlke	Hedef	Sonuç
7. Kalkınma Planı (1996-2000)	Bilimsel ve teknolojik çalışmaların geliştirilmesi	Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesine yönelik finansman ihtiyacını karşılamak	Bilgi toplumuna geçiş için gerekli olan telekomünikasyon alt yapısında olumlu gelişmeler yaşanmıştır.
		Uluslararası düzeyde bilgi teknolojilerinde rekabet edilebilir duruma gelmek	
		Ulusal ve uluslararası bilgi güvenliğini sağlamak	
8. Kalkınma Planı (2001-2005)	Toplumun yaşam kalitesinin yükselmesi, kesintisiz ve istikrarlı büyüme sürecine girilmesi, dünya ile bütünleşmenin sağlanması	Kayıtlı ekonomiye geçiş çalışmaları yapılacaktır	Vergi ve sosyal güvenlik primlerine yönelik işlemlerin otomasyon aracılığıyla yapılmasına rağmen kayıt dışı ekonomi azaltılamamıştır.
		Belge ve kayıt düzeninin kayıt dışılığı önleyici nitelikte düzenlemeler yapılacaktır	Vergi kimlik numarası kullanımı zorunlu hale getirildi.
		Kurumlararası işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır	8.000 TL yi geçen ödeme ve tahsilatların bankalar aracılığıyla yapılması zorunlu hale getirildi.
		E-ticaret geliştirilecek ve bilgi güvenliği sağlanacaktır	Akaryakıt istasyonlarında belge düzeninin sağlanması için ödeme kaydedici cihaz zorunluluğu getirildi.
9. Kalkınma Planı (2007-2013)	Küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen bir ülke olmak	Vergiye gönüllü uyum teşvik edilecek	E-fatura uygulaması ile birlikte 2010 yılında kesilen fatura sayısı 2013 yılında yaklaşık %250 oranında artış göstermiştir.
		İşletmelerin kurumsallaşması teşvik edilecek	
		Ticari defter, e-fatura, e-ihale gibi otomasyonlar kullanılacak	
		Elektronik ödeme sistemleri geliştirilecek	
10. Kalkınma Planı (2014-2018)	İnsanların refahını arttırmak, hayat standartlarını yükseltmek	E-ticaretin neden olduğu vergi kayıp ve kaçaklarına yönelik düzenlemeler getirilecek	Kurumlar arası bilgi ve iletişim teknolojilerini yaygın kullanmaya yönelik ilerlemeler mevcuttur.
		Kayıt dışı ekonomi / GSYH oranının 5 puan azaltılması	
		Vergi denetimleri arttırılacak	Kayıt dışı ekonomi kapsamında 657 Sayılı Kanun 101. maddesi gereğince 24 saat esaslı denetim uygulamasına yönelik taslak hazırlandı.
		Nakit para kullanımı azaltılacak	
11. Kalkınma Planı (2019-2021)	Mahremiyet koruması, dijital veri güvenliği ve ulusal sınırları aşan veri transferleri konusunda daha sıkı düzenlemeler yapılmalıdır.	Alternatif dijital ödeme sistemleri uluslararası ticaret sistemine uyumlu hale getirilecek	İleriye dönük bir plandır.
		E-ticaret güvenilirliği güçlendirilecek	
		Blockchain tabanlı Merkez Bankası parası oluşturulacak	
		E-ticaret Bilgi Sistemi tamamlanacak	
		E-ticaret sektöründe ülkemizi bölgesel merkez olması adına İstanbul'da bir üs bölgesi kurulacak	2015 yılına kadar verilen toplam vergi kimlik numarası sayısı 45.408.221'e ulaşmıştır.

Kaynak: 7. Kalkınma Planı, 8. Kalkınma Planı, 9. Kalkınma Planı, 10. Kalkınma Planı, 11. Kalkınma Planı.

11. Kalkınma Planında ise e-ticaretin toplam hacmi ve toplam ticareti içindeki payına yönelik hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için dijital platformlarda gerçekleştirilen faaliyetlerin vergi idareleri tarafından sistemsal veri takibinin yapılmasına ve kayıt dışılığa yer vermeyecek düzenlemelerin başarılı bir şekilde uygulanmasına bağlıdır.

Teknolojik gelişmelerin hızla artması e-ticaretin gelişmesine olumlu yönde büyük katkılar sağlamaktadır. Sürekli bir şekilde yapılan mevzuat düzenlemeleri ile birlikte hem e-ticaret teşvik edilmekte hem de kayıt dışı ekonomi kapsamında kalan dijital faaliyetlerde kayıtlı ekonomi kapsamına alınmaya çalışılmaktadır. Bu gelişmeler göz önüne alındığında Tablo 3.11’de; 2018 yılında perakende pazar payı % 4,5 iken 2023 yılında % 10 oranında olması beklenmektedir. Aynı şekilde e-ticaret işlem hacmi 2018 yılında 138,9 milyar TL, 2023 yılındaki hedefi 300 milyar TL’dir. İnternet üzerinden 2018 yılından 2023 yılına kadar online alışveriş yapan kullanıcı sayısındaki beklenen artış ise % 46 oranındadır.

Tablo 3.11 2018 Gerçekleşen ve 2023 Hedeflenen E-ticaret Rakamları

	2018	2023
Perakende Pazar E-Tic. Payı	4,5	10
E-tic. İşlem hacmi (milyar TL)*	138,9	300,0
Online alışveriş yapanların oranı	29,3	43,0

Kaynak: 11. Kalkınma Planı, 2019: 129.

Kayıt dışı ekonomi ülkeler açısından kaçınılmaz bir olgu niteliğindedir. Ülkeler kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin tamamen yok edilemeyeceğinin bilincinde hareket ederek, bu oranı en düşük seviyede tutmak istemektedirler. Bu nedenle ülkeler kayıt dışı ekonomik faaliyetleri sayısal olarak ifade edebilmek adına bazı göstergeler kullanmaktadırlar.

Ülkemiz nezdinde bu göstergeler;

- ❖ Kayıt dışı olarak tarım dışı sektörlerde çalışan kişilerin tarım dışı sektörlerdeki istihdama oranı,

Tablo 3.12 Ülkemizde Yıllar İtibariyle Tarım Dışı Sektörlerdeki Kayıt Dışı İstihdam Oranları

1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
12,74	13,19	13,81	13,43	31,74	31,55	33,83	34,32	34,06	32,34	29,76
2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
30,08	29,06	27,76	24,51	22,4	22,32	21,23	21,72	22,1	22,28	

Kaynak: TÜİK.

Son beş yılda tarım dışı sektörlerdeki istihdam oranı yaklaşık %22 civarındadır. Geçmiş yıllara nazaran bu oranın düşürülmüş olması ilgili yıllarda yapılan mevcut mevzuat düzenlemeleri ile yakından ilgilidir.

❖ Yıllık denetim oranlarının bir önceki yıla göre değişim oranları ve denetimler sonucu tespit edilen matrah farkları:

Mükelleflerin ağır vergi yüklerinin olduğu ve ekonomik istikrarsızlık gibi durumların yaşandığı dönemlerde zaman zaman kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yöneldiği yapılan çalışmalar⁴ sonucunda görülmektedir. Vergi incelemelerinin arttırılması ile denetimde etkinlik daha çok sağlanmış olmakta ve var olan kayıt dışı faaliyetlerin tespit edilme ihtimali artmaktadır. Vergi idaresi tarafından yapılan vergi incelemeleri sonucu tespit edilen matrah farkları ve yıllar itibariyle ülkemizde elde edilen vergi gelirleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 3.13 Yıllar itibariyle Vergi İncelemeleri, Bulunan Matrah Farkları

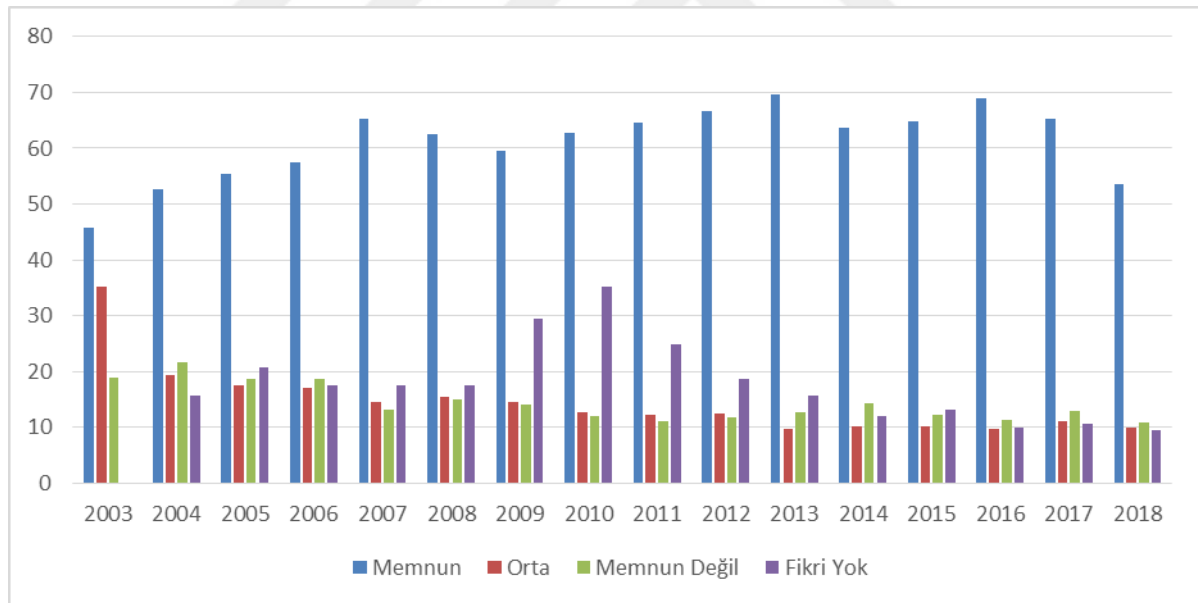
Yıllar	İnceleme Sayısı	Matrah Farkı	Vergi Geliri	İnceleme Sayısı Değişim Oran	KDE Oran
1998	67.748	684.220.838	1.635.610.868	-	41,83
1999	51.731	1.043.797.167	18.657.677.076	-24%	5,59
2000	60.335	1.987.099.014	33.040.902.853	17%	6,01
2001	68.132	13.479.141.747	50.890.481.078	13%	26,49
2002	113.244	7.971.330.648	74.603.699.065	66%	10,68
2003	88.251	18.834.977	98.558.732.547	-22%	0,02
2004	153.881	18.712.916	120.089.244.000	74%	0,02
2005	104.578	38.715.354	148.237.974.000	-32%	0,03
2006	76.051	47.419.483	182.577.918.000	-27%	0,03
2007	135.847	30.450.980	204.261.860.000	79%	0,01
2008	68.089	211.092.889	226.653.106.000	-50%	0,09
2009	67.105	97.972.236	233.804.79.000	-1%	0,04
2012	105.761	131.000.851.812	317.218.619.000	58%	41,30
2013	163.367	53.674.958.984	367.517.727.000	54%	14,60
2014	149.047	39.378.004.491	401.683.956.000	-9%	9,80
2015	159.500	46.749.981.122	465.229.389.397	7%	10,05
2016	185.462	32.641.061.353	529.607.900.959	16%	6,16
2017	119.026	23.153.169.296	626.082.414.676	-36%	3,70
2018	135.103	37.711.654.275	737.954.270.170	14%	5,11

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı ilgili yıllara ait faaliyet raporları, <https://www.gib.gov.tr> verilerinden derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yapılan vergi incelemeleri sonucu tespit edilen matrah farkları, mükelleflerin fiili olarak gerçekleşen gelirlerini ya gizlemek suretiyle ya da gerçekleşen gelirin belirli bir kısmını beyan etmek suretiyle vergi idaresine yanlış veya hatalı bildirimde bulunduğunu ifade etmektedir. Bu durum beyan edilen vergi gelirleri içerisindeki tespit edilen matrah farkları boyutunda ele alınacak olursa; 1998-2018 döneminde en yüksek oranın 1998 yılında olduğu görülmektedir. 2001 yılında kayıt dışı ekonomi boyutu oransal olarak artış göstermiştir. Bunun iki temel nedeni olduğunu söyleyebiliriz. İlk neden, finansal kriz nedeniyle yapılan denetimlerin sayısının artırılması ve incelemenin daha sıkı koşullar çerçevesinde gerçekleştirilmiş olması ihtimalidir. Diğer neden ise finansal kriz nedeniyle mükelleflerin kamuya olan güvenleri azalmasına bağlı olarak bilinçli hareket etmek suretiyle beyanlarını eksik veya hatalı olarak bildirmelerinden kaynaklanabilmektedir. Yıllar itibarıyla incelenen mükellef sayıları ise düzensiz bir değişim göstermektedir.

❖ Kamu hizmetlerinden duyulan memnuniyet düzeyi

Tablo 3.14 Genel Olarak Kamu Hizmetleri Memnuniyet Anketi

Kaynak: TÜİK. (Yapılan anket kapsamında sosyal güvenlik kurumu, eğitim, sağlık, ulaşım, asayiş hizmetleri ve adli hizmetler değerlendirilmiştir).

Ülkelerin sunmuş oldukları kamu hizmetlerinden vatandaşlarının memnun olma seviyesinin yüksek olması, kayıt dışı ekonominin boyutunun düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum mükellefleri güvende hissettirmekte ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmekten alıkoymaktadır. 2003 yılından 2008 yılına kadar zaman zaman düşüşler yaşansa

da memnuniyet seviyesinden genel bir artış izlenmektedir. 2008 finansal krizi ile birlikte kamu hizmetlerinden memnun olma oranının düştüğü gözlenmektedir. Fakat genel olarak memnuniyet seviyesinin ortalama aynı düzeyde seyrettiği görülmektedir.

Gelir İdaresi Başkanlığı yıllar itibariyle performans hedeflerine ne kadar ulaşıldığını izlemek ve değerlendirmek adına belirli performans göstergeleri ve bu hedeflerin gerçekleşmesine yönelik faaliyet belirlemektedir.

Vergi idaresinin performans göstergelerinden biri olan vergi tahsilatı, koyulan hedeflere çok yakın oranlarda gerçekleşmiştir. 2018-2014 yılları arasında hedeflerin yakın oranlarda gerçekleştiği, 2013 ve 2011 yılında ise tahmin edilen tahsilattan daha fazla tahsilatın gerçekleştiği görülmektedir. Denetimlerin genel olarak hedeflenenin üzerinde gerçekleşmesinin sebebi olarak, vergi idaresinin kayıt dışı faaliyetleri önlemek, vergileme sürecinin takibini sağlamak ve denetimleri kolaylaştırmak amacıyla birçok işlemin elektronik ortama taşınması gösterilebilir. Ülkemizin, kayıt dışı ekonomi ile mücadele edilmesi ve vergi tabanının genişletilmesi temel hedefleri arasındadır. Bu mücadelenin esas amacı ise VUK'ta yer alan bildirimler, defter tutma ve işlemlerin kayıt altına alınması, belge düzeni ve ibraz gibi yükümlülüklerin tam ve eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesidir. Böylece kayıt dışı işlemler ve vergi kayıp kaçaklarının önüne geçilebilecektir (Hazine ve Maliye Bakanlığı, erişim tarihi: 07.08.2019).

Akaryakıt ürünlerine yönelik faaliyet gösteren işletmelere yönelik ödeme kaydedici cihazları kullanma zorunluluğu getirilmesi ve tütün ve tütün mamullerine yönelik getirilen bandrol uygulaması ile hedeflerin üzerinde bir gerçekleşme yaşanmıştır. Elektronik ortamda verilerin saklanması ve verilere ulaşmanın kolay olması nedeniyle vergi idaresinin denetimde etkinliği artmıştır.

Tablo 3.15 2018-2015 Dönemi Kalkınma Planlarında Hedeflenen ve Gerçekleşen Faaliyetler

	Performans Gösterge	2018		2017		2016		2015	
		Hedeflenen	Gerçekleşen	Hedeflenen	Gerçekleşen	Hedeflenen	Gerçekleşen	Hedeflenen	Gerçekleşen
Denetim ve Tahsilatlar	Cari dönem tahakkuklarının cari dönemde yapılan tahsilatın oranı*	90,50	87,42	90,50	89,60	90,50	86,19	90,50	89,48
	Banka ve PTT vasıtasıyla yapılan tahsilatın toplam tahsilat içindeki yüzdesi *	75	74,48	75,00	69,85	75,00	73,27	75,00	78,05
	Kredi kartı ve banka kartı ile yapılan tahsilatın toplam tahsilat içindeki payı*	1,5	2,12	1,50	1,72	1,10	1,19	1,10	1,69
	Analiz raporları sonucu azalan KDV iadesi talep tutar	1.600.000.000	1.927.529.711	1.100.000.000	1.567.890.551	1.050.000.000	1.257.051.987	1.000.000.000	957.984.693
	Sorunlu alt mükelleflerin risk analizi sonrası KDV matrah artış tutarı (TL)	14.000.000.000	12.448.059.123	7.250.000.000	13.687.070.022	8.150.000.000	8.792.229.821	8.000.000.000	6.218.153.259
	Yaygın ve yoğun denetimler denetlenen mükellef sayısı **	170.000	209,995	170.000	169.367	150.000	195.656	3.000.000	837.550
	Yaygın ve yoğun denetimlerde mükellefler nezdinde denetim sayısı **	2.000.000	260.020	2.250.000	260.529	2.000.000	436.252	-	-
Kaçakçılıkla Mücadele	Akaryakıt ürünlerine yönelik gerçekleştirilen denetimlerde, denetlenen mükellef sayısı **	11.000	13.232	11.000	6.755	10.000	6.161	30.000	40.369
	Tütün mamulleri ve alkollü içkilere yönelik gerçekleştirilen bandrol denetimlerinde denetlenen ürün sayısı **	10.000.000	10.760.289	135.000	74.882	125.000	77.469	200.000	89.066
	VİMER ⁵ e yapılan ihbar bildirim sayısı **	38.000	41.391	42.500	36.166	38.000	37.888	-	-
Bilinçlendirme Çalışmaları	Medya araçları kullanım sayısı **	200.000	252.216	175.000	691.832	130.000	4.095.922	125.000	214.712
	Vergi bilincini geliştirme eğitimi verilen öğrenci sayısı **	5.000.000	5.528.158	5.000.000	5.329.011	5.000.000	8.357.526	5.000.000	5.643.292
	Kamuoyunu bilgilendirme amaçlı hazırlanan yazılı ve görsel doküman sayısı (Rehber, broşür, afiş, mektup, CD, DVD, tanıtım filmi vb.) **	1.300.000	6.255.619	1.200.000	10.326.792	1.000.000	20.151.678	-	-
	Mükellef memnuniyet oranı *	70,00	82,60	70,00	80,00	70	74,90	70	76,94
E-Uygulamalar	e-Fatura uygulamasından kullanan mükellef sayısı **	90.000	88.837	75.000	72.036	44.000	61.013	40.000	46.800
	e-Defter uygulamasından kullanan mükellef sayısı **	90.000	86.901	75.000	70.495	50.000	59.451	40.000	45.321
	e-Arşiv uygulamasından yararlanan mükellef sayısı**	20.000	24.030	5.000	11.306	1.200	6.161	3.000	1.915
	e-Bilet uygulamasından yararlanan mükellef sayısı**	50	28	55	20	100	18	100	1
	İnternet Vergi Dairesi Kullanıcı Sayısı**	-	-	-	-	-	-	2.250.000	2.728.494

⁵ Vergi İletişim Merkezi: Gelir İdaresine Başkanlığına bağlı olarak çalışan vergisel konularda hizmet veren çağrı merkezi.

Tablo 3.16 2014-2011 Dönemi Hedeflenen ve Gerçekleştirilen Faaliyetler

	Performans Gösterge	2014		2013		2012		2011	
		Hedeflenen	Gerçekleşen	Hedeflenen	Gerçekleşen	Hedeflenen	Gerçekleşen	Hedef	Gerçekleşen
Denetim ve Tahsilatlar	Cari dönem tahakkuklarının cari dönemde yapılan tahsilatın oranı*	90,50	88,98	90,50	93,19	90	83,67	90	91,10
	Analiz raporları sonucu azalan KDV iadesi talep tutar (TL)	600.000.000	1.086.437.343	200.000.000	991.000.813	200.000.000	664.890.282	-	-
	Sorunlu alt mükelleflerin risk analizi sonrası KDV matrah artış tutarı (TL)	3.000.000.000	7.815.181.254	6.000.000.000	4.801.754.096	800.000.000	3.550.920.145	-	-
	Yaygın ve yoğun denetimler denetlenen mükellef sayısı **	4.500.000	2.321.716	-	-	150.000.000	150.437.509	-	-
Kaçakçılıkla Mücadele	Akaryakıt ürünlerine yönelik gerçekleştirilen denetimlerde, denetlenen mükellef sayısı **	30.000	48.027	30.000	79.416	14.000	32.623	-	-
	Tütün mamulleri ve alkollü içkilere yönelik gerçekleştirilen bandrol denetimlerinde denetlenen ürün sayısı **	310.000	107.574	315.000	120.847	300.000	208.511	250.000	197.263
Bilinçlendirme Çalışmaları	Medya araçları kullanım sayısı **	150.000	815.595	80.000	174.157	40.820	75.960	800	36.265
	Vergi bilincini geliştirme eğitimi verilen öğrenci sayısı **	-	-	-	-	400.000	121.000	-	-
	Kamuoyunu bilgilendirme amaçlı hazırlanan yazılı ve görsel doküman sayısı (Rehber, broşür, afiş, mektup, CD, DVD, tanıtım filmi vb.) **	500.000	15.783.720	1.000.000	1.865.000	1.300.000	645.000	-	-
	Mükellef memnuniyet oranı *	70	74	95,00	98,19	75	76	90	98
E-Uygulamalar	e-Fatura uygulamasından yararlanan mükellef sayısı **	20.000	19.375	10.000	16.270	5.020	3.182	3.020	3.024
	e-Defter uygulamasından yararlanan mükellef sayısı **	10.000	18.500	300	47	160	28	10	0
	e-Arşiv uygulamasından yararlanan mükellef sayısı**	1.000	17	250	0	170	0	-	-
	e-Bilet uygulamasından yararlanan mükellef sayısı**	100	1	50	0	-	-	-	-
	İnternet Vergi Dairesi Kullanıcı Sayısı**	2.000.000	2.085.039	1.750.000	1.844.197	1.045.665	1.631.925	595.052	1.005.665

Kaynak: 2018-2017-2016-2015-2014-2013-2012-2011 GİB Faaliyet Raporları

VİMER aracılığıyla yapılan ihbar sayıları hedeflenenin üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum tahmin edilen kayıt dışı ekonomik faaliyet oranının tahmin edilenden çok daha fazla olduğunu göstermektedir.

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunun sağlanması ve kayıt dışılıkla mücadele adına yapılan bilinçlendirme çalışmaları hedeflenen rakamlara yakın bir şekilde gerçekleşmiştir. Fakat bu durumda etkinlik, ülkemizdeki kayıt dışı faaliyetlerin ve kayıt dışı ekonominin oransal olarak azaltılması sonucunda sağlanacaktır. Hedeflenen eğitimlerin, çalışmaların yerine getirilmiş olması mükellefleri vergiye uyumlu hale getirmiyorsa, etkin kayıt dışılık performans göstergesinden söz etmek mümkün olmayacaktır.

2011 yılında oldukça düşük seviyelerde kullanılan e-fatura, e-beyan, e-arşiv, e-bilet uygulamaları ve internet vergi dairesinin günden güne kullanıcı sayısında büyük miktarda artış yaşandığı görülmektedir. Her geçen gün dijital platformlar aracılığıyla yapılan işlem sayılarındaki artış ile birlikte, vergi idareleri açısından denetimlerin kolaylaşacağı, denetimlerin daha sık yapılabileceği ve denetim kalitesinde artış yaşanacağı tahmin edilmektedir. Böylece vergi idareleri kayıtlı ekonomiden meydana gelen sapmaları daha hızlı ve etkin bir şekilde tespit edebilecektir.

3.12 Türkiye’de Dijital Ekonominin Kayıt Dışılığı Önleme Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme

Dijitalleşme ile birlikte ülkelerin vergisel anlamda karşı karşıya kaldıkları kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artmasına bağlı olarak vergi gelirlerinde yaşanan azalış ülkeleri acilen kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azaltılmasına yönelik çalışmalara yöneltmiştir.

Ülkemizde kayıt dışı ekonominin esas sebebi vergi kayıp ve kaçığının önlenemiyor olmasıdır. Bu durumun temel sebebi, vergi idarelerinin denetimlerinde etkinliğin sağlanamamasıdır. Böylece vergi kayıp ve kaçaklarında meydana gelen artışlar kayıt dışı ekonominin büyümesine sebep olmaktadır. İdarenin etkin bir denetim mekanizmasının; mükelleflerin bir takvim yılında elde ettikleri gelir veya servetlerinde gerçekleşecek olan net artışların izlenebileceği bir sistemin bulunmaması vergi kayıp ve kaçaklarının takibini zorlaştırmaktadır. Böylece mükelleflerin kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelimleri artmaktadır (Tayfur, 2018: 46). Özellikle dijital ürünlerin tesliminin ve vergiyi doğuran olayın gerçekleşme yeri zamanının tespiti, takibi ve ayrıca bu ürünlerin denetiminin yapılması zor olmaktadır. Bu durum kayıt dışı faaliyetlerin boyutunu arttırmakta ve dijital ürünler aracılığıyla elde edilen/edilecek olan gelirlerinin vergileme dışında kalmasına neden olmaktadır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin artması var olan ekonomik göstergeler yoluyla tahmin edilebilmektedir. Fakat tam ve gerçeğe yakın bir şekilde kayıt dışı ekonomi tahmini yapmak mümkün olmamaktadır. Tahmin edilen bu veriler yoluyla kayıt dışı ekonomi ile mücadele adına ülkemiz her geçen yıl, kalkınma planlarında ve faaliyet raporlarında mevcut durumu değerlendirmekte ve kayıt dışı ekonominin azaltılmasına yönelik planlamalar yapmaktadır. Yapılan bu planlar doğrultusunda dijital ekonominin kayıt dışı ekonomiyi azalmaya yönelik etkinliğini ölçmek adına 1996-2021 dönemi kalkınma planlarını incelediğimizde genel olarak, kalkınma planlarında belirlenen hedeflerin ortak noktaları;

- Uluslararası iş birliği ve koordinasyonun sağlanması,
- Dijital ödeme sistemlerinin kullanımının teşvik edilmesi ve nakit ekonomisinin azaltılmaya çalışılması,
- Belge, defter ve kayıt düzeninin elektronik ortamda tutulması,
- Mükelleflerin gönüllü uyumunun teşvik edilmesi,
- Toplumun kayıt dışı ekonomi hakkında bilinçlendirilmesi,
- Mükellefler üzerindeki vergi yükünün azaltılmasıdır.

❖ Kayıt dışı ekonomiyi önlemek adına yapılan eylem planları, vergisel tedbirler her biri kayıt dışılığı önlemede önemli adımlardır. Yapılan planlarda vergisel boyutu üzerinde durulmasının sebebi ise devletlerin gelirlerinin azalmasından ve itibar kaybetmeleri ile yakından ilgilidir (Babaoğlu, 2018: 79). Kalkınma planları doğrultusunda hazırlanan eylem planları ve GİB tarafından yıllık olarak düzenlenen faaliyet raporlarında yer alan dijitalleşmeye yönelik olarak planlanan çalışmalar ve gerçekleştirilme oranları Tablo 3.15 ve Tablo 3.16' da yer almaktadır. GİB tarafından yayınlanan faaliyet raporlarında kayıt dışı ekonomi tahminine yönelik, kayıt dışı olarak tarım dışı sektörlerde çalışan kişilerin tarım dışı sektörlerdeki istihdama oranı, yıllık denetim oranlarının bir önceki yıla göre değişim oranları ve denetimler sonucu tespit edilen matrah farkları, kamu hizmetlerinden memnun olma düzeyi gibi göstergeler yer almaktadır. Tüm bu göstergeler dikkate alındığında, kalkınma planlarında yer alan hedeflere ulaşma oranlarının, kayıt dışılığı azaltmada etkili olduğunu söyleyebiliriz. 9. ve 10. Kalkınma planlarının hedeflerine bakıldığında; ilgili yıllarda e-ticaretin toplam ticaret içindeki payının artmasına bağlı olarak ülkeler kayıtlı ekonomi dışında kalan bu alanı kayıtlı ekonomi kapsamına almaya yönelik çalışmaları arttırma yönünde planlamaların yapıldığı görülmektedir.

Teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan dijitalleşmenin beraberinde getirdiği sorunların çözümü de yine teknolojik yöntemlerle yapılmalıdır. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kontrol altına alınabilmesi için uzun vadeli kalıcı önlemlerin alınması

gerekmektedir. Etkili çözümler sunabilmek için bu konuda yapılması gereken düzenlemeler şu şekilde olabilir:

1. Ülkemizde kayıt dışı ekonominin yapısal bir sorun haline gelmesinde temel sebep, uzun vadeli yaşanan makroekonomik istikrarsızlıklar, enflasyon oranının, vergi ve prim oranlarının yüksek olması, idari ve mali yasal yüklerin ağır olması gibi ekonomik nedenler yer almaktadır.

Yüksek oranlı vergiler ve sosyal güvenlik primlerinin olması bireyleri ve firmaları kayıt dışılığa yönelten en önemli neden olarak görülmektedir. Sosyal güvenlik primleri ve vergi oranları nedeniyle artış yaşanan kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin önlenmesi için bu oranların daha makul seviyelere çekilmesi gerekmektedir. Ayrıca muafiyet ve istisnaların fazla oluşu, vergi ve denetimlerin yetersiz oluşu, vergi idarelerinin etkin çalışmaması kayıt dışı ekonominin diğer unsurlarını oluşturmaktadır.

2. Uluslararası boyutta işbirliği sağlanmalıdır.

Ülkelerin kayıt dışılıkla mücadelede tek başlarına ve ulusal nitelikli yapmış oldukları çalışmalar yetersiz seviyede kalmaktadır. Uluslararası niteliğe sahip olan, silah kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, insan ticareti gibi faaliyetlerin çözümü için; ülkelerin coğrafi sınırları sorun teşkil etmektedir. Ayrıca çok uluslu şirketlerin transfer fiyatlandırma yoluyla yapmış oldukları sermaye aktarımları ve buna imkân sağlayan vergi cennetleri ile mücadele adına uluslararası işbirliği zorunlu olmaktadır. Çünkü hiçbir ülkenin kendi sınırları dışında kalan bir alana müdahale etme yetkisi ve hakkı bulunmamaktadır. Kayıt dışı ekonomi ile mücadele için yerel boyuttan sıyrılarak uluslararası boyutta çözümler getirilmelidir.

3. Kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği sağlanmalıdır.

Kayıt dışı ekonomi ile mücadele, yalnızca vergi idarelerine bırakılmamalıdır. Vergi idarelerinin yeniden yapılandırılarak geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir. Vergi daireleri teknolojik açıdan geliştirilmeli, vergilerin denetimi ve toplanmasına etkinlik kazandırılması gerekmektedir. Ayrıca kurumların merkez ve taşra teşkilatları arasında koordinasyonun tam olacak şekilde sağlanması gerekmektedir. Ayrıca Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadele Yüksek Kurulu, İzleme ve Yönlendirme Kurulu ve Yürütme Kurulu görev ve yetkileri açısından daha etkin bir hale getirilmelidir.

4. Dijital platformlar aracılığıyla kayıt dışı ekonomik faaliyet kapsamında işlem gören işletmeler için caydırıcı nitelikte cezai müeyyideler uygulanmalıdır.

Elektronik ticaret aracılığıyla mal ve hizmet sunumunu kayıt dışı faaliyetler kapsamında gerçekleştiren işletmeler için mevzuatta yer alan yaptırımlar daha caydırıcı

nitelikte olacak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Yeni internet adresi almış olan işletmelere ait bilgilerin Hazine ve Maliye Bakanlığınca derhal takibi sağlanmalıdır.

5. Dijital platformlarda ticareti yapılan dijital ve fiziki ürünlerin ulusal veya uluslararası boyuttaki işletmelerin muhasebe kayıtlarını tutmaları gerekmektedir.

Devlet ile mükellef arasında köprü görevi gören mali müşavirler bu konuda bilinçli olmalıdırlar. Mali müşavirler mükelleflerinin daha az vergi ödemeleri için bir takım işlemler gerçekleştirebilmektedirler. Tüm bu sorunları minimum seviyeye düşürebilmek ve vergi idaresinin daha kolay ve etkin denetim yapabilmesi adına defter kayıt ve beyan işlemleri tek bir program üzerinden gerçekleştirilmeli ve muhasebe sistemlerinin standartlaştırılması gerekmektedir.

454 Sıra No.lu VUK Genel Tebliği ile e-fatura ve e-defter uygulamaları zorunlu (belirli kapsamda bulunan işletmeler için) hale getirilmiştir. Vergi mevzuatımızda dijitalleşmeyle yaşanan dönüşümler aynı zamanda mükelleflerin faaliyetlerini anında ve daha kolay bir şekilde inceleme imkânı sunmaktadır. Bu durum mükelleflerin denetlenme oranını arttırmakta, meydana gelecek denetim maliyetlerin düşürmektedir. Ayrıca denetimlerin artması ve vergi idarelerinin dijitalleşmesi kayıt dışı ekonomiye geçiş için önemli bir adım niteliğindedir.

6. Vergi denetiminde teknolojinin sağlamış olduğu imkânlardan ve akıllı denetim sistemlerinin sunmuş olduğu imkânlardan daha verimli şekilde yararlanılmalıdır.

Ülkemizde vergi idaresi tarafından yapılan vergi denetimlerinin %3- %5 oranında olduğu dikkate alındığında, mükelleflerin denetimden geçme ihtimalleri düşük olduğu varsayımı ile hareket ederek, kayıt dışı ekonomik faaliyetlere yönelmeleri hususu daima göz önünde bulundurulmalıdır. Bu noktadan hareketle vergi denetimlerinin, vergi inceleme müfettişlerinin sayılarının arttırılması ve en önemlisi vergi denetimlerinde etkinliğin sağlanması esas alınmalıdır.

Kayıt dışı ekonomi boyutlarının artmasında en büyük neden vergi denetimlerinin yetersiz olmasıdır. Dijitalleşme ile birlikte, 10. Kalkınma planında yer verilen ve taslağı oluşturulmuş olan 24 Saat esaslı denetim uygulamasına bir an önce geçilmesi gerekmektedir. Bu uygulama ile kayıt dışı ekonomi boyutlarının azaltılabileceği öngörülmektedir.

Yapılması gereken başka bir çalışma ise, elektronik imza, elektronik fatura, elektronik ticaret gibi uygulamalara rağmen hala karmaşık yapıda olan elektronik transferleri basitleştirmektir. Tüm bunlar sağlanırken dijital ekonomi içerisinde yer alan ve alacak olan kişilerin, firmaların, alıcı, satıcıların sahip oldukları haklar konusunda çelişki yaratan mevzuat boşluklarının giderilmesi ve bu endişelerin bir an önce ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Son olarak, ulusal piyasaların kurallarını ortadan kaldıracak ve küresel anlamda piyasaları birleştirecek yapıda bir adım atılmalıdır.

7. Teknolojik gelişmelerin sonucu olarak, geliştirilmiş olan dijital ödeme sistemlerinin, özellikle de kartlı ve mobil ödeme sistemlerinin kolaylıklarından faydalanılmalıdır. Ayrıca nakit ekonomisi olabildiğince azaltılmalı, ödemeler bir iz bırakacak şekilde bankalar nezdinde gerçekleştirilmelidir (Estonya X-Road, Kenya’da M-Pesa Uygulaması örneği). Bireylerin bırakmış oldukları dijital ayak izleri baz alınarak ülkeler uluslararası boyutta ortaya çıkan sorunlar çözüme kavuşturulabilecektir.

Kalkınma planları ve kalkınma planları doğrultusunda hazırlanan eylem planları ve hazırlanan faaliyet raporları dikkate alındığında; kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin azaltılabilmesi için, kayıtlı ekonomi özendirilmeli, stratejik eylem planları hazırlanmalı, kurumlar arası koordinasyon sağlanmalı, denetim mekanizması güçlendirilmeli ve yaptırımlar daha caydırıcı hale getirilmelidir. Ayrıca çözümler kalıcı ve etkin olmalı, toplumsal olarak mutabakata varılmalı, etkin izleme ve değerlendirme mekanizması oluşturulmalı ve en önemlisi de kayıt dışı ekonomi ile mücadele devlet politikası haline getirilmelidir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin kısa vadede istihdam ve yatırım açısından yarattığı yanıltıcı olumlu etkiler, esasında uzun vade de ekonomiye ciddi zararlar vermektedir.

SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler bir takım iktisadi ve ticari işlemin elektronik ortamda internet üzerinden yapılmasına imkân vermiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin neden olduğu küreselleşme ve küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan iktisadi ve ticari faaliyetler üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi veya kaldırılması elektronik ticaretin dünya çapında hacimsel olarak artması için uygun ortam hazırlamıştır.

Dijitalleşme, günlük hayatımızın pek çok yönünü değiştirmekle birlikte ekonominin ve toplumun örgütlenme ve işleyiş biçimini hızla değiştirmektedir. Dijitalleşmenin yol açtığı değişim, tüm sektörlerde yayılmakta ve çok sayıda kamu politikası sorununu beraberinde getirmektedir. Bu sorunların en başında kayıt dışı ekonomi gelmektedir. Kayıt dışı ekonomi, dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi, ülkemizde de tüm toplumu ilgilendiren büyük bir sorun haline almıştır. Kayıt dışı ekonomiye neden olan bir kısım unsurlar ülke içinde meydana gelen sorunları oluştururken diğer unsurlar ise küreselleşmenin yol açtığı ülke dışı sorunlardan kaynaklanmaktadır.

Hindistan'da kullanılan Aadhar uygulaması, dijital kimlik kullanımı, kişilerin biyometrik parmak izi okuma, retina taraması gibi yöntemlerle tanınması uygulaması dijitalleşme adına atılmış örnek uygulamalardan birisidir. Bu uygulama ile kişilere ülkemizde yer alan kimlik numarası sistemi benzeri bir numara verilmektedir. Bu numara sadece o kişiye ait olmakta ve kişiye ait hayatı boyunca yaptığı tüm işlemler dijital kimlik kartı sayesinde kayıt altına alınmaktadır. Aynı zamanda kişilere dijital kimlik numaraları ile bağlantılı bir banka hesabı tanımlanmaktadır. Mali anlamdaki bütün işlemler bankalar aracılığıyla yürütülmektedir. Kişisel veri güvenliği sağlanması açısından ise bankada bulunan paralar, kişiler biyometrik olarak tanıma sistemleri tarafından teyit edildikten sonra harcanabilmektedir. Bu sistem ülkemiz açısından da uygulanabilir niteliktedir.

Ülkemizde de 2017 yılında dağıtmaya başlanan çipli kimlik kartları ile kişisel bir profil oluşturulmak suretiyle vatandaşların yaptığı tüm iş ve işlemler, özellikle ekonomik anlamda, bir iz bırakacak şekilde doğumundan ölümüne kadar kaydedilmelidir. Aynı zamanda bu sistem vergi idaresi ile bankalar ile entegre çalışmalıdır. Böylece vatandaşların yapmış oldukları faaliyetler veri güvenliği sağlanmak koşuluyla vergi idareleri tarafından kontrol edilmesi mümkün hale gelecektir. Fakat bu sistemlerin ülkesel bazda yapılıyor olması dijitalleşmeden kaynaklı sorunların sadece ulusal boyutta çözmeye yeterli olacaktır. Önerilen bu uygulamanın uluslararası işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesi durumunda dijital

platformlar sayesinde kayıt dışı kalan ekonominin kayıtlı ekonomiye dönüştürülebileceğini söyleyebiliriz.

Altuğ(1999)'un belirttiği gibi, “bir ülkedeki ekonomik faaliyet hacmi, kayıtlı ve kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin toplamından oluşmaktadır. Ekonomi bir bütündür. Bu matematiksel denklem içerisinde kayıt dışı ekonomi büyüdükçe kayıtlı ekonomi küçülmekte, kayıtlı ekonomi büyüdükçe de kayıt dışı ekonomi küçülmektedir”. 9. Kalkınma Planında yer alan hedeflerden birisi olan “Vergi tabanının genişletilmesi ve kayıt dışılıkla mücadele sonucunda kayıtlı ekonomiye geçirilen ilave kaynaklar, vergi oranlarının ve sosyal güvenlik primlerinin indiriminde kullanılması” hedefi etkin bir şekilde sağlanmalıdır.

Kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin boyutunun yüksek olduğu ülkelerde, vergisini tam olarak beyan eden ve zamanında ödeyen mükellefler ile kayıt dışı ekonomik faaliyet kapsamında faaliyetini sürdüren mükellefler arasında adaletsizlik ve eşitsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu durum sorumluluklarını tam anlamıyla yerine getiren mükellefleri de kayıt dışılığa yöneltmektedir. Kayıt dışı ekonomiye neden olan ekonomik istikrarsızlıklar, yüksek enflasyon, vergi yüklerinin ağır olması gibi faktörler ortadan kaldırılarak veya minimum seviyelere indirilerek kayıtlı ekonomiye geçiş sağlanmalıdır. Kayıt dışılığın kayıtlı ekonomiye geçirilmesi suretiyle elde edilen kazançlar ise vergilerini aksatmayan, vergi bilincine sahip, vergiye gönüllü uyum sağlayan mükelleflere yönelik indirim ve muafiyet kapsamında değerlendirilmelidir.

Genel anlamda, çözüm önerileri ile sınırlı kalan yaklaşımlar birbirinden kopuk kalmakta, bu durum kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına yönelik çözümlerin uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Dijital ekonominin sınırlarının koyulamamış olması, verilerin düzenli olarak elde edilememesi, istenilen nitelikte raporlar alınamaması, sektörler bazında yatay ve dikey analizler yapmaya elverişli olmaması; yatırımcıların ve girişimcilerin dijital ekonominin risklerine karşı güvensizlik oluşturmaktadır. Bu güvensizlik ortamına yer vermemek için, nitelikli ve düzenli veri akışı bir an önce sağlanmalı, raporlamalar yatırımcılara ve girişimcilere fikir ve güven verecek statüye getirilmelidir.

Son olarak, yapılan tüm bu önerilerde, kayıt dışı ekonomi ile mücadelenin dijital ortamlar kullanılarak yapılması, büyük oranda ülkelerin ve vergi idarelerinin işlerini kolaylaştıracaktır. Söz konusu öneriler nezdinde, mevcut kayıt dışılık ekonomi oranlarının dijitalleşme sürecine uyum sağlayarak azaltılması kayıt dışılığı önemli oranda azaltacaktır. Ayrıca kayıt dışılıkla mücadele tek bir kurum veya sektör baz alınarak mümkün olmamaktadır. Bu nedenle ulusal ve uluslararası boyutta ülke vatandaşlarının vergi ahlak ve

bilincinin güçlendirilmesi ve gönüllü uyumun teşvikinin sağlanması hususu temel alınmalı ve ilgili öneriler bu temel çerçevesinde gerçekleştirilmelidir.

Dijital ekonomik faaliyetler teknolojik gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle dijital ekonomik faaliyetlerden kaynaklı sorunların çözümü de teknolojik bir şekilde olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akalın, G. (1986). *Kamu Maliyesi*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Akçi, Y. ve Annaç Göv, S. (2015). "Tüketicilerin E-Ticaret Algılarının İncelenmesi". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13): 413-433
- Akgül Yılmaz, G. (2012). 2000’li yıllarda Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. *Marmara Üniversitesi İİB Dergisi*, 33 (2): 455-496.
- Aktan, C. ve Vural, İ. (2004). Vergi Rekabeti. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (22): 1-14.
- Alganer, Y. ve Yılmaz, G. (2010). “Avrupa Birliği Müktesebatı Bağlamında Katma Değer Vergisi’nde Yakınlaştırma ve Uyumlaştırma Çalışmaları”. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, (28/1): 135-160.
- Alganer, Y. ve Yılmaz, Ö. (2016). Daimi İşyeri İle Transfer Fiyatlandırması İlişkisine OECD Model Vergi Anlaşması ve BEPS Bağlamında Bir Bakış. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (38/2): 45-61.
- Altınışık, U. (2003). *Elektronik Sözleşmeler*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Altuğ, O. (1999). *Kayıt Dışı Ekonomi*. Türkmen Kitapevi, İstanbul.
- Altun, Ö. (2016). *Elektronik Ticaret, Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi ve Türkiye Uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Anbar, A. (2001). “E-Ticarete Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri”. Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, (2): 18-32.
- Ankara Kalkınma Ajansı. (2016). *Dijital Oyun Sektörü Raporu*. Ankara Kalkınma Ajansı. Ankara.
- Apak, S. ve Yılmaz, G. (2010). G-20 Ülkeleri ve Küreselleşme. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (46): 11-24.
- Aslan, A. (2015). *Yeni Ekonomi Bağlamında Elektronik Ticaret: İş Modelleri Üzerine Bir Araştırma*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aslanoğlu, S. ve Yıldız, S. (2007). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması. *Sosyoekonomi Dergisi*, (2): 127-146.
- Ateş, S. (2011). Kayıt Dışı Ekonomide Bankacılık Sektörünün Rolü. TUSİAD, Şubat 2011.
- Babaoğlu, S. (2018). *Kayıt Dışı Ekonominin Ülkelere Etkisi: Türkiye Örneği (2008-2016)*. Yüksek Lisans Tezi. KTO Karatay Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Baştan, S. (2004). “Dijital Ekonominin İletişim Endüstrileri Üzerine Etkileri, Değişen Tüketici Tercihleri ve Yeni Bir İzleyici Kültürünün Doğuşu”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (2-1):29-46.

- Bayraç, H. N. (2003). “Yeni Ekonominin Toplumsal, Ekonomik ve Teknolojik Boyutları”. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (4-1): 53.
- Berkay, F. ve Armağan, H. (2011). Vergilemenin Uluslararası Boyutlarından Çifte Vergilendirme Sorunsalının Türk Vergi Sistemine Etkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3 (5): 88-106
- Biçer, Y. (2006). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önemeye Yönelik Vergi Politikaları ve Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Biçer, R. ve Erginay, M. (2015). OECD Matrah Aşındırılması ve Karın Aktarılması Eylem Planı ve Türkiye’ye Etkileri. *Vergi Sorunları Dergisi* (326): 54-68.
- Birinci, N. ve Eser, L. Y., (2017). Vergi Kayıp ve Kaçakları ile Mücadelede BEPS Eylem Planı ve Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3): 447-459.
- Budak, T. (2018). *Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi*. Onikilevha Yayınları, İstanbul.
- Bulut, H. M., (2007). *Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Etkileri ve Kayıt Dışı İle Mücadele Yöntemleri: Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kars.
- Bozkurt, C. (2014). Kayıt Dışı Ekonominin Bir Değerlendirmesi ve Türkiye .Gaziantep University Journal of Social Sciences, (13-1): 41-58.
- Canpolat, Ö. (2001). “E-ticaret ve Türkiye’deki Gelişmeler”. *Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü*, (89): 1-142.
- Coşkun, N. (2005). “Elektronik Ticarete Vergilendirme Sorunları ve Uluslar Arası Düzeyde Çözüm Arayışlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14-1): 153-170.
- Çamurcu, Z. N.,(2017).“Vergi Cennetleri İle Mücadele Aracı Olarak Şeffaflık: OECD- BEPS 5 Numaralı Eylem Planı (2015 Nihai Raporu) Temelinde Bir Çalışma”. *International Journal of Public Finance*. (2-2): 226-244.
- Çelik, N. K., (2017). “Mobil Ticaretin Vergilendirme Karşısındaki Durumunun Değerlendirilmesi”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2017 Özel: 334-347.
- Çetin Gerger, G. ve Gerçek, A. (2016). “Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Açısından Katma Değer Vergisinin Uygulama Sorunlarının Değerlendirilmesi”. *31. Maliye Sempozyumu*, 15-19 Mayıs 2016, Antalya, 385-398.
- Clinton, W.J. ve Gore A. (2000). *Global Elektronik Ticaret*. (Çev. V. Bozkurt), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Cömert, G. ve Yükselen, C. (2017). “İnternet Reklamlarına Yönelik Tüketici İnanç ve Tutumlarının Reklam İzleme Davranışları Üzerine Etkisi”. *BUJSS*, (10-1): 51-61.

- Demir, H. İ. (2018). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele ve Elektronik Vergi Sistemleri*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Demirel, A. C. (2017). *Dijital Bankacılık ve Türkiye’de Mevcut Durumun Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ekmekçi, Ö. (2018). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergi Kaybı: Türkiye Boyutu*. Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Ene, S. (2002). *Elektronik Ticarete Tüketicinin Korunması ve Bir Uygulama*. Pusula Yayıncılık, İstanbul.
- Erkayhan, Ş. (2015). “Yaratıcı Endüstriler ve Dijital Gelecek Stratejileri”. *E-Journal of Intermedia*, (2-2): 411-426.
- Eroğlu, A. (2018). Vergileme Kapasitesini Belirleyen Faktörler ve Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Aflarının Vergi Gelirlerine Etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, (3): 56-69.
- Eser, L. Y. ve Polat, S. (2014). Elektronik Ticaretin Transfer Fiyatlandırmaya Etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, (23): 52-69.
- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2011). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2011-2013*. Ankara.
- Gez, H. (2011). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü ve Afyonkarahisar İlinde Faaliyet Gösteren Mükelleflere Yönelik Bir Uygulama*. Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Giray, F. (2005). Küreselleşme Sürecinde Vergi Rekabeti ve Boyutları. *Akdeniz Üniversitesi Dergisi*, (9): 93-122.
- Gökgül, M. (2014). *Türkiye’de Elektronik Ticaret ve İşletmelere, Tüketicilere Sağladığı Avantaj ve Dezavantajlar*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gönnetlioğlu, H. (2010). *Kayıt Dışı Ekonomi: Nedenleri, Boyutları ve Türkiye Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Gupta, S., Keen, M., Shah, A. ve Verdier, G. (2017). Digital Revolutions in Public Finance. International Monetary Funds.
- Gupta, S., Keen, M., Shah, A. ve Verdier, G. (2018). Public Finance Goes Digital. *Finance & Development*, (55): 12-15.
- Güler, H., (2017). “İnternet ve Mobil Teknolojilerin Yaygınlaşması: Fırsatlar ve Sınırlılıklar”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (7-14): 186-207.

- Güler, H. Ve Toparlak, E. (2018/a). “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Ölçümü ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması”. *Ömer Halis Demir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (11): 209-220.
- Güler, H. ve Toparlak, E. (2018/b). “Türkiye’de Kayıt dışı Ekonominin Vergi Politikalarının Sürdürülebilirliği Üzerine Etkisi”. *İstanbul İktisat Dergisi*, (68): 161-179.
- Gülhan, N. ve Turunç, S. (2015). Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Yaşanan Sorunlara Yönelik Son Dönemde Uluslararası Vergi Alanında Yaşanan Gelişmeler. *Vergi Dünyası*, (409): 166-176.
- Güney, S. ve Bozkurt, R. (2011). Türkiye’deki Transfer Fiyatlandırma Uygulamalarının Vergisel ve Diğer Faktörler Dikkate Alınarak İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (Nisan): 149-166.
- Güngör Doğu, H. (2011). *Türkiye’de Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Kayıt Dışı Ekonomi ile İlişkisi ve Kayıt Dışını Önlemeye Yönelik Vergi Politikaları*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Gürbüz, V. (2008). “Kayıt Dışı Ekonomi, Vergi Kaçırma ve Vergi Denetimi”. 23. *Maliye Sempozyumu*, 7-11 Mayıs 2008, Antalya, 251-269.
- İnsam, A., Kaetzler, J., Nuener, E., Trenkwalder, J., Bosshard, P., Weh, W. ve Mudrych, V. (2007). *Kara Para Aklama Şüphesi Uluslararası İtina Yükümlülüklerinin Çapraz Ateşinde Liechtenstein -Avusturya-Almanya-İsviçre*. Hypo Investment Bank Liechtenstein, Viyana.
- İpek, S. ve Gerçek, A. (ed.). (2018). *Current Perspectives in Public Finance*. Peterlang, Berlin.
- Kahraman, A. (2019). “Dijital Ekonomide Reklamcılık Nasıl Vergilendirilmeli?”. *Vergide Gündem* : 62-63.
- Kamalıoğlu, N. (2014). *Kayıt Dışı İstihdam ve Türkiye’de Uygulanan Mücadele Politikalarının Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kara, M. C. ve Öz, E. (2016). “Dijital Vergilemeye Küresel Bir Bakış”. *Vergi Dünyası*, (424): 30-37.
- Karadağ, N. (2006). *Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesi Konusunda Avrupa Birliği’nde Yapılan Düzenlemeler ve Türkiye’nin Uyumu*. Nobel Kitabevi, Adana.
- Karadağ, U. (2017). *Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu ve Türkiye İncelemesi*. Yüksek Lisans Tezi. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Karaduman, Y. (2005). *Elektronik Ticaret ve Vergilendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karakum Özdemir, K. (2011). *Kayıt Dışı Ekonomi Nedenler, Sonuçlar, Politikalar*. TUSİAD, Şubat 2011.

- Kaya, S. (2018). “Kripto Para Birimleri ve Fıkhi Açıdan Değerlendirilmesi”. *Sakarya Üniversitesi İslam Ekonomisi ve Finansı Uygulama ve Araştırma Merkezi*: 1-18.
- Kaya, M. ve Akçay, E. (2017). Dijital Ekonominin Yarattığı Vergisel Komplikasyonların (İş yeri oluşması, gelirin elde edildiği yer, gelirin türü vb.) Değerlendirilip Zararlı Vergi Uygulamalarının Önlenmesi. *Mali Çözüm Dergisi*, Ocak-Şubat 2017: 57-65.
- Korkmaz, N. (2002). *Sorularla İnternet ve E-ticaret Rehberi*. İTO Yayınları, İstanbul.
- Korudil, C. (2018). *Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Küçükylmazlar, A. (2006). *Elektronik Ticaret Rehberi*. İTO Yayınları, İstanbul.
- Mantar, S. (2004). *Yeni Ekonomik Düzendeki E-Devlet ve Dijital Para: Dijital Para İle Yeni Bir Harcama ve Vergilendirme Önerisi*. Yüksek Lisans Tezi. Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Master Özcan, P. (2016). Dijital Ekonominin Vergilendirilmesinde Karşılaşılan Sorunlar: BEPS 1 Nolu Eylem Planı Kapsamında Bir Değerlendirme. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, (Ekim/2016): 73-82.
- Merter, M. (2016). “Ülkemizde E-Beyanname Uygulamasının Vergi Denetiminin Etkinliği Üzerindeki Etkisi”. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (14-2): 51-74.
- Metin, İ. (2012). *İhracatçı ve İthalatçılar İçin Elektronik Ticaret*. Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Nadaroğlu, H. (1998). *Kamu Maliyesi Teorisi*. Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Ndung’u, N. (2017). Digitalization in Kenya: Revolutionizing Tax Desingand Revenue Administration. International Monetary Funds.
- OECD. (2017). “Digital Trade Developing A Framework For Analysis”. OECD Trade Policy Papers No. 205.
- Oğuztürk, B. S. ve Ünal, E. K. (2017). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (28): 325-336.
- Oral, B., (2009). *Yolsuzluk- Türk Vergi Sistemi İlişkisi ve Mücadele Stratejileri*. Doktora Tezi. Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Oral, B. ve Sayın, F. (2009). “Mali Yolsuzluğun Yansımaları: Türkiye İçin Eşbütünleşme Analizi”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*. İstanbul, 141-176.
- Otuzoğlu, C. (2017). *E-ticaret ve E-ticarete İlişkin Yasal Düzenlemeler, Muhasebeleştirilmesi ve TFRS 15 Kapsamında İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Öz Yalama, G. ve Gümüş, E. (2013). Vergi Kaçırma Eğilimini Etkileyen Faktörler: Eskişehir’den Bulgular. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, (9): 77-97.
- Özdemir, B. (2006). Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi. *Maliye ve Hukuk Yayınları*, Ankara.
- Özen, Ü. ve Sarı, A. (2008). “İnternet Reklamcılığı: İnternet Kullanıcılarının İnternet Reklamcılığı Konusundaki Tutum ve Davranışları”. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, (1-3 Eylül): 15-26.
- Özgen, F. B. (2008). “İnternet-Bilgisayar Teknolojilerinin Önemi ve Türkiye’de E-Vergilendirme Sistemi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21): 195-213.
- Özmen, Ş. (2003). *Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu Elektronik Ticaret*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Rakıcı, C. (2011). Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıt Dışılığı Önleme Fonksiyonu. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi (Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi) Sosyal Bilimler Dergisi, (7): 345-362.
- Roy, R. ve Rai, S. (2017). Fiscal Policy Consequences of Digitalization and Demonetization in India. International Monetary Fund.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2017). “Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde Bir İnceleme”. *Sakarya İktisat Dergisi*, (6/1): 70-93.
- Savaş, S., Topaloğlu, N., Yılmaz, M. (2012). “Veri Madenciliği ve Türkiye’deki Uygulama Örnekleri”. *İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, (21): 1-23.
- Schneider, F. ve Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size, Causes and Consequences. *Journal of Economic Literature*, (38): 77-144.
- Sercan, D., Aytaç, D. ve Kılıç, S. (2018). “Vergide Güncel Sorunlar Kayıt Dışılık ve Kayıt Dışılığın Yeni Boyutu, Küresel Sermaye Hareketleri ve Sanal Para Panel ve Çalıştayı”. Çorum, 1-19.
- Sugözü, İ. H., (2008). *Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Vergi Politikaları 1980-2004 Türkiye Örneği*. Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2017). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Barış Arıkan Yayınları, Ankara.
- Taşdelen, A. (2004). “Vergi Hukuku Kurallarının Kara Paranın Aklanmasındaki Önemi”. 19. *Maliye Sempozyumu*. 10-14 Mayıs 2004, Antalya, 508-553.
- Tayfur, İ. (2018). *Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Etkileyen Faktörler*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tecim, B. (2008). *Kayıt Dışı Ekonomide Vergi ve Vergi Denetiminin Önemi*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tektüfekçi, F. (2018). “Türkiye’de E-dönüşüm Sürecinde Elektronik Belge ve Defter Kontrolü ile Denetimi Üzerine Bir İnceleme”. *İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1-1): 101-119.

- Teyyare, E. (2018). OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, (14): 51-65.
- Turan, A., Özgen, F. (2009). “Türkiye’de E-Beyanname Sisteminin Benimsenmesi: Geliştirilmiş Teknoloji Kabul Modeliyle Ampirik Bir Çalışma. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (10): 134-147.
- Tütüncü, A. ve Zengin, H. (2016). Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Tahmini. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, (17): 195-209.
- Yaltı, B. (2003). *Elektronik Ticarete Vergilendirme*. Der Yayınları, İstanbul.
- Yendi, İ. (2011). *Kayıt Dışı Ekonominin İktisadi Mali ve Kurumsal Nedenlerinin Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, Z. Ve Yıldız, S. (2017). Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında, Dünya ve Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam, Terhaneler ve Çocuk İşçiler. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (19): 96-106.
- Yılmaz, G.ve Koç, T.S. (2019). Kripto Para Alım Satımı ve Madencilik Faaliyetlerinin Vergilendirilmesi Üzerine Bir Tespit ve Öneri. *Vergi Sorunları Dergisi*, (364): 23-42.
- Yirmibeşçik, O. (2005). *Yeni Ekonomi ve Elektronik Ticaretin Türkiye’de Yansımaları*. Yüksek Lisans Tezi. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Yüce, M. ve Akbulut, N. (2018). “BEPS Eylemi Kapsamında Dijital Ekonominin Vergilendirilmesine İlişkin Alınan Önlemler”. *Akademik Bakış Dergisi*, (68): 105-123.
- Zucman, G. (2013). *Vergi Cennetleri Ulusların Zenginliği*. (Çev. Y. Özden Charles). Yordam Kitap Yayınları, İstanbul.
- “6493 Sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanun”, Resmi Gazete. 20.06.2013.

İnternet Kaynakları

- Akgün, N., “Elektronik Ticarete Vergisel Açıdan Bakış”. https://www.verginet.net/dtt/1/NalanAkgunSMMM-ElektronikTicareteVergiselAcisindanBakis_8140.aspx (erişim tarihi: 01.05.2019).
- Aktan, C., "Yeni Ekonomi Özellikleri". <http://www.canaktan.org/yeni-trendler/yeni-ekonomi/ozellikleri.html> (erişim tarihi: 29.11.2018).
- Aktan, C. ve Vural, İ., “Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler”. <http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktan-makale.pdf> (erişim tarihi: 23.04.2019).
- Altuğ, O. (2003). *Kayıt dışı Ekonomi ve Türkiye’de Yeni Para Birimine Geçiş (YTL)*. <http://dosya.toprakisveren.org.tr/makale/2003-60-osmanaltug.pdf> (erişim tarihi: 08.08.2019).

- Aslanoğlu, S. (2007). “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Azaltmaya Yönelik Çözüm Önerileri”. <https://dergipark.org.tr/download/article-file/426512> (erişim tarihi: 10.07.2019).
- Aykın, H. (2017). “Kayıt Dışı Ekonomi Kavramı, Sınıflandırması, Nedenleri, Ölçülmesi, Büyüklüğü”. <https://vergidosyasi.com/2017/04/16/kayitdisi-ekonomi-kavrami-siniflandirmasi-nedenleri-olculmesi-buyuklugu/> (erişim tarihi: 20.07.2019).
- Aykın, H. (2017). “Kayıt Dışı Ekonomi, Suç Ekonomisi, Kara Para ve Aklama Kavramlarının Netleştirme Denemesi”. <https://vergidosyasi.files.wordpress.com/2017/01/kayitdic59fi-ekonomi-suc3a7-ekonomisi-kara-para-aklama.pdf> (erişim tarihi: 05.08.2019).
- Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu. “Bitcoin hakkında Basın Açıklaması”. <https://www.bddk.org.tr/Duyurular/Bitcoin-Hakkinda-Basin-Aciklamasi/512> (erişim tarihi: 04.04.2019).
- Ber, H. (2018). “Dijital Ekonominin Vergilendirilmesi Sorunsalına Genel Bir Bakış”. <https://vergialgi.net/vergi/dijital-ekonominin-vergilendirilmesi-sorunsalina-genel-bir-bakis> (erişim tarihi: 22.07.2019).
- Çakmakçı, A., “Yurtdışına Transfer Edilen Yazılım Hizmetlerinde Vergilendirme Durumları”. <http://www.alomaliye.com/2018/01/04/yazilim-ihracati-vergilendirme/> (erişim tarihi: 03.04.2019).
- Diclehan, B. (2016). Matrah Aşındırma Yoluyla Kar Aktarımı ve Türkiye Uygulamaları. <https://home.kpmg/content/dam/kpmg/pdf/2016/06/tr-sorumlu-vergicilik-basak-diclehan.pdf> (erişim tarihi: 20.07.2019).
- “Dijitalleşme Nedir?”. <https://www.voltimum.com.tr/haberler/dijitallesme-nedir-0> (erişim tarihi: 20.09.2019).
- Eğilmez, M. “Tam Rekabet Piyasası Hayalden Gerçeğe Dönüşüyor”. <http://www.mahfiegilmez.com/2019/08/tam-rekabet-piyasas-hayalden-gercege.html#more> (erişim tarihi: 14.08.2019).
- Eğilmez, M., “Kripto Paralar, Bitcoin ve Blockchain”. <http://www.mahfiegilmez.com/2017/11/kripto-paralar-bitcoin-ve-blockchain.html> (erişim tarihi: 23.03.2019).
- Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/cache/infographs/ict/bloc-3.html> (erişim tarihi: 06.08.2019).
- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2019). “Nakit Ekonomisi Nedenli Kayıtdışılıkla Mücadele Çalıştayı”. <https://www.gib.gov.tr/nakit-ekonomisi-nedenli-kayit-disilikla-mucadele-calistayi-gercekleştirildi> (erişim tarihi: 07.08.2019).

- Gelir İdaresi Başkanlığı. (2019). “Kayıt Dışılıkla Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2019-2021”.
https://www.gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/user_upload/Kayit_Disi_Ekonomiyle_Mucadele_Stratejisi_Eylem_Plani_2019_2021.pdf (erişim tarihi: 20.08.2019).
- Güzeloğlu, A. ve Kurban, T., "Kripto Para Birimleri: Hukuki ve Vergi Özelinde Kısa Bir Bakış".
<http://www.guzeloglu.legal.tr/haber-makale/kripto-para-birimleri-hukuk-ve-vergi-ozelinde-kisa-bir-bakis-246.html> (erişim tarihi: 27.12.2018).
- Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2018). 2018 Yılı Faaliyet Raporu.
<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2019/05/Hazine-ve-MaliyeBakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1-2018-Y%C4%B1%C4%B1-Faaliyet-Raporu.pdf> (erişim tarihi: 07.08.2019).
- İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası. “Rehber E-Uygulamalar”.
<http://archive.ismmmo.org.tr/docs/YAYINLAR/kitaplar/e-uygulamalar.pdf> (erişim tarihi: 29.04.2019)
- Kankılıç, N. (2015). “Kayıt Dışı ekonomi (Sebepleri, Ölçüm Metotları, Boyutu ve Sonuçları)”.
<http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/sites/all/themes/themetastic/Makaleler/Naz%C4%B1mKank%C4%B1%C4%B1cKde.pdf> (erişim tarihi: 05.08.2019).
- Kargı, V. ve Güven, A. “Küreselleşme Sürecinde Kayıt Dışı Ekonomi”.
[file:///C:/Users/USER/Downloads/Publications_018%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/USER/Downloads/Publications_018%20(2).pdf) (erişim tarihi: 18.08.2019).
- Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Eylem Planı 2015-2017.
<http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/14-nolu-eylem> (erişim tarihi 30.07.2019).
- “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi”, Resmi Gazete,
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13-1.pdf> (erişim tarihi: 15.08.2019).
- KPMG. “Perakende Sektörel Bakış”. <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/tr/pdf/2019/03/sektorel-bakis-2019-perakende.pdf> (erişim tarihi: 05.04.2019)
- Kültür ve Turizm Bakanlığı. “Fikir Hırsızlığı (Korsan) Nedir ?”. <http://www.telifhaklari.gov.tr/Fikir-Hirsizligi-Korsan-Nedir>. (erişim tarihi: 20.08.2019).
- Nicholson, J.R. “Digital Trade In North America”. <https://alertas.directoriolegislativo.org/wp-content/uploads/2018/09/IDB-TN-1483-A-Digital-Trade-Policy-for-Latin-America-and-the-Caribbean.pdf> (erişim tarihi: 20.03.2019).
- OECD. (2019). “Tax and Digitalisation”. <https://www.oecd.org/going-digital/topics/tax/tax-and-digitalisation.pdf> (erişim tarihi: 11.07.2019).
- OECD. (2018). “Tax and Digitalisation”. <https://www.oecd.org/going-digital/tax-and-digitalisation.pdf> (erişim tarihi: 11.07.2019).

- OECD. (2015). Addressing The Tax Challenges of The Digital Economy, Action 1 2015 Final Report. <https://www.oecd.org/ctp/addressing-the-tax-challenges-of-the-digital-economy-action-1-2015-final-report-9789264241046-en.htm> (erişim tarihi: 05.08.2019).
- OECD. "BEPS Actions". <http://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/> (erişim tarihi: 21.06.2019).
- Onat, C. "Vergide Dijital Dönüşüm". https://www.vergidegundem.com/tr_TR/blog ?blogid=4713403 (erişim tarihi: 30.04.2019).
- Organ, İ., ve Çavdar, F. "Elektronik Ticaretin Vergilendirilmesinde Uluslararası Alanda Yaşanan Sorunlar". http://www.journalagent.com/iuyd/pdfs/IUYD_3_1_63_84.pdf (erişim tarihi: 20.07.2019).
- Öztürk, A. B. (2016). "E-Ticaret Sektörü". İş Bankası Yayını. https://ekonomi.isbank.com.tr/ContentManagement /Documents/sr201609_e-ticaretsektoru.pdf (erişim tarihi: 15.03.2019).
- Paypal, (2018). "Cross-Border Consumer Research 2018 - Global Summary Report". https://www.paypalobjects.com/digitalassets/c/website/marketing/global/shared/global/media-resources/documents/PayPal_Insights_2018_Global_Report.pdf (erişim tarihi: 22.07.2019).
- PWC. "E-ticaret Uygulamaları". <https://www.okul.pwc.com.tr/images/uploadfile/content /635863141533679504.pdf> (erişim tarihi: 02.05.2019).
- Savaşan, F. (2014). "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi". http://www.kayitliekonomiyegecis.gov.tr/sites/all/themes/themetastic/Makaleler/Savasan_G%C4%B0B_KDE_Rapor_4_Kas%C4%B1m.pdf (erişim tarihi: 07.08.2019).
- Schneider, F. (2015). "Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 Other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments". <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=418042> (erişim tarihi: 10.08.2019).
- Sönmez, S. (2017). "Hindistan Gerçek Dijital Ekonomiyi Yaratıyor". <https://www.dunyahalleri.com/hindistan-gercek-dijital-ekonomiyi-yaratiyor/> (erişim tarihi: 29.08.2019).
- T.C. Ticaret Bakanlığı. (2019). "Dijital Ticaret Tanım ve Kavramlar". <https://www.ticaret.gov.tr/hizmet-ticareti/elektronik-ticaret/dijital-ticaret-tanim-ve-kavramlar> (erişim tarihi: 29.07.2019).
- Tans, G. "Why Global Taxation is Needed For The Success of The Digital Age". <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/why-global-taxation-is-needed-for-the-success-of-the-digital-age/> (erişim tarihi: 04.03.2019).
- Tapscott, D."The Digital Economy: Promise and Peril in the Age of Networked". (R. Babu), <https://pdfs.semanticscholar.org/a832/0ab8d4a6c0a1d0578c6e01288b03cb00de4a.pdf> (erişim tarihi: 05.12.2018).

- Telli, A. (2014). “Vergi Cennetlerinin Uluslararası Vergi Rekabeti Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi”.
- https://www.vergidegundem.com/tr_TR/publicationPaper?categoryName=Vergide&publicationNumber=11&publicationYear=2014&publicationId=2350203 (erişim tarihi: 20.08.2019).
- TMMOB. “Planlamanın Sonu 9. Kalkınma Planı TMMOB Bildirisi”.
- <https://www.tmmob.org.tr/icerik/planlamanin-sonu-9-kalkinma-plani-tmmob-bildirisi> (erişim tarihi: 20.08.2019).
- TUBİSAD. (2019). E-Ticaretin Gelişimi, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar 2019. İstanbul.
- TUBİSAD ve Deloitte. “Türkiye’de E-ticaret 2018 Pazar Büyüklüğü”.
- http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/tubisad_2019_e-ticaret_sunum_tr.pdf (erişim tarihi: 01.05.2019).
- TUSİAD. “e-Ticaretin Gelişimi, Sınırların Aşılması ve Yeni Normlar”. (erişim tarihi: 01.05.2019).
- Tüm Kripto Paralar, <https://m.tr.investing.com/crypto/currenciens> (erişim tarihi: 23.03.2019).
- Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi. http://www.akademiktisat.net/calisma/tr_iktisat_genel/tr_kdisi_ekonomi_ggonca.htm (erişim tarihi: 15.08.2019).
- Vergi Cennetleri: Kişi Başına Düşen Şirket ve Banka Rekortmeni Suç Cennetleri, <https://www.ekodialog.com/Makaleler/vergi-cennetleri-off-shore-makale.html> (erişim tarihi: 17.04.2019).
- Yumuşak, İ. G., Zararlı Vergi Rekabeti ve Vergi Cennetleri. <https://www.bilgilidenetim.com/zararli-vergi-rekabeti-ve-vergi-cennetleri.html>(erişim tarihi: 15.04.2019).
- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf> (erişim tarihi: 29.04.2019).
- 2011 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).
- 2012 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).
- 2013 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).
- 2014 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).
- 2015 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).
- 2016 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).

- 2017 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).
- 2018 Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporu <https://www.gib.gov.tr/kurumsal/stratejik-yonetim/faaliyet-raporlari> (erişim tarihi: 03.08.2019).
- 5651 Sayılı Kanunun Genel Gerekçesi, <https://5651calistay.wordpress.com/5651-ve-ilgili-mevzuat/5651-sayili-kanun-gerekcesi/> (erişim tarihi: 13.05.2019).
7. Kalkınma Planı 1996-2000. (1995). www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ (erişim tarihi: 15.08.2019).
8. Kalkınma Planı 2001-2005. (2000). www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ (erişim tarihi: 15.08.2019).
9. Kalkınma Planı 2007-2013. (2006). www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ (erişim tarihi: 15.08.2019).
10. Kalkınma Planı 2014-2018. (2013). www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ (erişim tarihi: 15.08.2019).
11. Kalkınma Planı 2019-2023. (2019). www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ (erişim tarihi: 15.08.2019).
- TUSİAD, <https://tusiad.org.tr/> erişim tarihi: 20.08.2019.
- <https://www.gib.gov.tr>
- www.tuik.gov.tr
- <http://www.resmigazete.gov.tr/>
- <https://bkm.com.tr/pos-atm-kart-sayilari/4> (erişim tarihi: 20.08.2019).

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Dilek GÜMÜŞ
Doğum Yeri - Tarihi	Serik – 03.09.1994
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Antalya Ticaret Borsası Anadolu Ticaret Meslek Lisesi, Antalya, 2012
Lisans Diploması	Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Ankara. 2015
Yabancı Dil / Diller	İngilizce
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	Denge Mazars Bağımsız Denetim ve YMM AŞ, Ankara, 2014 Merkez Bankası Ankara Şubesi, Ankara, 2015
Çalıştığı Kurumlar	Adalya Uluslar Arası Bağımsız Denetim ve SMMM AŞ (2018-...)
E-Posta	dilekgumus07@gmail.com